המאסף

כרך השביעי

מחברת רביעית

הַחָכְמָה בַּחוּץ תָּרֹון בָּרְחוֹב תִּתֵּן קוֹלָהּ,

אָכֵן אֵין עוֹנֶה וְאֵין קֹשֵׁב וְאֵין שׁוֹמֵעַ לָהּ.

הִנֵּה גַּם בִּימֵי שְׁלֹמֹה כָּזֹאת כְּבָר הָיְתָה,

וְעַד עַתָּה אֵין אִישׁ מְאַסֵּף אוֹתָהּ הַבָּיְתָה.

, — ל.

מכתבים שונים

שיחה בארץ החיים

(המשך השייך למחברת שלישית לד רכ"ז)

פלוני החשיתי עד כה התאפקתי עד כי נלאית לדבר, ועתה הטה נא גם אתה את אזנך אלי, ושמע את דברי. הנה אתה קצפת עלי עד מאוד, ובקצפך נתת דופי בי ובאחוזת מרעי, אצילי בני ישראל, ותמיר כבודם בקלון בתתך אותם לשמה ולשנינה — אלה עשית והחרשתי כי זכרתי מאמר חכמינו: בא לכלל כעס בא לכלל טעות, ונחמתי אם יעבור זעמך, תשוב תרחמנו. ואולם קויתי לטוב והנה רע, למרפא והנה בעתה, כי חרצת המשפט לאמור: לך התרפס אולי ישא עוניך! אהה אחי, לזאת יחרד לבבי ויתר ממקומו! — האנכי אלך ואתרפס? חלילה לי מעשות כדבר הזה, להבזות תורת אלהים אשר בקרבי! ומה פשעי ומה חטאתי כי תשימני סחי ומאוס? ה' אלהים שמני בימי חלדי לנוטר כרמו, ואנכי אשים ידי למו פי כי אראה פריצים יעבורו בו ויחללוהו? אחריש אתאפק בקום אדם לעשות הרע בעיני אלהים כאשר עשה האיש הזה אשר רצתה

נפשך? כי הן לו יהי כדבריך וחכמינו התלמודים כאשר ספרו לנו מהחושך אשר היה בימי תלמי המלך, רמזו רק על הצרה שלא היו יכולים לתרגמה כראוי, הלא המה גלו אזנינו במקום אחר, ויעוררו לבב איש ואיש אשר יראת אלהים נוגע בלבבו על הרעה הגדולה היוצאת על פי התרגום! הסכת ושמע נא, כי אעידה לי עדים נאמנים אשר לא יכזבו " " "

מ"ב"ם הס ודום, ואל תעתיר עוד עלי דבריך לא טובים! כי ממעין נרפש וממקור משחת המה יבואו, ויהיו לאכי ללענה ורום.

פלוני (בהכנעה) כי אחי! על דברתי! ממקור מים חיים נוזלים, מבאר כרוה אגילי העם שאבתים; אך אם אתה לו שמעני!

מ"ב"מ"ב (אל מב"ם) לשעני אחי, לשעני תחטום לו וידבר כאשר עם לבבו. כי נכון ובטוח אני כאשר יענה אותי בתלונותיו ודבריו, כן יודע תום לבי ונקיון כפי; הטה נא אזניך אליו ושמע דבריו!

מ"ב"ם לשענך אעשה. (אל פלוני) דבר אם תצטדק, ומי המה עידיך? יבואו ויעידו.

פלוני (בלבו) אם לא עתה יבוש האיש הזה, מתי אשה זוכה לו. (אל מ"ב"ם) הלא כה דבריהם במדרש על פסוק כהושע אכתב להם רבי תורתי כמו זר נחשבו: אמר רבי יהודא בר שלום בקש משה שתהא המשנה בכתב, וצפה הקדוש ברוך הוא שעתידים אומות

העולם לתרגם את התורה ולהיות קוראים בו יוונית ואומר אף הם ישראל, אמר הקדוש ברוך הוא לאומות מה אתם אומרים שאתם בני איני יודע אלא למי שמסטירין שלי בידו הוא בני, ומהו המסטירין? זה משנה, שאם היתה המשנה ביד אומות אם כן כמו זה כתבו. — (א) כה דבר

איש

(א) המדרש הזה הובא בילקוט ובתנחומא. ומלת מסטירין נמצאת איזה פעמים במדרש רבה (סדר ויצא פרשה ס"ח וע"ד, סדר שמות פרשה א', סדר אמור פרשה ל"ב) ובכולם נכתבה בטי"ת ולא בת"ו מסתירין. וטעם המלה הזאת כמו שכתב הערוך סוד וסתר, והיא נגזרת מלשון יוני ורומי איסטעריאן איסטעריום ובלשון אשכנזי געהייאניס, וכן כתב בעל מוסף הערוך, וכן נדפס על הגליון בילקוט לפרשת שמות (סימן קס"ז) לשון איסטירין. ובעל מתנות כהונה פרשהו גם כן בכל מקום לשון סוד וסתר, אך בסדר וירא פרשה נ', פרשהו באופן אחר, כי שם נאמר חמשה ראשי דיינים היו בסדום ובל רב מסטירין. ואמר הוא מסטירין, כוטה דין. ולא ידעתי מי לחץ אותו לפירוש הזה, ולמה לא באר גם פה כבכל מקום שאיש הממונה על המסטירין, והוא הנקרא בלשון רומי Mysteriarches. וכן מצאתי עוד הגהה היוצאת מלפני בעל מתנות כהונה בענין הזה בסדר אמור (פרשה ל"ב). כי שם נאמר ויך את המצרי, רבי יצחק אמר באגרוף הרגו כ"דא ולהכות באגרוף רשע ורבי לוי אמר במסטירין של ישראל הרגו כד"א והיה מספר בני ישראל כחול הים. ופירש הוא במסטירין של ישראל כלומר הרגו בפני ישראל ונוה להם שיהיה הדבר וזהו ויטמנהו בחול אלו ישראל

והפרוש

איש אלהים הזה, ועתה מה לך אחי כי תשת עליכו קטלת בהתאספכו יחד להסיר המכשלה הזאת מבני ישראל

והפרוש הזה איננו נכון כי הלא ר' לוי אמר בפירוש במקטירין של ישראל הרגו! ואולם המאמר הזה הובא גם כן בסדר שמות ושם כאמר ר' אביתר אמר הכהו באגרוף, ויש אומרים מגריפו של טיט בטל וכו', רבנן אמרו הזכיר עליו השם והרגו, ויטמנהו בחול שלא היה שם אלא ישראל שנמשלו לחול וכו'. ואם כן מה שאמר פה במקטירין של ישראל הרגו, כונתו על שם המפורש, שהוא המקטירין של ישראל. — והנה על המאמר אשר הביא הפלוני בשם המדרש, בנה רב אחד בזמנינו בפתיחתו לספרו, בנין גדול להראות כי שנא ה' לשונות אחרות, ומתעב כל המעתיק תורתו לשפת אחר. ובודאי לא לבו הלך עמו כאשר כתב הרב הזה בספרו, כי איך נלמוד מהמאמר של ר' יהודה בן שלום שאין חפץ הקב"ה בלשון אחר אלא לשון עברי, הלא ר' יהודה הזה שם כפי אלהים לשון יוני באמרו מקטירין שלי! ומה יענו הדורש ר' יהודה בר שלום והמחבר הרב אם יקראו שגם המקטירין עתה בידי האומות בעונותינו הרבים! כי המשניות נעתקים ללשון רומי וללשון אשכנזי, ויותר מהמה גם המקטירין של המקטירין נעתקים ללשון אשכנזי כמו רוב מהספרי חושן משפט! ואולם אם אני אדרוש את הפסוק אכתב להם רובי תורתי, כזאת אדרוש: בקש משה שתהא המשנה גם כן בכתב, וצפה הקדוש ברוך שעתידים ישראל להיות תורה שבכתב בקהן זונות אין דורש ואין מבקש לה, לא יודעים לתרגם פסוק כראוי, ולהבין עומק פשוטו, ואמר הקב"ה אם אכתב להם גם המשניות הלא גם המה כמו זר נחשבו! וקל להבין.

וואלפסזאהן.

ישראל? הלא התרגום תועבת אלהים, כי הוא יבדיל הנערים מללמוד המקטירין, והקדוש ברוך הוא צוות הוי! מה אתם אומרים שאתם בכי? האמור תאמר עוד לך התרפם?

מ"ב"ם הא־ין קץ לדברי רוח? הה איש בער! עד מתי תאהב פתי, ומלים בלי דעת יפצה פיך? עד מתי תהיה כגבר הלמו יין לא ידע מאום ברע ובחור בטוב? הנה מאז באת אלי לדבר, נבעו מצפוניך, נגלו כל חדרי בטנך, חפשתי בהם ולא מצאתי מאומה אשר ייטב בעיני אלהים ואדם, ותהי בעיני כארץ מלחה לא יצמיח בה כל עשב, תחת חטה עלו בה קמשונים, ותחת דגן כסו פניה חרולים. ותחם נפשי עליך ואמרתי אהיה כטל לך, כמטר יערוף לקחי אליך, וממגד פריך ימצא. כן זממתי, אך תוחלתי נכזבה, כי אתה פרעת עצתי ותקשה ערפך לבלתי קחת מוסר השכל, ושמוע לקול התבונה. על כן עודך מחזיק באולתך, ומכה לא תרפה, על כן תשב באחיך תדבר ובאום נקי תתן דופי, כי עיניך יראו זרות, ולבך יהגה התפוכות. לו אבית לעצתי ולחכמה הקשבת אזניך, כי אז כלאת על דל שפתיך, תמיד מוצא פיך, ולא גלית את חרפתך כהיום הזה לאמור, התרגום תועבת אלהים. — שאל דורות ראשונים ויאמרו לך כי נואלת מאוד. הלא אונקלוס עקילוס ויונתן תרגמו את התורה, ואחריהם בזמן סעדיה בן יוסף בלשון ערבי, ופעמים רבות אמרו בתלמוד: אלמלא תרגומא דהאי קרא, ובן אמרו (נדרים ל"ז) ויקראו בתורת אלהים זו מקרא, מפורש זו תרגום, ודומיהם

עצמו מספר . ומה לך להשען על משענת קנה רצוץ כמאמר הדורש במקדש אשר אין לו שחר , ותבונה אין בו , ולבב מתגו דברים לא כן . הלא ידעת כי התלמודים התירו בפירוש לכתוב הספרים בלשון יונית , ואמרו עוד שמע בכל לשון שאתה שומע (ב) . ולא זאת כי אם גם המסטירין אשר

הזכיר

(ב) וכן אמרו בירושלמי (מסכת סוטה פרק ואלו נאמרין) ר' לוי בר חזותא על לקסרין , שמע לון דהוי קרו קרית שמע אלינסתין (פירוש לשון ושפת יונית) בעי לעכביכון שמע רב יוסי ואקפיד , אמר מי שאינו יודע לקרותה אשורית לא יקרא ? קורא אותה בכל שיודע ויוצא ידי חובתו . — אחי בית ישראל שימו עיניכם ולבבכם להמאמר הזה , ודעו וראו מה בין דורות הראשונים לדורותינו ! כי עתה רבים בתי כנסיות המלאים עם הארץ אשר לא ידעו ולא יבינו מאומה משפת עברי , ומצפצפים במדורים קריאת שמע ותפלה בלא לב ובבלי דעת , ואין אחד מהם מתעורר להמיר שפת עברי בשפה אשר מבין , בשפת ארצו , כאשר עשו יושבי קסרין אשר התפללו בלשון יון , הלא עליהם נאמר מה להם לספר חוק ה' וישאו בריתי עלי פיהם , הלא בלא לב ידברו , ורוח אין בהם . וכבר העיר ה' את רוח הגביר ר' דוד פרידלענדר בברלין , ויעתיק התפלות בלשון צח ונקי , ישלם ה' לו כצדקתו , ואולם איה בית הכנסת בכל מושבות בני ישראל אשר בתוכן יתפללו על פי התרגום הזה ? והנשים והטף למה באו בבית אלוהים להתפלל לפניו בלשון עבר ? הלא עצמו מספר התרופים והגדופים בתפלתם , והיתה תפלה ישימו תהלה , ותחת תהלה , תפלה , הייטב זאת בעיני ה' ? ולרעה זאת התרועעה עוד רעה אחרת , היא , שרוש

הקדושים ,

הזכיר הדורש הזה, גם החוקים והמשפטים לבני ישראל היו כתובין, בימי היותי על האדמה, בלשון עם אשר בתוכו אנחנו ישבנו, וכן קבלתי אני את פרושי להמשנה בלשון ערבי, ורבים מגדולי ישראל בזמן ההוא הלכו בדרך הזה, איש ואיש בלשונו בארצו.

פלוני (לו לבו) בטני כאובות חדשים יבקע! אך מה אעשה? אדברה? הלא שומע אין לי! צדיק אתה ה'! כי כל מה דעביד רחמנא לטב עביד.

מ"במ"ן (אל מ"כ"ס) גם זאת תהיה לך לעדה, כי רעה נגד פניו. כי הלכני הקילותי לתרגם התורה ללשון אשכנזי

המדורים, הסליחות והמחזורים נדפסים בלי דקדוק והגהה, ומלאים שגיאות גדולות, כי רבים מהמדפיסים בעמינו (גם המתקדשים והמטהרים אינם יוצאים מן הכלל) שמים עיניהם ולבם רק על בצע בסף אשר ירויחו בדפוסם ולא יחושו להוציא מתחת ידם דבר שמתוקן. ומה מאוד קם לבי בקרבי בראותי סדורים והדומה, שנדפס על פניהם בלשון מדברת גדולות לאמור, בה גהה מדויקת, בעיון נמרץ, והדומה, ובתוך הספר אין קץ לשגיאות וטעיות. הלא רעה מוכפלת היא: לומדים לשונם דבר שקר, ונותנים מכשול לפני עור. —
וכבר נודע איש אחד קרא בהושענות אדמה מארר תחת מארר וישאל את רעהו לאמור למה כפל הלשון הלא אדמה היא ערד! והשיב לו, כי כן דרך העקרא כמו בתהלים אל תהיו כסוס כפרד. ואתם היושבים על מדין עליכם המצוה לשום עיניכם על הדבר הזה, או הורם מה יאמרו, הביכם מה ידברו, או צוו להתפלל איש ואיש בלשון ארצו אשר ידע ויבין, ומה' תהיה משכורתכם. וואלפסזאהן.

[illegible]
הרחמן הוא ישבור צוארינו, יתחת עול צוארינו !!

אשכנזי? הלא כבר קדמוני רבים מבני ישראל אשר תרגמו התורה ללשון אשכנזי, ומדוע שתק האיש הזה עם ריעיו נוטרי הכרם להמתרגמים האלה? ויותר מזאת, הלא המה החזיקו ידי המעתיקים בהסכמותם, ויפערו פיהם לבלי חק להלל בשערים מעשיהם; איך זאת כי אם רוע לבב! (אל פלוני) הלא לך לדעת מה שכתב בעל מגן דוד (ג) לאמור: וכתוב כשורה אבל אם קרא בשאר לעז לא, היינו מי שיכול להבין כפ"רשי פרוש המקרא כראוי, אבל מי שאינו בר הכי וודאי לקרות בפירוש התורה שיש בלשון אשכנזי בזמנינו, כגון ספר צאינה וראינה, וכיוצא בו כדי שיבין ענין הפרשה. ענה כי אם תצדק!

פלוני (כלבו) אמרת לפי מקום, כי למה אמחית דברי הטובים והנכונים; הלא שומע אין לי.

מ"ב"ם (אל פלוני) ומה תענה? במה תצטדק?

פלוני מה אוסיף לדבר עוד, הלא אתה לא נטשתני לכלות דברי, וטרם אכלה לדבר שפכת עלי חרון אפך.

מ"ב"ם אם תיטיב דרכך, ולא תוסיף עוד לדבר מלים בלי דעת, כלה דבריך ואנכי אשמע.

מ"במ"ן ואני אודה ולא אבוש אם לך הצדקה.

פלוני

(ג) אורח חיים הלכות שבת סימן רפ"ה סעיף ב'.

פלוני: (לו מב"מן) איך תדמה ותשוה תרגומך לתרגומים
ההם? הלא כאשר גבהו שמים מארץ, כן גבהו
תרגומם מתרגומך · וזאת הדבר, אשר תפלתי לדבר
אם לא אקימו משה בן מימון הכחיד אותו תחת
לשוני. — הלא שתים רעות עשית: הרעה האחת,
לא הלכת בדרך הטוב אשר הורו לך המעתיקים
ההם, כי אלה השתמשו בלשון המורגל בבני ישראל
בארץ אשכנז, (ד) ולכן הקורא ירוץ בו, לא ייעף
ולא

(ד) הנה לפני העתקת תנ"ך על ידי המתרגם האשכנזי ר'
יוזל וויצענהויזן, הנדפסת באמשטערדאם על ידי
המדפיס יוסף בן אברהם עטיאס בשנת תכ"ז לפ"ק, והיא
בכתב ובאותיות העברים · ומצאתי בהקדמה של ר' יוזל הנ"ל
שקרא תגר מאוד על העתקת האשכנזית אשר היתה לפניו,
ואמר: גלייך אס וויא דיא רבנים הייטיגן טאגס דיא
קינדר אין חדר פֿערטייטשן, דען זיא טייטשן פֿילע ווער־
טער אונד ויסן זעלבר ניט וואס עס איז, דען עס איז
איהנן אויך זא גטייטשט װארדן · מעשה רוקם טייטשן
זיא װערק גבראָטירט, אונ פֿרעגט נור וויא פֿיל הונ־
דערט וואס גבראָטירט איזט? — דעט גלייכן טייטשן
זיא קרח איז אבער; דער פֿעהלר קוואמט דאהער דער
זעלר האט פֿאר זיך גהאט אובער (אוברא) דא האט
ער גדאכט עס איז איין טעות, ער האט איין יוד פֿער־
געסן אונד האט דאהער גזעצט איאבער, אונד דער
טטות בלייבט אונטר אונס עד היום הזה. — ובכל זאת
פסל המתרגם הזה כמותו, כי גם הוא תרגם בלשון שבוש
מאוד. ואם כונתו רצויה, מעשיו אינם רצויים. ועל דרך
כלל

ולא ייגע. ואתה לא כן עשית הכבדת עול על צוארי המלמדים והנערים בתרגומך בלשון יקר אשר לא יבין הרוב מבני ישראל כי אם מעט מזעיר הקרובים למלכות. ובעבור זאת יכלה הקורא ימיו בהבל ורעות רוח. ומה יתן ומה יוסיף לנו תרגום זך ונקי, ומה יועיל? מדוע נדקדק בו כאלו תלוי על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות? ולא עוד אלא כל המתרגם את התורה בלשון צח וברור כדרך המתרגמים מהעמים אשר לא מבני ישראל המה, אומר אני, שהוא עובר על לא תעשה שנאמר ובחוקות העמים לא תלכו:

מב"מן נוטר הכרם! כרמך לא נטרת. כי לא למדת היטיב דברי אחינו משה בן מימון בספרו יד החזקה. הלא כה דברו: (ה) קורא אדם את שמע בכל לשון שיהיה, והקורא בכל לשון צריך להזהר מדברי שבוש שבאותו הלשון והמדקדק באותו הלשון כמו שמדקדק בלשון הקודש. ולא מצאתי שבוש לשון יותר כמו בתרגום אשכנזי אשר היה לבני ישראל טרם הוצאתי תרגומי לאור.

פלוני

כלל גדול לומר על כל תרגומי אשכנז הנמצאים לבני ישראל זולת התרגום מאדונינו רמב"מן, שהם חכמינו ז"ל בזוי אתם מאוד שאין להם לא כתב ולא לשון, והמה שהקריבנו אותנו ונתנו יעקב לבז, כי מתוכם למדו מנעוריהם לדבר תועה. ומעתה מה הגמול אשר המה משלמים לאדונינו הרמב"מן?

המחבר.

(ה) רמ"בם, הלכות קריאת שמע, פרק שני הלכה טי"ת.

פלוני (פקפק) מי אתה כי תעיז פניך לאמור אלי הדברים : לא למדת היטיב בספר יד החזקה ? איך השיאך לבך להתפאר עלי בספר הזה אשר בו עמלתי כל ימי חלדי ? מה תדע בו את אשר לא אדע ? ידעתי דברי אביגו ; אך גם זאת ידעתי כי אברהם בן דוד השיג עליו ואמר : אין זה מקובל על הדעת לפי שכל הלשונות פירוש הן , ומי ידקדק אחר פרושו (ר) . והדין עמו כי יפה דבר.

מ"ב"ם

(ריו) בעל כסף משנה רצה להמליץ בעד הרמב"ם נגד הראב"ד , ואמר שכונת רבינו שכיאמר באור המלה יאמר הבאור היותר אמתי ומסכים לאותו מלה בלשון ההוא וכולי . אך כל איש משכיל יראה שלא היתה כזאת כונת הרמ"בם כלל . כי אם כדברי כסף משנה כן הוא , איך אמר הרמבם כמו שמדקדק בלשון הקודש ? ובלעדי זאת איך יעלה על דעת איש תבונה לאמור ומי ידקדק אחר פרושו ? גם נראה מדברי הרא"בד שכונתו גם אחר הבאור היותר מסכים לא ידקדק , כי אם כונתו שלא ידקדק כפי חק הלשון ההוא , היה לו לאמור ומי ידקדק בפרושו , ולא אחר פרושו . אם לא שנאמר שהוא בעצמו לא נתן לב לדקדק בדבריו . ותמה אני על הקדוש החכם הרא"בד ז"ל אשר בבית מדרשו הופיעה רוח הקודש (ראה רמבם הלכות סוכה) איך יאמר כדבר הזה ? הלא לך מאמר חז"ל שנאה מקלקלת את השורה , והיא מעורת עיני פקחים ומסלפת דברי צדיקים . — ואולם בעל מגדל עוז כתב ומה שכתב הרא"בד מי ידקדק וכו' ידוע הוא כי הבקי ידקדק אלא שאי אפשר להכתב , אבל על פה יכולתי לציירו . עכ"ל ולא ידעתי פרושו , אם לא שכונתו על מדרגות הקולות בעומק וגובה , באורך וקצר . אך גם זאת נוכל לצייר בכתב . —

המחבר .

מ"ב"ם (אל מב"מן) לא עוד יקרא שמו כותר הכרם כי אם מחבל כרם.

מב"מן (אל מב"ם) הניחה לו כי עוד רעה השנית תחת לשונו.

פלוני והרעה השנית: בנית תרגומך על כללי דקדוק לשון הקודש, והזהרת את העם בהקדמה אשר קראת בשם אור לנתיבה, ללמוד ולהבין מלאכת הדקדוק, והנסיון יעיד כי המלאכה הזאת כסולם אשר ראשו מגיע לפלוסופיא, ורבים חללים הפילה, כי כל באיה לא ישובו וגו'. וכבר אמרו הזהרו בניכם מן ההגיון ובארו רש"י שכונתו על המקרא, ואני אומר שכונתו על למוד המקרא עם דקדוק המיוסד על אדני הגיון כאשר עשית אתה. ורבים היום באדמה הלזו המתפרצים, רק על ידי מלאכת הדקדוק. באה והביטה מה " "

מ"ב"ם כבהלתי משמוע כזאת! אנא אחי משה, סורה נא מעל איש המשתגע הזה!

מב"מן עתה תראה כי האמת אתי בדברי אליך לאמור: בעט ברזל ובצפורן שמיר חרותה האולת על לוח לבו, לא תמחה מקרבו אם לא יד אלהים מפליא לעשות. — וזה יהיה לך למופת על משפט עמו ומעשיהם, כאשר יאמר משל הקדמוני כעם ככהן, כעבד כאדוניו. בחשיכה יתהלכו, לא ידעו ולא יבינו במה יכשלו, וימאנו שמוע לקול התבונה אשר כל חפצה לפקוח עינים עורות, ולשים מחשך לפניהם לאור. והשרידים אשר אור ה' נגה עליהם,

עזרו במילים וכף ושימו לפיהם, כי יראו לנפשותם פן יבואו הרועים ויגרשום וישמידום מתחת שמי ה'. וישח אדם וישפל איש מפני גאונם וזרון אפם, וכן מררו וישטמו את ריעי כנפשי ובעל בריתי נפתלי בן יששכר מתושבי בערלין.

מ"ב"ם שמעתי את שמע האיש הזה כי הוא איש חמודות ויקר בעיני אלהים ואדם.

מב"מן כן הוא; אלהים נתן לו לשון למודים וימלא אותו בחכמה ובתבונה. האיש אשר אלה לו, חם לבו בקרבו בראותו כי צ חי כבנים שובבים באין אמון ובאין תורה; עם חכם ונבון לפנים יקרא שמו, עתה למשל ולשנינה בין העמים, ויקם להושיעם ויכתוב דברי שלום ואמת, דברים נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, ויורם את הדרך אשר ילכו למען מצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואנשים. ואולם מה הגמול אשר המה גמלו לו? אותו דמו להכרית, ואת ספרו לשרף. ולולא חכמי ארץ איטאליא היו בעוזריו ויפרשו כנפיהם עליו, הלא עתה גרשוהו מהסתפח עוד בנחלת אלהים. כי אך מקל חובלים שדם לרעות את צאן קדשים, וממקל נועם לא ידעו!

מ"ב"ם ועל מה חרי האף הגדול הזה?

מב"מן על דבר אשר הזהיר את דורו לשום לב על תורת האדם ויאמר: כי ראוי שמנעוריו יכתיר האדם עצמו ביראת אלהים בנמוסים ודעות שבעבורן יאות

להקרא בשם אדם; ועל דבר אשר נוה לחנך נערי ישראל בלמוד המקרא והמשנה על פי סדר נאה והגון וללמדם דבר נכות למען לא יהיו עוד לבוז בין שומעיהם (ז). פי המתקנאים האלה לא כנו ללכת בדרך הישר הזה מעודם ועד עתה. כמוקים ודעות נכריות נחשבו להם, ודבר נכות תועבת שפתם. וברוב אולתם ישגו ויאמרו בלבם: בלו מנהג אבותינו בידינו ומנהג בני ישראל תורה היא, והמה לא ידעו כי המנהג הזה כמנהג יהוא בן נמשי ורע בעיני ה'.

מו"בם מר לי מר אחי על השמועה לא טובה אשר שמעו אזני. — אנא אלהים שלח אורך ואמתך להאיר להם ללכת בדרכיך ולעבדך כאשר חפצת! — אבל אחי הגד נא לי מתי החלה הרעה הזאת לשלח יונקותיה ולעשות בדים בבני ישראל? מה הניא לבב העם הזה לפרוע אותם לשמצה בקמיהם?

מוב"מן מחלה נושנת היא, לא ידעתי ספורות לימים אשר חלפו ועברו מאז אשר החלה להיות עד עתה. והיא תחת מסבות רבות מתהפכות, האחת: עול ברזל אשר הכבידו העמים על צוארי בני ישראל לרדות בהם בפרך. כי משפחת הדת היו בני ישראל נקוטים בעיניהם, ולא נתנום לעבוד עבודה בשדה או לעשות

(ז) ראה ארבעה מכתבים אשר כתב הרב ר' הירץ וויזל נר"ו, על אודת הריב והמדון אשר היה לו עם רבני פולין.

לעשות מלאכת חרש וחושב. וכאשר יענו אותם כן תאסו בני ישראל את החכמות והידיעות, הנמוסים והלמודיות ויקוצו מפניהם, כי אמרו מה לנו תורת האדם ומה תושיענו זאת? הלא כבהמות נחשבנו בעיניהם, ואין לנו חלק ונחלה בכל אשר נעשה תחת השמש. הרעיון הזה הוליד בימים הבאים רעיונות אחרות ונפסדות, למאוס בתבל ויושבי בה ולהרחיק אותם ואת בניהם ממנה במאוד מאוד (ח). וברבות הימים היו הרעיונות האלה למורשה לקהלת יעקב ועל כן כאשר החלו המלך והשרים בימינו להקל העול מעל שכם ישראל, להקימם מעפר ולהושיבם בתור האדם, מאנו העם הזה לקחת הברכה הזאת מיד מושלי ארץ. —

מ״ב״ם לא תפלא זאת בעיני כי כן עשו למשה מחוקקנו, הלא הוא הוציאם מעבדות לחרות והמה העציבו את רוחו ואמרו זכרנו את הדגה אשר אכלנו במצרים חנם, כי לא נכון להיות בטוב ובחרות.

מב״מן כמשל בפי ההמון: ההרגל נעשה טבע. — והסבה השנית: רבת המחלוקת, ודעות מתנגדות בהחוקים והמשפטים והדינים והתורות, ועשות ספרים

(ח׳) וכאשר הרחיקו את עצמם מן הארץ, כן התקרבו אל השמים, ואז הואל לקרוא בשם המלאכים להשביעם לרדת ארצה לעשות חפץ ורצון איש ואיש ולמלאות שאלתו ובקשתו. המה הגבורים אשר מעולם בעלי שמות נקראים.

ספרים הרבה אין קץ על דברי ריבות האלה. ועל כל דין ודין, חוק וחוק, נכתבים ספרים הרבה ושאלות ותשובות עצמו מספר, זה בונה וזה סותר זה נוטע וזה עוקר. והיא מה שאמרו חכמי התלמודים ישוטטו לבקש דבר ה' ולא ימצא הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד (ט) — ולו יש בידם ספר מלא הלכות ברורות בלי מחלוקת ודעות שונות, אז ירוץ הקורא בו לא ייעף ולא ייגע, ויש לאל ידו לקבוע עתים לתורת אלהים ועתים לתורת האדם, כי היום גדול והמלאכה איננה מרובה. ואולם כהיום הזה כבד ממנו הדבר מאוד, ולא יכול לו אף אם חיה אלף שנים פעמים; וגם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו רואה!

מ"ב"ם הוא הדבר אשר דבר החכם שלמה בן דוד: האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים. —

מב"מן והנה השלישית סדר למודם הנהוג ביניהם זה כמאתים וחמשים שנה. דורשים ושונים במקרא ובמשנה לא למען דעת כונת המאמר ההוא ולהבין אותו,

---

(ט) מסכת שבת פרק תולין תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר חס ושלום שתשתכח תורה מישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו, אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד. וכתב מ"הרשא: במקום אחד רצונו לומר אפילו במקום אחד מכל המקומות שזכר לא ימצאו הלכה ברורה, כדמשמע קרא דגם אחר שישוטטו בכל המקומות לא ימצאו, ע"כ.

אותו, כי אם למען הראות כחם ועוצם ידם לבנות ולסתור לפרק ולתרץ, מוציאים המאמר מפשוטו ומכונתו ומחפיאים עליו דברים לא כן, והדרשה כזאת יקראו בשם חלוק וחריפות, וכל המרבה לדרוש כזאת, חכם ונבון יקרא ולו משפט הבכורה. וכבר קינו אנשים אחדים מחכמי בני ישראל ויזהירו את העם על הדבר הרע הזה, אך שומע אין להם, ובגלל הדבר הזה למדו לשונם לשאול שלא בענין, ולהשיב שלא כהלכה, ולא יחפצו עוד ללכת בדרך הישר ומלעיגים ומתעבים בכל חכמה אשר יסודתה על כללי הגיון. ולמען תדע היטיב את הסדר המגונה הזה, אשמיעך דבר קטן אשר שמעו אזני בימי חלדי מדורש אחד, וכה דרש. ישעיהו הנביא אמר אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר יתן ותשכח ה' עושך. והמאמר הזה נפלא בעיני מאוד. ראשון למה הכפיל המלות אנכי? ושנית מה החבור בין המאמר הוא מנחמכם עם המאמר שלאחריו?

מ"ב"ם לא אתמה על המאמר כי אם על השואל, הלא נודע כי מחק הלשון להכפיל הנסתרים למען חזק הענין, גם החבור בין המאמרים טוב בעיני כל משכיל.

מב"מן הוא הדבר אשר דברתי לך: לא יחפצו ללכת בדרך הישר. ועתה שמע נא גם תשובותיו. הנה נאמר במדרש כל מה שהתנבא ירמיהו בפורענות כנגדו התנבא ישעיה בנחמות, והולך ומונה מן א' עד ת'. ובאות פ' אמר ירמיה פרשה

ציון בידיה, וכנגדו התנבא ישעיה אנכי אנכי הוא מנחמכם. הנה גם המדרש הזה אין לו שחר אך אמרו בתלמוד מפני מה הקדמה פ' לע"ין באיכה? מפני שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. עוד אמרו בתלמוד אמר ההוא מינא לרבא עמא פזיזא אתון דקדמו פומייכו לאודנייכו כי הקדימו נעשה לנשמע. ועל פי הדברים האלה יפה דבר המדרש: ירמיה אמר פרשה ציון כונתו שהקדים פ', על שהקדימו פה לעין, וכנגדו התנבא ישעיה בנחמה אנכי, דהיינו אנכי הנאמר אל עשרת הדברים כי גם שם הקדימו פה לאזן, ובא זה לבטל את זה. ואם כן יפה הכפיל מלת אנכי כי כוונת המקרא לאמור: אנכי הוא מנחמכם עם מלת אנכי!

פלוני (בלבו) בחיי ראשי מתוק מדבש, ובהאי מלתא לימרו משמי. אבל עוד נשאר לתרץ המשך.

מב"מן גם אמרו בתלמוד אמר ההוא צדוקי לגביהה בן פסיסא ווי לכון חייבא דאמריתון מיתא חיי, דחיי מיתא, דמיתא חיי? אמר ליה ווי לכון חייבא דאמריתון מיתא לא חיין, דלא הוי הוי, דהוי לא כל שכן! וזה חבור המאמרים: אנכי הוא מנחמכם בעולם התחיה, ואולם מי את ותיראי מאנוש ימות כשאלת הצדוקי דחיי מיתא, דמיתא חיי? ותשכח ה' עושך, הלא ה' עשך ויכוננך ואם כן דלא הוי הוי, דהוי לא כל שכן! מה תאמר עתה אחי? המגלה זאת חן בעיניך? אם יש את נפשך לשמוע עוד כדברים האלה, הגידה נא ואנכי אשמיעך.

מ"ב"ם. חלילה לי מהטות עוד אזני לדברי תוהו כאלה;
חלילה לי לשמוע עוד, איך יהפכו דברי אלהים
חיים לשוח ותפל. אהה! מה יתרון להם בכל
העמל הזה אשר יעמולו תחת השמש? ומה יעשו
ליום פקודה? — אבל אחי אמרה נא לי האם
יקדיו כאלהו? האין בהם גם אחד עושה טוב?

רמב"מן חלילה לך אחי מלחשוב כזאת. עוד ישנו עמהם
היום אנשי אמת וצדק, אשר במסתרים תבכה
נפשם על כי גלה כבוד מישראל; עוד נשארו
חכמי לב ונבוני דעת, רק אין כחם אלא בפה
להתפלל אל ה' לפקוח עיני העורים האלה למען
ידעו כי ערומים המה ויתבוששו; עוד " "
ואולם שא נא עיניך אחי וראה המלאך אשר הביאני
הלום, בא לקראתינו. (אל המלאך אשר הולך וקרב)
הלשלום שובך אלי?

מיכאל שלום שלום לך ידיד אלהים! אל תירא; האזינה
עדי אים חמודות, כי ברך לקחתי וברך לך אשיב!
הנה כאשר הקול נשמע במחנה הקדושים, בא משה
בן מנחם הנה, וישמחו כל העדה, יחדיו ירננו.
וישא שלמה בן דוד מלך ישראל את קולו ויאמר:
שמעוני אחי! הכי אלך לקראתו להביאהו אל הר
קדשנו, תחת עבודתו אשר עבד אותי, ובכתום
ספרו חכמה הודיע (יוד). ויען דוד אביו ויאמר:
לא

(יוד) באורו לספר קהלת. וכבר אמרו בקשו לגנוז ספר
קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה. אך כפי באור
אדונינו הרמב"מן ז"ל לא ימצא עוד סתירה ביניהם.

לא כן בני, אני אצא ואראה פני איש אלהים הזה מנעים זמירותי, ומכלא בלשונו נגינותי (יא).
ויקם משה בן עמרם איש אלהים ונאמן ביתו ויאמר: הלא זה האיש משה בחירי, רצתה נפשי בו כי הוא שם תורתי לפני בני ישראל בעדי עדים (יב)! אנכי אנכי אלך לנהלו אל נוה קודש! (פני פלוני קפן) עודם מדברים והנה כבוד אלהים נראה, והקול נשמע לאמור: אל בני! בן יקיר לי משה, הפיר מחשבות רשעי ארץ אשר לא יבינו אל פעולת ה' ומעשי ידיו, ואין אלהים מזמותיהם (יג). על כן זה יהיה שכרו, צדקו לפניו יהלוך, וכבוד ה' יאספהו. — ועתה אנשי חמד וברוכי ה' (אל מב"מן ומ"כם) אל תתמהמהו פה, קומו ולכו לרגלי! (וילכו שניהם יחד אחר המלאך, ויותר פלוני לבדו).

תם.

(יא) תרגום התהלים אשר הוציא לאור, וכל הקורא בו ישמח על רב טובו ויפיו.

(יב) תרגום התורה, אשר כל חפצים לא ישוו בה.

(יג) ספר מועדי שחר, אשר בו שם אותותיו ומופתיו על תגלית הבורא ברוך הוא. ועליו שר משורר אשכנזי:

עס איזט איין גאטט, זאגטע אונזער זאהן;
דען בעווייז גאב אונזער ערדענזאהן.

ה ע ר ה

כ ו ל ל ת ל ש י ח ה ה נ״ל.

הערט גאָטטעס אויסשפרוך,
דיא איהר זיין וואָרט עהרפורכטפאָלל פערעהרט!
אייערע ברידר נענגען זיך אייערע פיינדע,
פערשטאָסען אייך אום אייגעס נאָמענס ווילען. —
אבר פערהערליכט ווירד דער עוויגע זיין,
ווירד זיכטבאר זיין, צו אייערער פריידע,
אונד זיא — טיף בשעמט.
(ישעיהו, ס״ו, ה׳.)

שמעוני אחי וישמע ה׳ אליכם!

מאז עלה על רוחי להדפים השיחה הנזכרת במאסף, אשיחה בלבבי, כי תהיה זאת לאבן נגף לרגלי אנשים אחדים אשר מעולם אור ה׳ לא נגה עליהם, ובחשכה יתהלכו; יתקנאו בה אנשי ריב אוהבי מדון ומלה וישימוה כמטרא לחצי לשונם, וכזאת הגדתי לאוני כל בהקדמה להשיחה הזאת. אך סעיפי השיבוני לאמור: אל תמנע טוב לה: לבי תמים בעבור גערת מעקשי דרך, אל תכחיד תחת לשונך דברי אמת וצדק מפני חמת הכסילים, הלא אם פושעים יכשלו בהם, צדיקים ילכו בם בטח ושאנן. ואולם כאשר דמיתי כן היה! הראשונות אשר הודעתי בטרם תצמחנה הנה באו, כי אחר צאת לאור שתי מחברות הראשונות ממאסף החדש הזה, קמו שלשה אנשים אשר הכה אלהים בסנורים, ויתנו

ויתנו עלי קולם בספרים ובאגרות (א) חרפו וגדפו בקללות
ובחרפות ככל אשר יצא מפי נבזה וחדל אישים, אותי ואת
ריעי כלבבי היקר מוה"רר וואלף בה"ל המכונה פראפע־
סאר לעווע, על אודת המאסף החדש אשר הדפסנו ועל
אודת השיטה אשר בו. האמנם נקל לי מאוד להוציא את
עצמי מן המחלוקת הזאת על דבר השיטה, ולרחוץ בנקיון
כפי לאמור: הלא אנכי רק המוציא את השיטה לאור ולא המחבר,
ואם המחבר שגה וכחש באמת, הוא עונו ישא ואני נקי;
אבל אם כה אדבר, אחטא לאלהים היודע כל הנסתרות. כי מדוע
אכחידה תחת לשוני? הנה אודה ולא אבוש, כי אני אני
הוא המחבר אותה מראשיתה ועד תכליתה, גם כל ההצעות
והערות הנוספים לה, מלבי יצאו: ילדי שכלי המה אשר
חנן אלהים אותי, ומי בעל משפט יגש אלי וירשיעני אם
יצדק, כי בי העון אם שגיתי, בי ולא באחר! ואם מראש
בסתר דברתי, ואת שמי בשם אחר החלפתי, לא מדאגה
עשיתי זאת פן יפגעו בי הרודפים, כי על ה' השלכתי יהבי
מעולם, ומה יעשה לי אדם? אך אמרתי אולי יבחנו דברי
איש בלתי נודע ואשר כבר הלך לעולמו, יותר באזני העם
מדברי איש כמוני, כי כן משפט העם לשמוע לקול איש
פלאי ובחושך שמו יכוסה, מלשמוע לקול האיש אשר בקרבנו
הוא יושב. ועתה כאשר ראיתי כי קמו שלשת האנשים לצחק
ולהתעלל,

(א) לא בפעם אחת ולא בזמן אחד הרימו האנשים האלה
את קולם עלי, כי אם התחלקו לשלש משמורות להעירכי
מערכה האולת. ועל פי סוד יש לזה טעם הגון, כי כונו למה
שאמרו חכמינו שלש משמורות הלילה. ועל כן גם אנכי
שמעתי במשמורה ראשונה צעקת כלב, בשניה נעירת חמור,
ובשלישית שיחת אשה.

ולהתעלל, אמרתי אם אתחפש עוד, מי יענה להם על תלונותיהם ועל דבריהם? היאך המת יכול להכחיש את המי? לא כן, לא אסתיר פני עוד, אקומה ואתראה לעין כל, ואשים דברי נגד אחי, הישרים בלבותם, והמה יצדיקו את הצדיק וירשיעו את הרשע. ולמען תבינו היטב טרם תשפטו, אודיעכם מי המה האנשים האלה בעלי ריבי, משפטם ומעשיהם. —

בקטן אחל, זה כארבעה או כחמשה חדשים והנה ספר קטן לפני אשר כתב אחד מילדי העברים בעיר בערלין נקרא שמו בישראל נאמן ב"ר שמחה ב"הם כה"מ, ושם הספר עין משפט (ב). ואפתח את הספר ואקרא והנה הילד בוכה בכי תמרורים, על המאסף ועל מחבריו, וקולו כנער כי קרא אל אלהים בחזקה לקעביר ממשלת זדון, וממשלת המאסף מן הארץ, ונמרת נפשו זלגו עיניו דמעות גם על עשירי העם בבני ישראל אשר מאכלת את בנותיהם לנערים במוהו חנם בלא כסף, וישפוך לפני ה' שיחו, שיהיה רצון מלפניו להפוך לבביהם לב אבן ללב בשר. — ואולם אל הנער הזה לא אשלח את ידי ולא אעשה לו מאומה, כי ידעתי קבל תוכחתו מגולה הלא היא באהבה מסתרת, ורשפיה רשפי אש שלהבת בעצמותיו, על כן כאבו כעכר ומכתו אנושה,

על

(ב) אלה הדברים אשר כתב לי איש נכבד מתושבי בערלין על דבר הספר הזה לאמור: על המחבר עין משפט אמרתי: משפטיך תהום רבה אדם ובהמה! כי ידעתי שספר הזה הולד מנער וגם זקן; והנער לא ידע מאומה, רק ביצחק יקרא לו זרע. הכי קרא שמו עין משפט על שם המקרא ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות? —

על כן בגר לו קרא ל אלהים אולי יתעשת לו ולא יאבד. וגם אנכי לא אחדל מלהתפלל בעדו ובעד נפשו הנכאה, שהשם ברוך הוא ירחמהו ויגדלהו לתורה לחופה ולמעשים טובים אמן.

אחרי הדברים האלה והנה אגרת גדולה וארוכה מאוד שלוחה אלינו, בהעלמת שם ומקום הכותב (ג), והיא מלאה על כל דלתותיה חרופים וגדופים, נאצות וקללות, כאשר יחרף ויקלל השפות בפתותי ערך, לכן שהם לשונו, וחמת עכשוב תחת שפתיו לעקר ולשבר ולמגר אותנו וכל אשר לנו על אודת השיחה. ובחתימת האגרת בקש האיש הזה מאתנו להדפיס אגרתו הזאת במאסף, וכה דבריו: „וכי תוסיפו עוד להדפיס המאסף, קחו מוקרי ואל כסף, להדפיס גם דברי זאת האגרת, למען יהיה לכם לאות ולמזכרת, כי קבלתם האמת ממי שאמרו, והנדק ממי שלבנו וגרפו וכררו.“ — האמנם מן הראוי ומצד הדין לבלתי שים לב על האגרת הזאת, כי אם להשליך דבריו במצולה לא יזכרו ולא יעלו על לבבינו לעולם. כי למה נשחית דברינו לאזני חכם בעיניו אשר אין כוחו אלא בפה לקלל ולגדף? למה נשחית הזמן וימי חלדנו אשר חלק ה' לנו להשלים בפשותינו, בדברי תוהו ורעיוני רוח כאלה? ואולם למען הראות

(ג) אחר כן הוגד לי ושמעתי כי הכותב הזה הלא הוא הרב הגאון הגדול, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים והוא עם ר' אלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כולם, מוה"רר דוב המכונה בערל המשגיח על השוקטים בעיר הגדולה ווין. ה' יזכהו לעלות לציון ברינה, ולירושלים בית מקדשו בשמחת עולם!

הראות כי האמת אהבנו, וכל חפצנו להעמיד האמת על מכונה, עשינו לפנים משורת הדין, ונעתיק כל דבריו ותשובותיו, מבלי להוסיף עליהם ומבלי גרוע מאמר מהם, כאשר יראה הקורא בהתשובה אשר השבתי להכותב הזה. אפס הקללות והנאצות אשר באגרתו, השמטתי לבלתי הדפיסם, כי לו יהיו רק למזכרת עון, ולהקורא לא יעלו לרצון. גם בעיני כל קללותיו כלא נחשבו; הברכה והקללה מאיש כזה ומגבי גילו, אחת לי, כי מברכותיהם לא אבורך ומקללותיהם לא אקולל, אך את אשר יברך אלהים יבורך, ואת אשר יאור יואר!

עוד נשאר השלישי והוא נקבא בספר האורב. הוא העיז לעשות מכל אשר היה לפניו, כי הוא גזר אומר למחות שם המאסף מתחת השמים, ולשבית מאנוש זכרו, לבלתי נתן לנו שם ושארית עוד בארץ. איש המלחמה הזה שלף חרבו מתערה, בה ידין עד אפסי ארץ, ולא ישיבנה אל נדנה עד כי יפול המאסף חלל לרגליו. — הספר הזה פותח בקללה ומקיים בקללה על דבר השיחה והמאסף, ובאמצע שתי אגרות על אודות הסכסוך אשר היה בעיר פראג בין הרב מוהרר שמואל לאנדויא ובין איזה דייני העיר, עם הגהות אשר עשה המחבר על האגרות האלה. ועל פני הספר נאמר שנדפס בסלאניקי, אך כאשר נודע, שקר הוא, כי הספר הזה נדפס בעיר ווין בדפוס עברי שם, גם התחפש המחבר ויכנה שמו בשם פנחס בן חנניהו מארץ איטאליען, ואנכי לא ידעתי מה היה לו כי הסתתר? אם איש מלחמה הוא, לא יירא מפני איש ולא יחת מבן אדם; ואם ירא לנפשו פן אשיב לו קללתו בראשו, העידותי היום נגד כל, יהיה המחבר מי שיהיה, קול לא אקבנו גם ברוך יהיה, כי דבריו ענו בו לאמור: רוח אלהים רעה מבעתן לפעמו,

לפעמו, עתים הליס עתים שוטה, והבעל איש כזה אקצוף? אם בזה תתנקם נפשי? לא כן! רחם ארחמנו על כי השית אלהים ממנו חכמת ותבונת אדם, אעבור על פשעיו, ואענהו על השגותיו למען ישמע העם בדברי עמו כי כנים דברי — אלה הגבורים הלוני נכא, אשר הקיפוני בספריהם, ועתה שמעו נא גם השגותיהם ותשובתי עליהם.

תשובה להכותב

מוהרר בערל נר"ו בעיר ווין,

על דבר השגותיו על השיחה במאסף החדש.

רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל, עֲדִי תַּאֲוָנָה!
נוֹהֵג כַּצֹּאן צֹאנוֹ, לְבִי בִינָה!
תְּהִלָּתֶךָ יְמַלֵּל פִּי אֶשְׂבַּע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ.
מִי כָמוֹךָ בָּאַלּוּפִים קוֹלוֹ יַשְׁמִיעַ?
מִי בַּבְּהֵמָה כָּמוֹךָ מִשְׁפָּטָיו יוֹדִיעַ?
אִם קָטֹנְתָּ, בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הִנְּךָ.

אֲרוֹמִמְךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ,
אַךְ לְשֵׁמַע אֹזֶן שְׁמַעְתִּיךָ,
וּמִמַּעֲלוֹתוֹת סִפְרְךָ אַתָּה הָרְאֵיתָ לָדַעַת:
כְּסוּסָתִי בְּרֶכֶב מֶלֶךְ מִצְרַיִם
נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּמְּצִלְתַּיִם;
תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה לָּךְ עִם כּוּמָז וְטַבַּעַת.

כַּחֲמוֹר גֶּרֶם רוֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם
אַתָּה, לָכֵן יִשָּׂאֲךָ עַל כַּפַּיִם
כָּל עַם אֶרֶץ יָבוֹא לִשְׁמוֹעַ חָכְמָתֶךָ:
נִדְמֵיתָ כִּשְׁפִיפוֹן עֲלֵי דֶרֶךְ•
הַנּוֹשֵׁךְ כָּל קוֹמָה כָּל בֶּרֶךְ•
כִּי נְשִׁיכָתְךָ כְּשָׂרָף וּכְעַקְרָב עֲקִיצָתֶךָ•

וְכָל דְּבָרֶיךָ כְּגַחֶלֶת יוֹקֶדֶת וּבוֹעֶרֶת•
הֲהָה אִם תּוֹסִיף לִפְתּוֹחַ שְׂפָתֶיךָ,
כֻּלָּנוּ אָבַדְנוּ, נִכְוֶה בְּגַחֲלָתֶךָ!
אֵלֶּה קְצוֹת דְּרָכֶיךָ יָחוֹקוּ פֹה לְמִשְׁמֶרֶת,
לְמַעַן תִּהְיֶה לְעַם הָאָרֶץ,
לְאוֹת כִּי יֵשׁ שׁוֹפְטִים בָּאָרֶץ,
וְלֹא יָזִיד עוֹד אִישׁ וְאִישׁ תֵּת כָּתֵף סוֹרֶרֶת• —

קנאת קנאה גדולה, וקצף גדול קצפת עלי ועל רעי בכנסת היקר ר' יואל בר"יל, על אודות המאסף אשר הואלנו לאור, שפכת עלינו זעמך, ופיך מלאת אלות וקללות ככל האלות הכתובות בספר התורה. עתה הראית לדעת כי שגגת מאד בדברי חכמינו כי המה אמרו חייב אדם להוכיח את חבירו עד שיקללנו ויחרפנו, ואמרת בלבבך שכונתם, על המוכיח מוטל להוכיח את בני דורו כל כך עד שיחרף ויקלל אותם; ואולם לא כן הוא, רק המוכיח צריך להשתמש בדברי נעימים ורכים הנכנסים בלב השומע, וכונת חז"ל שהמוכיח לא יחדול מלהוכיח עד שיחורף ויקולל מבני דורו, כי, אם אלה יעשה לו, אז יצא ידי חובתו,

ועשה כפי המוטל עליו. ואם כן אפוא הלא נקל לי מאוד לבלום פיך ולסגור דלתות שפתיך, אם אשיב כל קללותיך וחרפותיך, עליך ועל ראשך; אך קם לזרעא דאבא למיעבד הכי! חלילה לי מחטוא בלשוני לחרף ולקלל! ואם זאת אעשה, במה יודע איפוא כי נפליתי אני ממך ומכני גילך? במה יודע כי גבהו דרכי מדרכיך, ומחשבותי ממחשבותיך? לא כן, תחת קללתך אשיבך ברכה, אתפלל אל ה' בעדך, יאיר שכלך וישכילך באמתו; ותחת כי חרפתני, כבד אכבדך, אלמדך דעת למען תחכם באחריתך, וטוב לך ימי חייך. גם מלאתי את שאלתך אשר שאלת מעמי, ואעתיק פה כל השגותיך עלי ככתבך, ובכלותך לדבר אשיבך על נכון כפי יד ה' הטובה עלי.

שנכנסת את מתניך ויצאת בפתח דבריך ליסע את משוך את החמור של רבי פנחס בן יאיר, וכה אמרת:

,,וזה החלי, בעזרת צורי וגואלי. ידענו כי האדם השלם ,,השומר ידיו מעשות כל רע, יעזרוהו מן השמים על מחשבתו ,,הטובה, לבל יבוא חטא לידו גם בבלי דעת, כ"מש גם ,,בלא דעת נפש לא טוב, שאם קרה לאדם חטא בבלי ,,דעת ובשגגה, אות הוא שנפשו לא טובה, שלא שמר עצמו ,,מן החטא, שאלולי כן לא בא חטא על ידו כ"מש לא יאונה ,,לצדיק כל און, ואמר רגלי חסידיו ישמור. וידענו שרפ"בי ,,מגדולי ישראל ומחסידיהם, ולא טוב הדבר לפניו שיבוא ,,לידי חטא ע"י בהמתו כי השעורים הללו כבר היו מחויבין ,,במעשר כדקאמר ה"שס התם, ואלו אכל החמור השעורין ,,הללו בטבלן היה הכהן והלוי כגזולים על ידו שלא היו ,,מקבלין מתנותיהם שהתורה זכתה להם, ורפ"בי לא היה ,,מחויב לשלם לבעל האכסניא כ"א דמי טבל שנמכר בזול ,,מחולין מתוקנים, והיה הדבר הזה לגנאי לר' פנחס בן

יאיר

„יותר שלא כהנה כל ימיו משל אחרים כדאמר ה"שם התם,
„שיגולגלו רעות שתים על ידו לרבות הונו ע"י גזל הכהן
„והלוי, והכהן והלוי כגזלין בסכתו (מלבד האיסור שאסור
„להאכיל לבהמתו עד שיעשר) אשר על כן מי שפתח פי
„האתון של בלעם פתח פי החמור של רפ"בי שלא יאכל עד
„שיעשרו, ולא יבוא חטא לצדיק כמותו שילעיזו עליו
„הכהנים והלוים והעניים שהפקידו על ידו (ואפי' לדברי
„הירושלמי שהביאו התוס' שעדיין לא היו מחויבין במעשר,
„אפ"ה היה מכוער הדבר לצדיק כמותו שחטא קל נחשב
„בעיניו לעון גדול לרבות הונו ע"י גזל עניים, שלא כהנה
„משל אחרים אפי' בטובתן וכ"ש שלא בטובתן) ומעתה הכי
„יחשב לזר בעיני כל בר דעה מעשה זה החמור, אם לא
„בעיני חמור." — עד כה דבריך.

הנה, אמת ונכון כי חכם אתה מאוד וכל סתום לא עממוך, אתה חופש חדרי בטן החמור ובוחן כליותיו ולבו, ועל כן עשו תעשה וגם יכול תוכל להיות לו לפה ולהמליץ בעדו על שלא אכל השעורים, כי רוחו דבר בך ומלתו על לשונך. אך שתים אשאל מאתך: האמת, אם כפרושך כן הוא, איך תצדיק מעשיהו כפי שספרו בירושלמי (ד) ואלה דבריהם: חמרתיה דר' פנחס בן יאיר גנבוה לסטין עבדת גביהון תלתא יומין ולא טעמת כלום, אמרו ניטשנה ולא תימות גבן, ניטשת אזלת וקמת על תרעא דרבה, שריא ואיתאכחת, אמר להו ר' פנחס ב"י פתחו לה לעלובה דאית לה תלתא יומי דלא טעמת כלום. פתחו לה ועיילת, יהבו
לה

(ד) ירושלמי מסכת שקלים, פרק חמישי. והובא גם כן במדרש רבה פרשת חיי שרה, עם שנוי לשון מעט.

לה שעורין ולא אכלה, אמרו ליה רבי לא בעיא למיכל; אמר להון מתקנין איכון? אמרו אין, ארומתון דמאי? אמרו לא כדין אלפין הנותן זרע לבהמה פטור מן הדמאי, אמר מה ניעביד לה דהות מחמרא על נפשה, ארומה דמאי ואכלת. הרי לפניך כי האתון הזאת עשתה מגד חסידות האמתי לפנים משורת הדין, ותענה נפשה שלשת ימים אף שלא הגיע על ידי מאכלה תקלה לאדונה! והשכית, לו יהי כדבריך וכטעמך, על מה תצעק אלי? האנכי כחשתי במעשה החמור הזה? האם אמרתי כי שקר הוא? הלא גם לבאורך יהיה המעשה הזה בדרך פלא ולמעלה מן הטבע, כי מטבע החמור, כאשר ידעת, לאכול אם ירעב, את המספוא אשר לפניו, מבלי לחוש אם הוא מתוקן אם לא, והוא הדבר אשר דברתי גם אנכי בהערה שמעשה נסים היה, ועיין מה שכתב הכותב בספר עין יעקב על זאת וגם תראה כי גם הוא משתאה מאוד על זה הדבר, ובעיני כל בר דעת ופלא, רק בעיני החמור לבדו לא יפלא.

הוספת למאור: „אשאלכם והודיעוני לפי דעתכם הנפקדה „שכל עוד שהוסיף עולם ימים הוסיפו בני אדם „חכמה, לכן כא וגוטט בחוצות כל ערי החכמה אם תמצאו „אדם בכל אלה כמצאי זמנינו אשר כח הכרתו חזקה והשגתו „גדולה מאוד ללמוד ולדבר בשבעים לשון כאנשי סנהדרין „שהיו צריכין לידע ולדבר בשבעים לשון כדי שלא ישמעו „מפי מתורגמן, ועוד היו שתי התורות שבכתב ושבע"פ „ערוכין בפיהן ושמורים בלבביהן בלי גמגום והיו בקיאים „בכל חכמה ומדע חכמת הדבור והגיון והטבע ומה שאחר „הטבע וחכמות המזלות שהיו צריכין לחשוב מולד האמתי „להכחיש העדים או לקבל עדותן כמו שכתב הרמבם ז"ל „ב"ה

„ג"ה ק"ה (ה) . אלו כח והעריכו ערך משה רבנם מדעקוית

(ה) הרמ"בם ז"ל בוך שבלו שמר פיו ולשונו מלהגיג בספרו יד החזקה מלות שבעים לשון רק הגיג תחתיהן ברוב הלשונות , גם לפי דעתו הרמה לא היה מעכב כלל אם לא היו כל אנשי סנהדרין יודעים ברוב הלשונות כי כן אמר (הלכות סנהדרין פרק ב' הלכה ויו) וצריך להשתדל ולבדוק ולחפש שיהיו כולן בעלי שיבה בעלי קומה בעלי מראה נבוני לחש ושידעו ברוב הלשונות כדי שלא תהא הסנהדרין שומעת מפי המתורגמן . וכתב ע"ז בעל כסף משנה בסנהדרין ובמנחות אמר ר' יוחנן אין מושיבין בסנהדרין אלא וכ"ו וכתב רבינו יודעין ברוב הלשונות משום דדבר זר הוא להמצא מי שידע בכל ע' לשון ומשמע לרבינו דהאי אין מושיבין היינו דהיכא משתכחי אבל אי לא משתכחי לא מעכבי כל הכי ויש סעד לדבר מדאמרו גבי משה ואילו נבונים לא אשכח ע"כל . ואני מצאתי עוד סעד לדבריו כי אמרו במסכת סנהדרין (פרק הנחנקין, פ"ח ע"ב) כל מי שהוא חכם שפל ברך ודעת הבריות נוחה הימנו יהיה דיין בעירו משם מעלין אותו להר הבית משם לעזרה משם ללשכת הגזית . הרי לפניך שלקחו לסנהדרין האיש אשר מתואר במעלות ובמדות האלה אף שלא היה יודע לדבר ברוב הלשונות . ובאמת ספורם משבעים לשונות הוא ע"ד העברה כדרכם לפעמים, כי אם נאמר שכונתם על מה שהאמינו שישנו בעולם שבעים אומות , הלא נשיב , לאיזה סבה היו הסנהדרין צריכין לדעת לשון כל אומה ואומה הלא בימיהם לא היו בני ישראל מפוזרין כל כך בארבע כנפות הארץ ? ויפה אמר בעל כסף משנה דדבר זר הוא להמצא מי שידע בכל שבעים לשונות .

„מדעקויא (ו) אם היה באפשרית כח שכלו ותבונתו ללמוד
ולדבר

אך בעיני הרב ר' בערל הזה לא זר הוא, כי הוא היודע
מחשבות ורעיוני החמור, אף כי שיודע רעיוני ומחשבות
בני אדם ללשונם בארצותם! עוד שגג הכותב האגרת
באמרו שסנהדרין היו צריכין לדבר בשבעים לשון, כי שקר
הוא, וחכמינו לא בקשו רק הידיעה ולא הדבור, והמופת
לזה ממה שאמרו: (מכות, ויו ע"ב) הני לעוזי דאתו לקמיה
דרבא אוקי רבא תורגמן ביניהו. והיכי עביד הכי? והתנן
שלא תהא הסנהדרין שומעת מפי התורגמן? רבא מידע
הוה ידע מה דהוו אמרי, אהדורי הוא דלא הוה ידע,
פרושו שלא היה יודע להשיב בזה הלשון. והשגגה השלישית
היוצאת ממנו שאמר שהיו צריכין לדעת מה שאחר הטבע,
כי מה להם ולידיעה זאת? גם לא היו צריכין בקיאים
בכל חכמה ומדע כמו שחשב ר' בערל הזה כי אם כמו שכתב
הרמ"בם ז"ל (שם הלכה א') ויודעים קצת משאר חכמות
כגון רפואות וחשבון ותקופות ומזלות וכו'. ולא זו בלבד
אלא גם בכל התורה לא היו צריכין כולם להיות בקיאים
לפי דעת הרמ"בם כי כן כתב (שם פרק א' הלכה ויו') היו
בה שלשה הרי זו בינונית, ארבעה יודעים לדבר הרי זו
סנהדרי חכמה ובאר בעל כסף משנה ז"ל ומפרש רבינו
לדבר יודע ללמוד ולהורות בכל התורה כולה, ואחד לשמוע
יודע לשאול ולהשיב, והשאר נראה שצריך שיהיו יודעים
לשאול ולהשיב בקצת דינים אע"פי שאינם יודעים
לשאול ולהשיב בכל התורה ע"כל. והבאתי כל זאת
לא למען התכבד בקלונו ולהראות מעוט ידיעתו כי אם
ללמדהו

ולדבר כ"ע לשון, או אם היה באפשרותו להיות בקי בכל חדרי תורה כמותם, או אם היה בקי בחכמת ההנדסה והלוך כוכבים כמותן, ועתה בחנו נא אם משה רבכם עלה על בני דורו בחכמת הדבור בעמדו על תוכן שנים ושלשה לשונות (ז)

כמה

ללמדהו דעת ודרך תבונות, לבלתי ימהר לבו עוד להוציא דברים אשר לא ידע ויבין, ולהכנים את עצמו בענין אשר גבה מאוד ומאוד מנח השגתו, למען לא יהיה לבוז למשל ולשנינה בין שומעיו. סוף הדבר המשכיל יבין שהסנהדרין בכלל היתה צריכה לדעת כל מה שמנה הר"מבם ז"ל אבל לא כל איש ואיש מהסנהדרין, רק זה בכה וזה בכה, איזה מהם ידעו רוב הלשונות, ואיזה ידעו מחכמת תקופות וכו' גם לפעמים נמצאו אנשים אחדים אשר הפליאו לעשות ואחזו בזה וגם מזה לא הניחו ידיהם, ואנשים כאלה יקרים המה מאוד ויהיו למופת. וכן הדבר עם חכמי התלמוד כי גם המה רבים היו למאוד, ועל כן כולל התלמוד דברים אחדים מחכמות וידיעות רבות.

(ו) משה רבכם! רבכם, ולא רבו? ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל הרי הוא כמודה שלדורותינו לא יחשב, ומה דורו? דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ.

(ז) כאן הבן שואל הלא ארוכנו משה ידע בשבעה לשונות: רומי, יוני, אשכנזי וצרפת, איטאלקי, אנגלי, ולשון עברי? השיבו לו כזאת: לשון רומי איננו בכלל לשון כמאמרם על הרומים בזוי אתה מאוד שאין להם לא כתב ולא לשון; לשון יוני כבר נאבדה מן העולם כמו שפרשו המפרשים; לשון צרפת, מלאה חונפות כמו שדרש הגאון ר"מש בפהרסיא

[illegible]

כמה עצמו חכמתם וגדלה מעלתם של הסנהדרין בחכמת הדבור וההגיון שעמדו על תוכן שבעים לשון. עמדו נא והתבוננו בעולם חכמת בעלי התלמוד כי מלבד שהיו בקיאין בכל חדרי תורה ובכל חכמות הנזכרות והכל היו שמורות בלבבם ולא היו נכתבים כלל, עוד ידעו כל מיני אומניות שבעולם ממעשה מחט קטן עד כלי גדול המחזיק כוריים, וידעו שם כל כלי וכלי עם כלי אומנות שלו וידעו זמן גמר מלאכת כל כלי כמו שדברו מזה במס' כלים, והכיפו ידם על כל זרע זרוע אשר יזרע לשער גבול היניקה מהארץ והשתה ובכור כל פרי לזמן המוגבל להם, וידעו בחכמת הנתוח לידע מנין איברי האדם וטבע כל בריה ובריה מי מטיל ארס ומי לא לענין דרוסה, ולענין גלוי מי מהשרצים מוצץ ומי שותת ומתי אפשר לבהמות לחיות ומתי לא ועוד דברים רבים שיארכו ספורם, והמעיין בס' הכוזרי ימצא יותר ממה שכתב כאן; הביטו נא וראו גודל ערך בעלי הש"ס בעיני הרמ"בם עם עולם ורבוי ידיעותיו וחכמותיו אשר רבו למעלה ראש, וכמה מספר משבחם וכמה מקטין עצמו לפניהם, להיותו יודע כי גבה ערכם מערכו כגובה ערכו מערכינו, וכמו כן גבה ערך בעלי המשנה על בעלי התלמוד, וכ"כ גבה ערך אכ"הג על בעלי המשנה, וכ"כ גבה ערך נביאים האחרונים

ולכן בזויה היא מאוד להחשב בכלל לשון. לשון אשכנזי, מה חדוש יש אם היה יודע הלוא הוא נולד בארץ אשכנז ובע"כ היה צריך לדעת לשון אשכנזי, ואם כן נשארו רק איטלקי, אנגלי ועברי, ולכן יפה דבר שעמד רק על תוכן שנים ושלשה לשונות. בינו זאת אחי, והתפלאו על חריפות זאת! ולא מלבי נבאה, כי אם מרגלא המה בפומי דאינשי מפני גילו של הכותב האגרת, כאשר שמעו אזני פעמים רבות.

האחרונים מן אכ"הג, וכ"כ גבה ערך נביאים הראשונים על האחרונים, וכל נביא לא הגיע למדרגת מי שלפניו וכלם לא הגיעו למדרגת אדון הנביאים, וכל עוד שהוסיף העולם ימים נתמעטו הלבבות ונחלש כח ההכרה, ומה שהוא די ומספיק לדורות ראשונים בסימנים וראשי דברים עתה בדורות הללו יצטרך להרבות בספרים ולהוסיף באורם, ודבר זה נתבאר במופת וטעם לחכמי האמת — ולכך זכו הראשונים לנבואה האלהית ולא האחרונים כי אין השכינה שורה כ"א על חכם כ"מש ובלב כל חכם לב נתתי חכמה כלי מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק ולפי שטותכם היו האחרונים יותר מוכשרין וראוין לנבואה מן הראשונים" — עד כה דבריך.

לו׳ הבנת לדברי בהערה, לא פצית את פיך להוציא דברים אך למותר, כי מי האיש בבני ישראל אשר לא ידע כל זאת? ומי האיש מעדתנו אשר יכחיש ויאמר שלא היו ולא נמצאו בין חכמי התלמוד אנשי לבב, אשר ידעו ואשר יבינו גם משאר החכמות? אך הדבר אשר דברתי הוא, בבחינת החכמות והידיעות אשר יסודתם על אדני הבחינה והנסיון כמו חכמת הטבע והדומה, בבחינת החכמות האלה לבדן גבה ערך דורות האחרונים מן הראשונים, ונכון הדבר מאוד כי רוב שנים יודיעו חכמה, ומה שידעו הראשונים מחכמות האלה, לא היה מנוקה וברור כל כך כאשר יודעים האחרונים מהם. ויש ביכלתי להציג לפניך מופתים רבים לאמת ולחזק זאת, אך למה אעשה? לאזני החכם ואיש תבונות יהיו אך למותר, כי הוא ידע כל זאת זולתי ומבלי שמוע ממני, ולאזניך ולאזני בני גילך יהיו ללא יועיל, כמראה לסומא וכנגון לחרש אחרי שלא הסכנת מעודך להבין ולהאזין בקול חכמות האלה. — ראה מה שכתב הרמ"בם

בהקדמתו לפרוש המשנה, וזה לשונו: מה שיעשה יהושע ופנחס בענין העיון והסברא, הוא מה שיעשה רבינא ורב אשי! ואיך יצוייר זאת אם נאמר כדבריך שברבות השנים נתמעטו הלבבות וכו' ורבינו דוד קמחי הביא בפרושו לנביאים (שמואל א', כ"ח) דעת רבינו שמואל בן חפני הכהן ואמר שזה הגאון כתב אע"פ שמשמעות דברי חכמינו ז"ל בגמרא הוא כי אמת היה שהחיתה (בעלת אוב) את שמואל, לא יקובלו הדברים במקום שיש להם מכחישין מן השכל ע"כל. הרי לפניך שסמכו על שכלם נגד מאמר ח"זל, ואיך יעשו זאת אם האמת אתך שהעולם הולך וחסור מתבונת אדם? — ואולם בכל זאת אודה לך כי בבחינת מצב בני ישראל לבד, היו הימים הראשונים טובים מאלה, ואין ערוך לדורות העוברות לדורותינו הן מפאת החכמה והידיעות, והן מפאת המדות והדעות. מפאת החכמה והידיעות: כי לפנים בישראל היו נמצאים עכ"פ יחידי סגולה בעלי תורת ה' אשר גם ידם היתה עם שאר החכמות, ועתה לא נתנו בעלי תורה לחכמות הנג רגלם בקרבנו; מפאת המדות והדעות: כי לפנים בישראל לא נתמנה אדם להיות דיין ומורה עד שיהיה בו שבעה דברים אשר מנה הר"מבם זל ואלה הם: חכמה, ענוה, יראה, ושנאת ממון, ואהבת האמת, ואהבת הבריות להן, ובעלי שם טוב. ואמר עוד ובמה יהיו אהובים לבריות? בזמן שיהיו בעלי עין טובה, נפש שפלה, וחברתן טובה, ודבורן ומשאן בנחת עם הבריות. ועתה בדורותינו אנשים כאלה מתי מספר המה, רבים עתה היושבים על מדין ומשוללים מכל אלה או מרובם. והמפורסם אין צריך ראיה. —

אמרת „ומה שעלה על דעתכם להביא ראיה ממעצור הרעם אשר לא ידעו בו הראשונים מאחר שלא הביאו הרמ"בם, הנה יפנה פיכם — כי התחבולה הזאת

איכה

איכה מופתית אבל אפשרית, שאף בלא הכלי הזה היה אפשר
שלא יבוא הרעם במקום ההוא, ומה לו להרמ"בם להביא
דברים בלתי נתאמתים במופת תוך ספרו פן יקיש הקורא
מזה ש׳ השאר ויבוא להטיל ספק באמתתן, ואף אם תתאמת
הדבר במופת לא בשם חכמה יקרא רק בשם תחבולה, וכי
ראוי להביא כל מיני תחבולה בס׳ החכמה, כי רק אהבת
האמת בערו כמה" —

לב הותל הטך להחפיא עלי דברים לא כן. כי איה אמרתי
הדברים אשר אתה שמת בפי? הלא זה הדבר
אשר כתבתי: לו ידע הרמב"ם מן הכלי העוצר הרעם,
בוודאי הודיע אותו לפלוני לסתור דעתו מתכלית הרעם
שהוא נברא לענוש החוטא וכו׳. ולא עלה על דעתי מעולם
להביא ראיה שלא ידעו הראשונים מהדבר הזה אחרי שלא
הביאו הר"מבם. כי באמת זולת הראיה הזאת נודע לכל
איש משכיל שלא היו הראשונים יודעים כלל מהכלי הזה,
כי הוא בנוי על אדני החכמה והידיעה אשר בימים הראשונים
נעלמה מעיני בני אדם, כאשר היא עתה נעלמה ממך. ולו
לקחה אזנך שמץ מהדבר הזה לא גלית היום את חרפתך לאמור:
„שאף בלא הכלי הזה היה אפשר שלא יבוא הרעם במקום
ההוא", כי על פי הדברים האלה פרשת אולתך בהודיעך
לכל מחשבותיך כי הכלי הזה עוצר את הרעם שלא יבוא במקום
ההוא. לא כן כי אם מסגולת הכלי הזה להמשיך את הרעם
אליו ועוצרהו מהזיק את המקום אשר בו.

עוד הרימות קולך לאמור: „ואשר עיניכם ראו זרות ולבכם
דבר תהפוכות להפך גלגול לגלגל על ענין
גלגול הנשמה — ובדבר תפלה מן המושכל המחייב גלגול
הנשמה. כי אם נכון גלגול הנשמה מן הנמנע והוא שא"א
להנשמה

להנשמה לשכון בגוף אחר, ולתת לו קיום ותנועה אחר הפרדה מן הגוף המת לא נמלט מאחד משני דרכים, או שהשארת הנפש שקר או שהאפשרי הוא מן הנמנע. והוא שאם נאמין שהנשמה אחרי הפרדה מהגוף נמנע ממנה מלהחיות גוף אחר, בהכרח שנאמר שכבר אפסו כחותיה, וכלו כיגון כלו בכלות הגוף (ח) ואיננה מה שהיתה בחיי הגוף שהיה כח בידה לתת לגוף קיום והרגש ותנועה, ועתה נעדר ממנה אותו הכח ונמנע ממנה לתת עוד קיום לגוף וכבר עלה עליה הפסד כמו שעלה על הגוף, וזה שקר מוחלט שכבר הודינו שהנפש לא תכלה ולא תחלש לא כולה ולא מקצתה בכלות הגוף, ואם נשים פנינו לדרך האחרת ונאמר שעדיין היא כבתחלה או כן כחה עתה, ויכולת בידה לשכון עוד בגוף אחר ולהחיותו א"כ אפשר לה להחיות עוד גוף

(ח) פלוספיא הזאת מהכותב את האגרת, היא עמוקה מאוד מאוד ולאו כל אדם זוכה להשיג אותה. גם אנכי לא זכיתי להשיגה ולהבין דברי האיש הזה זמן רב, עד שבא אלי שר של חלום והודיעני פשר דבריו, ויבאהו במשל הזה: הלא אתה מודה כי אני, הוא אני ולא אתה ולא אחר, ואם כן אם נאמר שאין ככח אני להיות אתה או אחר, בהכרח ובעל כרחך אפס מן אני הכוח להחיות אותך או אחר, ואם כן נעדר גם מן אני להחיות אותי ואם כן אני לא אני, והוא מן הנמנע כי אני הוא אני, ואם נאמר אני, הוא אני וגם לא אני, יהיה שני הפכים בנושא אחד. זאת כונת הכותב הזה, ומה שהאריך מאוד בדבריו ויכפול וישלש דבר אחד, הוא מטעם שעמוק הענין מאוד, וכבר נודע שכפילת הדברים הוא מסוגל מאוד להסביר ולבאר הדבר:

גוף אחר ואינו מן הנמנע (ט) כי כל אפשר איננו מן הנמנע ולדבריהם הוא נמנע וא"כ כל אפשר נמנע, ואחרי שידענו שמניהם אמת ר"ל אמתת השארת הנפש ואמתת שאפשרי איננו מן הנמנע, כי כבר עמדנו עליה מן המושכל שהנפש לא תכלה לא כולה ולא מקצתה בכלות הגוף (ואפי' מי שלא נגה עליו אור התורה עמד על ענין הנכבד הזה מצד חקירת שכלו ונתאמן על האמונה הזאת ונתן נפשו עליה הוא החכם סאקראטוס וריעיו) והוא מוסכם מכל האדם אשר ע"פ האדמה, מלבד הקבלה האמתית וראיות הכתובים שהנפש תשאר אחרי מות הגוף וכל כחותיה כמאז כן עתה, וא"כ אפשר לה להחיות עוד גוף אחר וגופות הרבה וכן מן הראוי מצד השכל (י) כי אחרי שהגוף איננו כ"א כלי תשמיש הנפש והנפש מוציא מעשיהן ט הפועל ע"י הגוף כמו שהחוטב עצים מבקע העץ ע"י הקרדום, והחייט תופר הבגד ע"י המחט, וכי נאמר שבאבידת הקרדום והמחט אבדו גם מלאכת החטיבה והתפירה מן החוטב והחייט ולא יוכלו עוד לחטוב עצים

בקרדום

(ט) אתם חכמי ההגיון שימו לבבכם היטיב להקש הזה כי לא מצאתם דוגמתו בכל ארבעה תמונות ההקשים. וכה צורתו: הקדמה הגדולה: יכולת בידה לשכון עוד בגוף אחר ולהחיותו; הקדמה הקטנה בסתרת אך מובנת מאליה והיא: יכולת בידה לשכון עוד בגוף אחר ולהחיותו; והתולדה: אם כן יכולת בידה לשכון עוד בגוף אחר ולהחיותו. — הרה עמל וילד שקר!

(י) פיו הכשילו כי אמר וכן הראוי מצד השכל, וא"כ מובח עד כה לא היו דבריו מצד השכל.

בקרדום אחר ולתפור עוד במחט אחר בוודאי אין זה אלא פתיות, כן הדבר הזה, באבידת הגוף מן הנפש לא יבצר מאתה לפעול כמעשיה ע"י גוף אחר שהיא לה לכלי אומנות ואינו מהנמנע שתתן עוד מכבודה על בשר ודם אחר ולהשכין משכנה עוד על גופות רבים אחר שכל אפשר אינו נמנע. הנה עמדנו על ענין הגלגול מן המושכל, ועתה נסתכל באיזה מן הכתובים ונמצאם מבריקים סוד הגלגול ובלעדו לא נמצא ידינו ורגלינו בפירוש הכתובים והוא שה"שי אמר לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וליצחק אמר כי לך ולזרעך את כל הארצות האל ואמר ליעקב ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה והיכן נתקיימה הבטחה זו והלא לא נתנה הארץ לא לאברהם לא ליצחק ולא ליעקב רק לזרעם והכתוב אמר לך אתננה (יא) וחלילה שתדבר התורה ולא תקיים, ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה ולא תהיה תורה שלימה שלנו כשיחה בטלה בג' מקומות, והאבות ידעו כי לא להם יותן את הארץ, שהרי נאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך ודור רביעי ישובו הנה, ולמה לא השיבו הלא לא לנו תנתן הארץ כ"א לדור הרביעי. ועוד אמר והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאת את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה, והרי ליוצאי מצרים לא נתנה הארץ ואיך יבטיח הכתוב הבטחת שוא, וכן מבטיח הכתוב בהרבה מקומות כיוצא באלו וארך עלי להביא כולם, אם לא שההבטחה היתה לנפש כי אחר מותם תשוב הרוח להם להעמידם בגוף ונפש לנחול את הארץ, יהיה בזמן התחיה או בזמן מן הזמנים, וכיון

(יא) אם יהיה לך מה שאין לך אז לא יהיה לך, למופת לך ולך כי לך על סוד הגלגול.

וכיון שהנפש תשוב בברור אל הגוף, הנאמר שאין בכחה לשוב כ"א אל הגוף הקדוש והוא כבר שב אל העפר ושב כל יסוד אל יסודו (אם לא גופות הצדיקים שקיימים כדאמרינן בהרבה מקומות בש"ס) או לגוף אחר (יב) היתפאר הגרזן אל החוצב לאמור כי אין בכח החוצב לחצוב עצים כ"א בגרזן זה ואם יאבד או ישבר אפס כח החוצב לחצוב עוד בגרזן אחר. והכלל כי כל הברכות והקללות שבתורה לא נתקיימו לאותו הדור שנאמר להם כ"א אחר כמה דורות, האם לא יבוא הפועל המתיגע כל היום בעבודה על שכרו רק יתן השכר ההוא לבן בן בנו, או אם לא יענש המורד במלך אך יושת ענשו על בן בן בנו, אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהנה אם לא שהנפשות עצמן ירדו מעל להארץ הלזו לקבל שכרם ועונשם, יהיה באיזה דור שיהיה בענין שהצדיק בעצמו יאכל פרי מעלליו לקבל שכרו, והרשע בעצמו כגמול ידיו יעשה לו לקבל ענשו. והרי הכתוב אומר כי ישאלך בנך מחר לאמור מה העדות וכו' ואמרת אל עבדים היינו לפרעה, ויוציאנו ה' משם, ואותנו הוציא משם, וכן נצטוו מביאי הבכורים וירעו אותנו המצרים, ויתנו עלינו עבודה קשה ונצעק אל ה' וישמע קולינו וירא עמלינו ואת לחצינו ויוציאנו ה' משם, והרי מביאי בכורים לא היו במצרים ולא הרעו להם המצרים וכו' כ"א לאבות אבותיהם נעשה כל זאת והיה להם לאמור עבדים היו אבותינו במצרים

(יב) תימא, אם גופות הצדיקים קיימים, הלא אבותינו אברהם יצחק ויעקב בוודאי בכלל צדיקים המה ולפי זה גופם קיים; ואם כן היאך מוכח מן לך לך ולך הנאמר אצל אברהם יצחק ויעקב, שנשמתם תשוב לא לבד לגוף הקדוש כי אם גם אל גוף אחר, הלא גופם קיים ותשוב נשמתם לגופם? ויש לומר אגב חריפתא משבשתא.

במצרים ויוציאם ה' משם , ויצעקו אל ה' וישמע את קולם וכו' וכן כלם . וכמו כן והיה כי יבואו עליך הדברים ושבת עד ה' אלהיך אתה ובניך , ושב את שבותך ורחמך , אם יהיה נדחך משם יקבצך ומשם יקחך וכו' וכל זה לא נתקיים לדורו של משה שאמר להם לנוכח וקבוץ הגליות לא יהיה לדור שגלו , ומה תועלת להולכי גולה בקבוץ הגליות הבאים אחר כמה מאות שנה אם לא שהן הן שחטאו הן הן שגלו והן הן שיגאלו , ואין זה כ"א בסוד הגלגול שהוא מידת חסדיו להאריך אפו לרשע ועד יום מותו יחכה לו לשוב , ואם מת ועונותיו בידו לא ידח ממנו נדח אבל משלחו בדרך אשר בא בה לתקן את אשר עוות . אמנם אינו משלחו הנה בתמונה הראשונה פן יכרו בו (יג) לאמור עליו זה הוא האיש הבליעל אשר כזאת וכזאת עשה , והוא ית' , חס על כבוד הבריות ומטיב עמם לשנות בגדי כלאו לתת לו תמונה אחרת וממציא לו דרך לתקן מעוותו הראשון (והוא שאמרו חז"ל הגוזל מחברו שוה פרוטה יוליכנו אחריו אפילו למדי , כוונתם שאם לא השיב הגזילה בחייו תטרד נפשו לבוא פעם שנית לעה"ז ולהשיב הגזילה למקום הנגזל אפילו הוא במדי ממציאו המקום י"ת שמה לתקן חטאו (יד)) והן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר , ואם בשלש אלה לא יעשה היטיב לנפשו , חטאו שמור לו לנצח עד כי בתמונתם ותארם הראשון רבים מישיני עפר יקיצו בזמן התחיה שהוא עולם המעשה , אלא לחרפות ולדראון עולם ,

---

(יג) עתה ידעתי מאין היה לך לבדך לדעת סוד הכמוס בחמור של רפ"בי , והוא על פי סוד הגלגול .

(יד) קי אנכי דרש הדרש הזה כמין חמר!

עולם, ואלה לחיי עולם לקבל שכרן —. ואמר בקבלה (טו) ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין הרי שתחיית המתים מפורש בנביאים אלא שבגמרא בעי (סנהדרין צ) תחיית המתים מן התורה מניין שנאמר למען ירבו ימיכם וכו"ו לתת להם, לכם לא נאמר אלא להם מכאן רמז לתחיית המתים כונו בזה למ"ש ועתה הביטו נא וראו פנים בפנים, כי הצידותי בכם היום שלשה עדים נאמנים המושכל והכתוב הקבלה, להעלות לכם רפאות תעלה — — — . כה דבריך.

הגדת היום מן המושכל מן הכתוב ומן הקבלה כי לא למדת חכמה ודעת קדושים לא תדע. הקשת ושפטת מן השארת הנפש על גלגול הנשמה, כאלו האחת מחייבת את השנית, ובאמת רחוקות המה במאוד, סמכת על הכתובים והודעת כי אין לאל ידך להשיג דרך המליצה, ואם לא תאמין לי, אעידה לך שני עדים נאמנים אשר לא יכזבו. האחד רבינו סעדיה הגאון כי הוא כתב (טז) על גלגול הנשמה אשר בלשוננו נקרא העתקה או השנות ולעג מאוד עליו וזה דברו: „אבל אומר שמצאתי אנשים ממי שנקראים יהודים אומרים בהשנות וקוראים אותו העתקה, ועניינו אצלם שרוח

ראובן

(טו) לא ידעתי למה קרא לזה קבלה, הלא מקרא מפורש הוא בדניאל? אולי על הדמיון והשווי אשר יש לספר דניאל עם ספרי קבלה, כי בדניאל נאמר וסתומים וחתומים הדברים, יתבררו ויתלבנו ויצרפו וכו' ולכן הוא בקבלה; דניאל אמר ואני שמעתי ולא אבין, וכן הם אמר' ודרך, אמת להם.

(טז) ספר האמונות והדעות מרבינו סעדיה גאון, מאמר ו"ו, פרק ז"ן בעצם הנפש.

ראובן תשוב אל שמעון ואחרי כן בלוי ואחרי כן ביהודה , מהם רבים שאומרים , יש פעמים שתהיה רוח האדם בבהמה ורוח הבהמה באדם ודברים רבים מזה השגעון והערבוב והסתכלתי במה שחושבים שהביאום אל המאמר הזה ומצאתי ארבעה סבוכים" וכו' והגאון ז"ל האריך שם לסתור חלומות האנשים האלה ולבטלם . הנה ראית כי גם הגאון רבינו סעדיה שופך בוז על דבר גלגול הנשמה . והעד השני הוא רבינו ידעיה בר אברהם בד"רשי (יז) . באגרתו אשר כתב לרבינו שלמה בן אדרת להמליץ בעד החכמות ושם אמר : ומכלל זה התועלת גם כן בטול מה שהאמינו קצת הקדמונים כפי מה שנזכר בספרי הנפש , כגלגול הנשמות , והוא דעת אמרו בו שהנפש תתגלגל מגוף אל גוף , קצתם חשבו אפילו מגוף מין אחד למין אחר וכו" וקצתם לא הפליגו כל כך אבל אמרו שתעתק מגוף לגוף ממין אחד ומזה אמרו על נפש ראובן המת שהיא תחול בגוף שמעון , והנה התחזקו מופתים האמתיים למחות אלו הדעות ולבטלם, שתועלת בטולם מבואר מאוד באמונה" וכ"ו ע"כל . הטה ושמע דברי החכם הזה , כי הוא אמר באר היטיב שתועלת בטול ענין גלגול הנשמה , מבואר מאוד באמונה , ולא כאשר אתה חשבת , שקיום ענין גלגול הנשמה הוא יסוד לאמונה! עיין היטיב בדבריו כי שם תמצא ראיותיו על בטול הדעה הנפסדה הזאת ! והוא הדבר אשר אמרתי בהערה להשיבה : ענין גלגול נשמות אין לו שורש וענף בדתינו הטהורה, ואבותינו הראשונים לא ידעו ממנו מאומה , גם חכמינו בעלי התלמוד לא זכרו אותו ולא העלוהו על שפתם ; רק איזה חכמי ישראל בזמן ידוע ראו אותו מתהלך בין חכמי היונים ,

---

(יז) תשובת הרשב"א, סימן תי"ט.

היונים, וימהרו להביאהו אליו כי מצא חן בעיניהם. ויהי כאשר ראו כי הוא איננו שוה לכל נפש כי רוב העם או מקצתו מאסו בו. אז התחכמו ויקראו לו שם חדש שם סוד, תחת היותו לפנים גלוי וידוע, למען חבב אותו בעיני שומעיו. והדור הבא אחריהם כאשר שמעו הסוד הזה, שאלו מי איכא סוד דלא רמיזא באורייתא? ועל כן התאמצו ועמלו לבנות לו מקום בתורה בנביאים ובכתובים, יהיה על פי ראשי תבות או על פי גמטריאות, או על פי ויש ליישב בדוחק. ולכן לבי בטוח שכל איש משכיל יאמר על הסוד הזה: בסודם אל תבוא נפשי!

הערה פיך לבלי חק והבאת עלי קללות רבות על דבר הזוהר אשר הבאתי בשיחה ועל דבר אשר הערתי עליו בהערה. וכה דברת ליישב דברי הזוהר הזה על אפניהם ועל מכונם: „שמעו נא דברי הגיוני, ושתו מי מעיני, אכלו מלחמי אשר ערכתי, ושתו מייני אשר מסכתי, תעלוזנה כליותיכם, ותנוח דעתיכם, כי שקר שנאתי אנכי, ואמת יהגה חכי, וטרם כל אשאלכם והודיעוני, למה זה דלגתם פסקים על ההרים מראש הספר עד סופו ולא מצאתם המאמר הזה עד פ׳ פנחס? והמאמר הזה נכתבו ולשונו כתוב (יח)

בבראשית

(יח) ספר הזוהר אשר לפני, נדפס באמסטערדאם, בבית ובדפוס קאשמאן בן הרר יוסף ברוך ז"ל בשנת אשריך ישראל לפק. ובו לא מצאתי מאומה מהמאמר הזה לא לבד בספר בראשית דף י"ט כמו שאמר הכותב האגרת, כי אם גם בכל ספר בראשית לא נמצא, אולי יש להכותב ספר הזוהר מדפוס אחר. — וגם אם אניח שכדבריו כן הוא והמאמר

הזה

בבראשית (ד' יט) ולו ראיתם לפני זה המאמר או לאחריו (יט) לא מצאה הנפש הרעה מקום להתלונן על ה' ועל עבדיו הנאמנים בבריתו . ולא על הזוהר הקדוש תלונותיכם כי על ה' ועל תורתו כי כמה מקראות שכינו לקרבן בשם אכילה שנאמר את קרבני לחמי שפרושו מאכל כמו שכתב הרא"בע וכן לחם אשה, לחם אלהיך וכיוצא בהן מקראות הרבה, שקראו לקרבן בשם מאכל, וכי יש אכילה לפניו ח"ו, היאכל בשר אבירים או דם עתודים ישתה ? (ב) ועתה הטו אזניכם והאיר עיניכם —

בזה נמצא גם כן בבראשית, ואנכי לא ידעתי או שכחתי שמקום המאמר הזה גם בבראשית נמצא, מה בכך? התפאר והתהלל אנכי בבקיאות בספר הזוהר? ומה יועילני אם אהיה בקי מאוד בו? זה שנים רבות אשר לא למדתי בו, ומעט אשר ידעתי ממנו, הוא אשר נשאר בזכרוני מאז.

(יט) פניתי כה וכה וארא כי אין מאמר לפניו או לאחריו המתנגד למה שהעירותי על הזוהר הזה בהערה להשיאה, והפוך הוא, כולם יצדיקו דברו אשר שם דברתי, וכמו שתראה לעין כל בהערה להלן.

(ב) מה התפאר בדבר שאפלו תנוקות של בית רבן יודעין אותו שנמצא פעמים רבות בתורה הקרבן מכונה בשם לחם? ואולם גם בזה הודעת שתבונה אין בך להבדיל בין לשון התורה ובין לשון חכמים. כי בלשון התורה היה הכנוי הזה דבר הכרחי לסבר את אזני ההמון בימים ההם אשר לא

עיניכם — הלא ידעתם אם לא שמעתם כי אהי עולם ה׳ יצר את האדם ממוצע בין שני העולמות, ר״ל העליון והתחתון ומחובר משני עולמות כי נתן בו שתי נפשות והן נפש הטבעית מן התחתונים, ונפש המשכלת מן העליונים, ובנפשו הטבעית הוא משותף לבהמת וחית הארץ והיא נפש הבהמי המתאוה לרוות נפשה מתאות הגופנית והיא נפש האדם אשר אותה רע לסור מאחרי ה׳. אמנם בנפשו המשכלת הוא משותף לעליונים לשכלים נפרדים והנפש ההיא אוהבת הפרישות מתענוגי הגוף והבדידה מבני אדם לבל ימנענה חברת אנשים מלחקור במושכלות ולהתענג בהן ולעלות בהן מעלה עד כי תעלה משפל מנבה להדבק באור פני מלך חיים אשר משם באצלה (כא). ולמען לא תתגבר נפש הבהמית על השכלית

היה

בנו מעודם להשיג רעיוני וציורי מופשטות, לא כן בלשון החכמים האלה כי עליהם מוטל להשמר ולהזהר מכל דבר אשר על ידו יגיע תקלה לאנשים, ולנצור דלתי שפתם לבלתי הוציא מתוכה חוצה דבר אשר ישתמע לתרי אפי. כי רבים חללים הפילו דברים כאלה, כאשר הנסיון יעיד, וכבר אמרו חז״ל חכמים הזהרו בדבריכם. ובלעדי זאת, לא תלונתי לבד על דבר האצילה אשר הוזכר בספר הזוהר, כי אם בפרטות על דבר ההגשמה באמרו: וכגין דלא למיחזק טיבו לגרמיה וכו׳ וכדברים האלה יותר כאשר יראה הקורא במקום. היוצדק זאת בעיני כל משכיל? הייטב זאת בהשוותו את הבורא ברוך הוא כאחד האדם ממנו? שים ידך למו פיך והכלם!

(כא) לא שתי נפשות נתן הבורא באדם, כי אם נפש אחת אך כחותיה רבות. וחדשות הגדת לי היום שיש לך נפש הבהמי ונפש המשכלת ואנכי האמנתי עד כה שרק האחת

היא

היה מחכמת הבורא י"ת להקים עדות ביעקב ותורה שם בישראל להפרישו ע"י מצות התורה ממותרי ותענוגי העולם ולהכריח הטפש ללכת בעקבי השכל ככל אשר יורה השכל אותו תשמור הנפש לעשות ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, ואחרי אשר חנן אלהים את האדם להאיר על חשכת גופו שני המאורים הגדולים אור השכל ואור התורה, והוא משחית דרכו על הארץ לילך במועצת נפשו הרעה, ואשמה הנפש ההיא, גדול עונו מנשוא וחטאתו כבדה מאוד, ומשפט האדם הזה חרוץ כי חייב ראשו למלך, ואחת דתו להמית ולהמחות שמו מן הארץ, ולא יועילו

ולא

היא לך! — גם שגגה גדולה שגגת באמרך הנפש המשכלת אוהבת הפרישות מתענוגי הגוף והבדידה מבני אדם, אדרבא, הנפש המשכלת אוהבת את החברה ולהקת אנשים ישרים במאוד, ושונאת את הבדידה תכלית שנאה, כי על ידי החברה יגיע לבני אדם קנין השלמות, והיא תעזור להם לקנות קנין רב גם ממדות גם ממושכלות; ובלעדה, מדות רבות לא הזכרנה ולא תפקדנה, ורבות ממושכלות מחכמות ומידיעות לא תעלינה על לב בני אדם לעולם! גם הרמ"בם בשמונה פרקיו העיר על זה. ולא זאת לבד כי אם גם תענוגי הגוף אינם מאוסים לנפש המשכלת, אם יהיו נערכים בדרך הממוצע מבלי נטות למתי קצות, ותכליתם לחזק הגוף ולקיימו בריא ולהטיב על ידי כך את נפש המשכלת, כי בחלוש הגוף יחלש גם השכל ומברכתו יבורך גם הוא. וכבר רמזו חז"ל על זה באמרם כל המזיר את עצמו מן היין נקרא חוטא, כי כל תענוגי הגוף אשר תכליתם וכונתם לא למען החומר בלבד כי אם להטיב על ידם את נפשו השכלית, להיות בשמחה ובטוב, הרי המה משובחים! וכבר אמרו אין שכינה שורה אלא מתוך שמחה! ואין פה מקום להאריך בזה.

ולא יצילו אותו כל תשובותיו אף אם יביא כל אילי נביות, כי במה יקדם ובמה יכף פני לא יקח שוחד. כי אם יחטא אדם למלך בשר ודם הה"ל יצילו אותו כל תשובותיו וכל וידויו היקדמנו בעולות ואף כי לממ"ה. אך להיות כי חפץ חסד הוא י"ת ולא יחפוץ במות רשע, ולו נודע באמת כי הנפש הבהמה היא החטאת ולא השכל ולמה ימות השכל עם הנפש להכרת מן העולם וחלילה לו להמית צדיק עם רשע, הנפש החטאת היא תמות ולמה ימות החכם עם הכסיל, לכן הורה לאדם דרכי התשובה להביא קרבנו לפני ה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן על חטאתו אשר חטא למען ישים אל לבו מה המצוה הזאת לנו להקריב נפש הבהמה על חטאת האדם אם אדם חטא בהמה מה חטאה שתשחט ותנתח לאברים ותושרף על המזבח, ולמה תתן הבהמה את נפשה על חטאת האדם אשר מעל מעל ב"ה, אם לא נרמז לחוטא לשום אל לבו ולהבין שנפש הבהמי שבאדם היא שחטאה למלכו של עולם, וחייבת את ראשה למלך, ומשורת הדין היה ראוי שתעשה לנפש האדם מה שנעשה לנפש הבהמה הזאת לדונו בד' מיתות ב"ד כמו שנעשה לבהמה שנזרקת לארץ ושחטוה ונתחוה ושרפוה, וכדברים האלה ישים החוטא בשעת הקרבנות חטאתו אל לבו לאמור כאשר נעשה לבהמה זאת היה ראויה לעשות עם גופי ונפשי כי מרדתי במלך גדול ונורא אבל כי רק חסד הוא ולא יחפוץ במות המת, נתן נפש הבהמה זו תחת נפש הבהמי אשר לי, למען הורות לי שכן אעשה גם אני להמית נפש הבהמי אשר לי ע"י התשת כח החומר ולגבר נפש השכלי על כח החומרי ולא אשוב עוד על חטאי ע"י התגברות כח החומר, וזו היא התשובה המעולה כי אין הקרבן מכפר אלא עם התשובה שיסכים בלבו להשמר מן החטא מכאן ולהבא ולשוב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ושב ורפא לו, זה טעם הקרבנות הנגלות לנו ולבנינו, והנסתרות לה' אלהינו לפוכים ומתומים מלבות האטומים, וידועים לעין

רואה באור העליון, כי הוא עליון (כב) — וזה כוונת חז"ל שאמרו (הובא בילקוט ס' שכ"ח ותהלים ס' תמ"ב) שאלו לחכמה חוטא מה יעשה ויתכפר אמרה החכמה חטאים תרדף רעה, שאלו

(כב) אם כזה טעם הקרבנות, בעל כרחך נתן ה' לאדם לא לבד נפש בהמית כי אם גם נפש עופית גם נפש מנחת מרחשתית. ונפש מנחת מחבתית וכדומה! ועוד, גם עתה הקושיא במקומה עומדת, אם אדם חטא בהמה מה חטאה? כי למען התעורר לבב האדם על נפשו הבהמית, היה יותר טוב אם הענש יענש בדבר אחר, או במכות או בנתינת ממון כי הדבר הזה יעשה רושם בו, למען תהיה חטאתו אשר חטא נגד עיניו. ועוד, אם החוטא מביא קרבן, בע"כ שאתה צריך לומר שהחוטא הזה כבר התחרט על חטאו דאל"כ לא היה מביא קרבן, ואם התחרט על חטאו בע"כ אתה צריך לומר שכבר גברה נפשו השכלית על נפשו הבהמית, ואם גברה נפשו השכלית, ויעשה מעצמו התשובה ויאמר בלבו בושתי מאוד בעשותי כך וכך, ולא אוסיף עוד לעשות. סוף הדבר, טעמך אין לו טעם וריח. גם מה לך להעתיר דברים ולכפול ולשלש דבר אחד פעמים רבות, הלא בגוף הדבר אתה מודה לדעת הרמ"בם, והוא שהקרבן בעצמו איננו מכפר כלל על הקטא כי אם התשובה לבדה; ואם כן איפוא די לך בדברים אחדים, אם אמור תאמר: טעם הקרבנות לדעתי, לעורר לבב אנוש על נפשו הבהמית כי היא הנפש החוטאת! ולולא זאת מה תצעק אלי? דבר ל פרמב"ם, נקח את מטך והכה על קדקדו על כי עשה התועבה הזאת לתת טעם על הקרבנות אשר לא ישרה בעיניך בו; ואם בזה לא יוסר, הרחב פיך קללהו וחרפהו ועשה עמו כטוב בעיניך, אך הרף ממני!

שאלו לנבואה חוטא וכו' אמרה הנפש החוטאת היא תמות וכו' שאלו לתורה חוטא וכו' אמרה יביא קרבן שאלו להקב"ה חוטא וכו' אמר יעשה תשובה, ע"ש שכפי שטחיות המאמר הזה הוא מבולבל הרבה שכ"א יאמר דבר זולת דברי זולתו ולא יסכימו על ענין אחד, וגם למה אמרה הנבואה הנפש החוטאת היא תמות ולא אמרה החוטא הוא ימות, אבל באמת כולם לדבר אחד נתכונו אף שלא התנבאו בסגנון אחד הכונה אחת היא ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם למוצאיהם, והיא שכששאלו לחכמה (כלומר חכמה הטבעית שכפי חכמי הטבע) לא מצאה ידה די רפואתו ואמרה בתשובתה אין חכמה ואין עצה ותבונה נגד ה' ואין תרופה לחוטא המורד בה' כפי שורת הדין כי הרעה אמר רעה תרדף אותו לכלותו מן העולם וכ"ו וכאשר לא מצאה החכמה מקום מפלט לאדם הזה שאלו לנבואה (כפי הנביאים שהיא למעלה מן הטבע) האם אין עוד רפואה תעלה למחלה הזאת והשיבו כי לא יחפץ אלהים במות הרשע, אבל הנפש החוטאת היא תמות, לא אמרה החוטא הוא ימות רק הנפש כלומר היא נפש הבהמי שבאדם היא תמות שיתגבר על יצרו ויתיש כח החומר ונפש הבהמי עד שיכניע תחת ממשלת הנפש השכלי ולא יהיה כח בחומר לעמוד נגד השכל רק יעשה ככל אשר יצוה עליו השכל ושב מדרכו הרעה ורפא ולפי שהנבואה השיבה דברים ברמז הלכו לתורה (לבעלי התורה שגם היא למעלה מן הטבע) למצוא מענה מפיה לפרש דברי הנבואה, והשיבה להן יביא קרבן, כי ע"י הקרבת הקרבן, ישים אל לבו מה ענין הקרבן להמיתו על דבר חטאתו אם לא שכל מה שנעשה בבהמה הזאת שחיטה ונתוח אברים ושריפה, היו ראוים להעשות בנפשו אבל התורה רמזה עליו ורמזה לו להמית נפש הבהמי כמו שהומתה הבהמה הזאת וילך אחר עצת השכל וכו' ולפי שגם התורה לא בארה דבריה חזרו אל הנביאים לשאול לקב"ה אל מי מקדושים יפנה, והשיב יעשה תשובה

תשובה שהנבואה והתורה שניהם כונו על התשובה להמית ולהתיש החומר שהוא נפש הבהמי ולהגביר נפש השכלי, והקרבן מעוררו להמית נפש הבהמי וללכת בעצת השכל לשוב אל ה' כי הקרבן איננו מכפר אלא עם התשובה, אלא שהקרבן הנה לתשובה וכולן לדבר אחד נתכונו אלא שכל אחד מוסיף לבאר דברי המוקדם. — מעתה הביטו נא וראו בעיני שכל דברי חכמים וחדותם, כמה נעמו דבריהם מתקו ממתיקות הדבש אחרי כי יעבור האדם מסך הסכלות מעל פניו יראה בעיניו ולבבו יבין כי רוח ה' בפיהם ודבריהם נעמו לחיך טועמיו כדבש למתוק (כג) ואל יעלה על דעתכם שהרמ"בם תפש טעם הזה

לעיקור

(כג) גם פה דרכת בדרך המוכיחים והדרשנים לשאול שלא כענין ולהשיב שלא כהלכה, ולבלתי פקוח עינים לראות האמת על מכונה, כי לו פקחת עיניך ראית, כי הדורש הזה רצה להודיע מה שנאמר בתורה בנביאים ובכתובים על דבר החוטא, עם הכפרה האמתי הנרצה מהבורא ברוך הוא. והתחיל במדרגה התחתונה שהיא הכתובים וסיים במדרגה עליונה שהיא התורה ויכנה הכתובים בשם חכמה, לפי שהמקרא חטאים תרדף רעה נאמר במשלי שלמה החכם מכל אדם. ואחר כן הביא המקרא ביחזקאל, הנפש החוטאת היא תמות, ולא תתכמה שאת למה השיבה הנבואה הנפש החוטאת ולא החוטא? כי פקח עינך וראה מה למעלה ממנו נאמר הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה ועל כן סיים במלות הנפש החוטאת; אחרי כן הביא מה שנאמר בתורה הבאת הקרבן. ואמר אחר זה ושאלו להקב"ה, רצונו לאמור שכפי משמעות המקראות הללו יאמין האיש או שהרעה אשר עשה החוטא, תענישהו ובזה יהיה לו כפרה, או שהמיתה

מכפרת

לעיקור שהתורה צוה להקריב תמידים ומוספים עולות ושלמים חטאות ואשמות בכור ומעשר ופסח ולחלל בהם שבתות ומועדים בשביל שהיו רגילין להקריב לאלילים, היו לא תהיה כי למה בנה נח מזבח והעלה עולות וכן אברהם יצחק ויעקב מבלי שצוה להם הבורא י"ת וכי היו רגילין להקריב לאלילים חלילה להם, וכבר הודה רמב"ם שאין טעם בעיקר אלו הטעמים שכתן על המצות והדברים בזה אך למותר וכבר בארתי בזה די והותר, לכן טעמו בטעמי, ואכלו מלחמי, טעם הנגלה הנה נגלתה, וטעם הנסתר התורה כתה אכלו טוב ותתענג כשמכם בדשן, ודעת כפסדת הקדשה תוציאו מלבכם מפני ישן (כד) זכינו בדין היום שאין הקרבן בעצם מכפר

מכפרת על חטאיו, או שהקרבן יכפר עליו, אבל באמת הכונה האמתית מהשם ברוך הוא ורצונו הטוב הוא התשובה לבדה מועילה, ועל כן אמר בדרך השאלה, כאלו שאלו להקב"ה טעמו ורצונו והוא כביכול השיב בכבודו ובעצמו את זאת, כי היא הכונה האמתית, והכרעה ממנו יתברך·

(כד) איך תעיז פניך לענות שקר בהר"מבם ז"ל ולאמור כי הודה כבר שאין טעם בעיקר אלו הטעמים שכתן על המצות? היה מגלת כזאת? ענה בו אם אמת יהגה חכך! הלא הוא ז"ל הרבה לדבר בענין הזה בפרקים רבים מספרו הנחמד מורה נבוכים, והכי תחשוב שכתב כל זאת רק לשחק לפניכו? לא לתוהו ולא לחנם כתב בסוף פרק ל"ב מחלק השלישי והבינהו מאוד והסתכל בו! לא לתוהו ולא לחנם כתב בפרק ל"א מחלק הזה כהקדמה למה שהציג אחריו בתיבת הטעם לקרבנות ויאמר: מבני אדם אנשים אשר

מכפר כי אם המעשה המכוון הנפעל ממנו והוא התשובה שהקרבן הוא הגורם לה וכיון שכן הוא כך לכן אם מביא הקרבן ומקריבו בפועל ועולה ממנו אל התשובה או אם קורא בפרשת הקרבנות ושים אל לבו ענין הקרבנות ונעתק ממנו אל התשובה ושב בכל לבו, בוודאי תשובתו רצויה אצל הבורא י"ת אחרי שאין

אשר יכנה עליהם כתיבת הנה למצוה מן המצות וכו' ואשר יביאם אל זה, הוא אלי שימצאוהו כנפשם וכו' עיין שם היטיב ובעל שם טוב אף שכתב שיש לו דעת אחרת יותר מסכים לאמת, בכל זאת הודה ואמר: והכלל שראוי שיעויין כל הפרק (ל"ב) מתחלתו ועד סופו כי כלו ממתקים וכלו מחמדים. ובפרק מ"ו כתב בעל שם טוב והבן זאת הכונה כי היא נפלאה עד מאוד עם שרבים הסכלים יחשבו שאינו דעת אמת ויבקשו סבות זרות אשר אין ראוי לכל בעל שכל לזכור. ויותר מזאת כתוב על לוח לבך מה שכתב בעל שם טוב בפרק כ"ו ויאמר: והבן זה כי הוא נפלא ומורה על גדולת הרב, ישתבח מי שנתן לנו מורה צדק מורה לנו אמתיות בסדור כזה וכו' מבלתי שישיג לו גנות מהרבנים הסכלים אשר יש להם שם על פני חוצות ולא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו, ודרך רבינו כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום — והשאלה אשר שאלת למה בנה כן מזבח וכו' גבוהה היא אתך מדברי רמ"בן אשר שאל כזאת על הר"מבם, אך הכנס אל המפרשים, אברבנאל, הנרבוני, ובעל שם טוב ותמצא תשובתם מבוארת היטיב. והיה זה לך למופת לבלתי תשפוט עוד טרם תחקור היטיב, ולבלתי הכנים את עצמך בדברים נשגבים ממך, ואמור תמיד לנפשך במאמרם אל ר' עקיבה: מה לך אצל אגדה, כלך לנגעים ואהלות!

שאין חפץ לה' בעולות מחים וברבבות נחלי שמן כ"א בתועלת היוצא ממנו והיא התשובה המעולה וזה כונת חז"ל סוף מ"ס מנחות זאת תורת חטאת וכו' כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת וכו' וכן אמרו בתענית פ"ד תינח בזמן בה"מק קיים בזמן שאין בה"מק קיים מה תהא עליהם א"ל כבר תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקוראין בהן לפני מעלה אני עליהם כאלו הקריבו לפני ואני מוחל להם כל עונותיהם, והיינו כיון שאין הכונה מן הקרבן אלא הפעולה הנפעלת ממנו והיא התשובה, ומזה הטעם אחר שנחרב הבית בעונינו ונעדרה הקרבת קרבנות רמזו ח"זל לתקן תפלות במקום קרבנות כי אחרי שאין הכונה מן הקרבן כ"א עזיבת החטא והחרטה ממנו ובקשת המחילה מאתו י"ת וההסכמה על המעשה הטוב לפני אלהים וזה בעצמו ענין התפלה לספר בשבחיו כמו שדברו הלוים בשיר על הקרבן ולהתודות על החטא ובקשת המחילה ושאלת צרכיו ממנו והודאה על העבר ומסירת נפש בנפילת אפים כמו שמוסר נפשו אליו בשעת הקרבת הקרבן וכו' ולכך מוסרה לו י"ת לעשות בה כפי התחייבה חכמתו אם למות אם לחיים, ואם האדם עושה כזה ומכוון כן בתפלתו הוא הוא בעצמו התועלת והתכלית הכונה מן הקרבן וזה טעם תפלות במקום תמידין תקנום, וטעם המעמדות שהיו מתענין בכל יום ושבין בתשובה (כה) ועתה שאו נא עיניכם וראו

בדברי

(כה) לא כן הוא כי בפרוש אמרו במס' תענית שאנשי מעמד מתכנסין לבית הכנסת ויושבין ארבע תעניות בשני בשבת בשלישי ברביעי ובחמישי, בשני על יורדי הים, בשלישי על הולכי מדברות, ברביעי על אסכרא שלא תפול על התינוקות ובחמישי על עוברות ומיניקות. ואם כדבריך מה יועיל תענית

אנשי

בדברי חכמים ותקנותיהם איך הם מיוסדים על אדני פז וכמה במה מתוקים מדבש ונופת צופים, וכמה המה נכונים על האמת והצדק וכמה הועילו לנו בדבריהם ותקנותיהם, ומה מאוד יש לנו להודות להם ולספר בשבחם ולהגדיל מעלתם כמו שעשו דורות שלפנינו אחרי כי הועילנו ורצו בתקנותיהם, והשלימו חסרונינו בחכמתם הנפלא הנשגבה מעינינו, והנעלמה מהשגותינו שימו לבבכם לדברים האלה וקבלו האמת ממי שאמרו ותנו כבוד לה״ אלהינו ולתורתו ולעדת ה׳ וחכמיהם, והתאבקו בעפר רגליהם ושתו בצמא את דבריהם כי חיים הם למוצאיהם. — ונחזור לענינו להשלים ענין הקרבן ומאיזה טעם קרוא בשם אכילה, כי כמו שהמאכל שיאכל האדם לקיום גופו אין הכונה ממנו המקיים הגוף כ״א החלק הדק שבמאכל שהוא משלים לו הליחה שטורף חום הטבעי והוא המקיים הגוף, אבל חלק הגס שבמאכל נדחה לחוץ מגוף כך הקרבן אין הכונה בו חלק הגס והוא עצם ההקרבה שאינו מכפר כ״א בתשובה, אבל הכונה ממנו לו י״ת הלק הדק שבו שהוא הכונה הרצויה בו והיא התשובה המתהוות על קרבן שמשים על לבו להמית נפשו הבהמית ולהכניעה תחת נפשו השכלית עד שיהיה שכלו שלם ובריא להשיג במושכלות ולהתענג בהם, ולעלות בהן ממדרגה למדרגה עד שיהיה כח בו לעמוד בהיכל המלך העליון ולהדבק בסבתו הראשונה י״ת כדבקות נפש בנפש ע״י אהבה עזה כמות, כמ״ש ואתם הדבקים בה״ אלהיכם חיים כלכם היום, כלומר בעוד האדם בחיתו והי׳ נפשו דבקה אליו ע״י בר הלבב וזכות המעשים

לא

אנשי מעמד בהמיתם נפשם הבהמית, אם נפש הבהמית של יורדי הים והולכי מדברות ותנוקות ועוברות ומניקות עודנה חיה?

לא יטרדוהו משיגי הזמן מדבקות אהבתו כ"מש באהבתה תשגה תמיד. וזה טעם שם קרבן כי קודם התשובה עונותיו מבדילים בנו לבין הבורא י"ת והוא רחוק ממנו כגבה שמים על הארץ, אמנם ע"י הקרבן והתשובה להתים כח החומרי אין נמנע מן השכל להדבק בו והרי הוא קרוב אליו י"ת והקרבן מקריב אותו להיותו קרוב, וכמו שהקרבן קרוא בשם מאכל וכמו שבארנו ככה התפלה קרואה בשם מאכל להיותו דוגמתו כי אין הכונה מן התפלה דבור הפה בלבד אבל הכונה ממנה הכונה השלימה ומסירת הנפש ביד בוראו י"ת. (כו) — עוד מטעם אחר קרואים הקרבן והתפלה בשם מאכל כי כמו קודם שיאכל האדם ונפשו רעבה אין דעתו שלימה ומיושבת

(כו) הגדלת שמחתי עד למאוד בטעם הזה, כי הוא כולו מחמדים, ומעתה לא יקרא עוד יום התענית בשם תענית, כי אם בשם יום אכילה יקרא, כי כמו שאין הכונה מהמאכל רק חלק הדק להשלים הליחה שנורף חום הטבעי, כן הכונה מהתענית לא עצם התענית רק הכונה ממנו להמית נפש הבהמית. ולא התענית לבד כי אם גם לבישת שק, ולחיצת מנעלים וכל הענויים יקראו בשם אכילה. גם המשגל יכונה מעתה בשם אכילה כי אין הכונה בו למלאות תשקו כי אם רק חלק הדק והוא קיום המין, וע"כ יפה דרשו על המקרא כי אם הלחם אשר הוא אוכל שכונתו על אשתו. ותודה לך איש גדול! על כי למדתני כזאת. ואולם שאר דבריך במאמר הזה לא זכיתי להבין, ולבי אומר לי כי אתה לקטת אותם מספרים ישנים והכנסתם פה מבלי שים גם אתה לבך עליהם להבין אותם; ובפרט המקרא ואתם הדבקים וכו' כוות עליך לאמור מה עשיתי לך כי גלית את ערותך עלי ולהמיר כונתי הטובה ברעה?

ומיושבת עליו והפעולה שצריך לפעול בעת הרעבון הוא למשא עליו ועושה אותה בעצבון רוח ואינו נותן לה כל שלימותה הראוי כי מתאוה למלאות נפשו כי ירעב, לא כן אחר שאכל ושתה ונפשו שמחה ודעתו מיושבת עליו עושה מלאכתו ברצון טוב; ומשתכל לעשותה באופן היותר ראוי ונאה לתת לה כל השלימות האפשרי; כן הוא הדבר קודם שטב האדם מחטאו אין רצון בוראו שלימה אתו ואין משפיע עליו כ"א בפנים זועפות, לא כן אחר שטב מחטאיו ועשה רצון בוראו בתרצה ליו בפנים שוחקות ושמח במעשי ידיו כאלו כביכול מראה לו שמחת לב, ולכך כמשלה התפילה והקרבן לאכילה ושתיה (כז) אשר עליהן אמר המשורר בשיר אהבה אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי והן הנה דברי הזוהר, כטעם השמים לטוסה שאמר לפני זה המאמר בסמוך, אמר ר" שמעון על רזא דא אמור ליה לב"כ לטעום כלום עד דייבול מלכא עלאה ומה אינון צלותיה דב"כ כו' וכ"כ עוד לקמן בסמוך כד"ה פתח ואמר באתי לגני אחותי כלה כו' אריתי מורי יוצר אור, עם בשמי אהבת עולם (כי הספרדים אומרים בשחר אהבת עולם) אכלתי יערי; שמע ישראל, עם דבשי; בשכמ"לו, שתיתי ייני והיה אם שמוע עד ויאמר, עם חלבי; ויאמר עד אמת,

אכלו

(כז) פתח באכילה וסיים בשתיה? ויש לתרץ: מה לי אכילה ומה לי שתיה, הלא שניהם כאחד טובים ומי ידקדק כזאת. ומיהו קשה לטעם השני של הכותב האגרת, היה ראוי להקרא הקרבן והתפלה בשם שיכה, כי הנסיון יעיד שיותר תהיה הפעולה מחוסרת שלימות אם גברה השיכה על בן אדם משתהיה מחוסרת שלימות אם גבר הרעבון, ולמה קרא אותם דווקא בשם אכילה? וצ"ע.

אכלו רעים ג' ראשונות וג' אחרונות, שתו ושכרו דודים שאר ברכאן דכלותא, הרי לפניך שהתפלה מכונה בשם מאכל שעל ידה מרצה את בוראו לעשות רצון יראיו כמו עבד מלך שזמן את המלך אל המשתה אשר עשה לו וערב למלך מטעמי עבדו מיין משתיו וכטוב לב המלך ביין הטה חסדו על עבדו לעשות רצונו אשר בקש מאת המלך, אלא שאין מן הראוי כלפי מעלה להכתב בו אכילה ושתיה אפילו בדרך משל ודמיון ליחס אליו שם הונח על מקרה הגוף אף כדרך שאלה, אבל בעבור חבה יתירה שהראה להודיע לישראל אם עושין רצונו דבר להם בכתבם ובלשונם כמו שדברה תורה במקומות הרבה בלשון בני אדם וירד ה' וידבר ה' וילך ה' ויעבור ה', ה' כארי ישאג, קולו כקול מים רבים: (כח) וזה הוא כונת הזוהר שאל במאי עסיק קב"ה כלומר מה הוא החפץ והרצון אצלו י"ת כי כל עסק האדם הוא בשביל השגת רצונו כי זה הוא תכלית כל עסקיו, א"ל בקרבנות כלומר כל חפצו ורצונו הוא שיעשה האדם המעשה הטוב לפניו וישוב בתשובה המתפעלת במעשה הקרבנות וכמו שמבואר למעלה, א"ל עלאה דאתי לית ביה אכילה ושתיה והא כתיב אכלתי יערי עם דבשי מאן דלית ביה אכילה ושתיה אמר אכלתי יערי עם דבשי, כלומר אע"ג דקרא איירי מקרבנות וכ"מש לעיל מיניה (כט) לא

היה

(כח) וכל זה כאמרו רק בעבור חבה יתירה שהראה להודיע לישראל? ומה תענה למקרא ויאמר ה' אל הנחש ארור אתה וכו' ולמקראות הדומים לו? הגם כזה יש חבה יתירה שהראה להודיע?

(כט) כל איש אשר נתן ה' לו עינים לראות ולב להבין, יראה וידע מעצמו, דברי תוהו ורעיוני רוח אשר

כללת

היה לו למיכתב בלשון אכילה אף שנאמר בלשון השאה אין זה מדרך הכבוד נגדו לכנות קבלת הקרבן והתפלה בלשון אכילה שהוא דבר קיום גופני, וא"ל שמרוב חביבת ואהבת המקום לישראל העושים רצונו מדבר בלשון בני אדם, שאחרי שנגב האדם מחטאיו והתגבר בו כח השכלי על נפשו הטבעית עד שלזכות הנפש ובהירותה קרובה היא להדבק בשכנתה ולרוב דביקותה מוסיפת לקבל אור העליון על אורה, ושמחה שמחה שלימה וחדוה גדולה המעולה מכל שמחת העו"הז כי השמחה גדולה שבעו"הז היא לכלה ביום חתונתה וביום שמחת לבה שמתדבקת בבן זוגה כן המשיל המשורר דרך דמיון היותר קרוב לכונת האדם לשמחת הנפש הדבוקה בבוראה י"ת אף שאין ערך ודמיון ביניהם כי היא השמחה

בללת בזה המאמר מהזוהר, ונפשו תגעל לקרוא בו אף שנים ושלש דלתות, ועל כן גמרתי בדעתי לבלתי השיב על פרושך הזה מאומה, כי אך למותר יהיה לעיני כל בר דעת. אך על ערבוב דבריך אעורר לבב הקורא. אמרת שמאמר הזה נסמך למה שלפניו שאמר אריתי מורי זה יוצר אור וכו' ועתה תאמר אע"ג דקרא איירי בקרבנות וכ"מש לעיל תוכיח, הרי העידות כי כונת זה המאמר שמוסב על הקרבן ולא נסמך אל מה שלמעלה. איהו השיב לר"ר שמעון בן יוחאי בקרבנות קא עסיק ובכל זאת שאלו בני הישיבה של מעלה שאין זה מדרך הכבוד לכנות התפלה בלשון אכילה, מה ענין תפלה בכאן? אמרת שהמשיל לחתן וכלה, בעבור שהשמחה הגדולה שבע"והז היא לכלה ביום חתונתה ואחרי כן אמרת שהמשיל לחתן וכלה בעבור שמרוב אהבת החתן לכלתו ממלא לו כל חפצה וכו'. וערבוב דברים יעידו על ערבוב הרעיון, מבלי יכולת בשכלך להשיג הדבר על מכונו.

מעין עוה"ב אשר יפה שעה אחת של קורת רוח מכל חיי העוה"ז. עין לא ראתה ולכך מדמה דבקות ישראל בבוראם לשמחת חתן וכלה ע"ד המשל כמו שמרוב אהבת החתן לכלתו ממלא כל חשקה ותאותה כן ממלא הקב"ה לכנסת ישראל כל רצונה לרוב אהבתם וידבר על עצמו י"ת כלשון בני אדם כפי הכרתם והשגתם, וממלא כל חפצם ככל אשר שאלו מאתו, וכזה מפורש יפה בל מאמר הזוהר שקרא הקב"ה לחתן, ולכ"י כלה וכדברי המשורר שמדמה האהבה שבינו ושבינינו לאהבת החתן וכלה וכמו שבארנו —— (ל) והאדם אשר נגה אור

השכל

(ל) אם חפץ אמת אתה כאשר התפארת פעמים רבות באגרתך הזאת, מדוע בגדת וכחשת בה עתה? מדוע פסחת בבאורך על המקומות במאמר הזה אשר בעבורן לבדן אמרתי בהערה להשיאם: מי האיש מעדתינו אשר לא יבוש בקראו המאמר הזה לאזני חכמי אומות? מדוע לא בארת מה שאמר: שהקב"ה אמר מלין חדתא משמא ד"רם, ושאיהו הנביא אתי לאשתא מר"ש לאסכמא במתיבתא דרקיעא? מדוע החרשת ולא הבאת טעם למה שאמר, רבי חייך מלא דא בעא קב"ה למימר ובגין דלא למיחזק טיבו לגרמיה קמי כנסת ישראל סליק מלא לגרמך? היש הגשמה להבורא יתעלה, יותר מזאת? והלא אלה הדברים לבדם היו עלי לטורח ותקוץ נפשי בם, ואתה עברת עליהם כאלו לא נכתבו כלל פה ובכל זאת העזת פניך לאמור השקיתכם מעט מייני יין הרקח והארתי עיניכם מאור הזוהר. ואולם בלעדי כל אלה, הלא סוף המאמר הזה מוכיח על תחלתו שאין הכונה בו מה שאתה רוצה, והעולה על רוחך לכוין בו, לא עלה דעת המאמר הזה, כי כן כאשר שם בפרשת פנחס אחר שאמר הואיל

ואתיכא

השכל עליו יפשוט חומר המאמר מצורתו וישתכל בפנימיותו ויראה בעיניו ולבבו יבין בצורתו העליונה המאירה כלבנת הספיר

ואתינא לגבה וכו׳ : וילפינן מדוד דזמין להקב״ה ושני עובדוי ממה דאורחוי הקב״ה . וקב״ה קביל ועביד רעותיה, זמין למלכא ולמטרוניתא בהדיה הה״ד קומה ה׳ למנוחתיך אתה וארון עוזיך מלכא ומטרוניתא כחדא בגין דלא לאפרשא לון וכו׳ כך ויקח מאבני המקום הואיל ואתא חתן לגבי כלה אע״ג דלאו אורחיה למשכב אלא בכרים וכסתות, ואיהי יהבה ליה אבנין למשכב וכו׳ וישכב במקום ההוא אע״ג דלאו אורחיה בכך, אוף נמי הכא אכלתי יערי עם דבשי אע״ג דלאו אורחיה בכך בגין רחימו דכלה, ועכ״ד בביתא דכלה ולא באתר אחרא, באתריה לא אכל ולא שתי ובאתר דילה אכל ושתי הה״ד באתי לגבי אחותי כלה, מלאכין דשדר קב״ה לאברהם לא אכלו ולא שתו באתרייהו, בגין אברהם אכלו ושתו, אמר ליה רבי חייך מלא דא בעי הקב״ה למימר וכו׳ . הנה הראיתיך כי הבטתי מה שלאחריו ולא מצאתי בו מאומה אשר מתנגד למשפטי, כ״א יורה באצבע כי אין כונתו למה שאתה תכון לשום בפיו, ולא ארחיב בזה הראיות מפני המתלוננים בעם, ודי לך ברמיזא . — גם כשאתי עיני למה שלמעלה ממנו ושם נאמר : ומאי טעמא דקרבנא דבהמה והא יתיר הוה קגיא לתברא בר נשא ההוא רוח ולאתבא בתיובתא ? מאי טעמא נכיסו בהמי ולאוקודא לי בנורא דמדבחא ? אלא רזא הוא בגין דאית בהמה דרביעא על אלף טורין ואלף טורין אכלת בכל יומא וכו׳ וכד חב בר נש אייתי בעירא לקרבנא וההוא רוחא דבעירא דא סלקא ותב לאתריה ואתפשט ההוא רוח בכולה, ואתזין ואתהנין מההוא

הספיר וכעצם השמים ודברי אלהים חיים, אמנם הסכל אין עין רואה לו, לא ישים אל לבו על הענין הפנימיי אשר אליו כיוון בעל המאמר ולא יסתכל כ"א במראה החיצון אשר אין לו תואר והדר ונועם, כאשר יאהב אדם אשה יפה וסרת טעם, ועתה שימו לבכם אלה הדברים, פרשו השמלה אשר בה צבורים אבנים יקרים, הנה האירתי עיניכם מעט מאור הזוהר, ופתחתי לבית האפל חלון ונוהר, השקיתיכם מייני יין הרקח, ישמע חכם ויוסיף לקח. — עד כה לשונך.

כבר השבתי בהערות על דבריך בפרט, ודבר אין לי עוד עמך בענין הזה ואם תאבה ושמעת לדברי ישמח לבי גם אני; ואם תמאן לשמוע לקולי, יהיה דעתך לך לבדך ובאהבתה תשגה תמיד. ילך כל איש בדרכיו ואני אלך בדרכי, וה' הטוב יכפר בעד השוגה מבלי דעת. — ואולם מסבה אחרת הכמוסה עמדי, הוכרחתי לדבר עוד דברים אחדים מענין הזוהר בכלל. הנה כפי מחשבת ורעיון אנשים רבים בבני ישראל, נעשה ונחבר ספר הזוהר על ידי ר' שמעון בן יוחאי לבדו, ובעבור זאת קדוש יאמרו לכל הנאמר בו מראשיתו ועד קצו, יאמינו בו כאלו נתן למשה מסיני; ובעיניהם כל הכופר בדבר אחד אשר בתוכו יהיה איך שיהיה, הרי הוא כאלו יצא מן הכלל וכפר ח"ו באלהים ובתורתו. אבל בהשקפה

חלבא ודמא וכו' והביא שם המשל מנר אחד שהוא מספיק לדלוק ממנו כמה נרות כן הדבר הזה, עיין שם כי שם תמצא הרבה ממה שכתבתי, כי לא רציתי להעתיק כל דבריו מטעם אשר אמרתי למעלה. האמור תאמר עוד כי כדעתך דעת הזוהר? וכוכתך כעצם השמים לטוהר? יהי כל איש משכיל לשופט בינינו ויוכיח בין שנינו!

מועטת יראם כל איש משכיל שהספר הזה נחבר זמן רב אחר התלאה הנזכר, כי שמות אנשים רבים נזכרים בתוכו אשר היו לא לבד ימים רבים אחרי ימות התנאים כי אם גם אחרי ימות האמוראים. גם נזכרו בו מארי דקדוק אשר קמו ונודעו אחר זמן הגאונים, וכבר העיר על זה אדונינו משה בן מנחם בהקדמתו אור לנתיבה. ולמעלה בהערה להשיקה הודעתי בשם בעל צמח דוד, שהספר הזה לא היה נודע כלל בימי הרמ"בם, גם אין אתנו איש אחד יודע בברור גמור מתי התחיל הספר הזה להתהלך בתוכינו, ומה שם אביו אשר הולידו? וכפי הנראה יהיה שנת צאתו לאור, או בסוף אלף החמישי, או בתחלת אלף הששי. ואולם אל ידמה הקורא זאת בלבבו לאמור, כי כונתי ורצוני במה שהבאתי, להבזות את הספר הזה כלו, ולשפוך בוז על כל דבריו, חלילה לי להעלות על רוחי כזאת! גם נפשי יודעת עד מאוד כי נמצאו בתוכו דברים רבים טובים ונכוחים מאוד, דברי אמת וצדק וישרים למוצאי דעת; אך כונתי ורצוני לאמור: אחרי שלא נזכר שם ספר זוהר כלל בתלמוד אשר קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם, ואחרי שגם בזמן הרמב"ם לא היה נודע ומפורסם, רק נתפרסם אחרי כן בזמן אשר נגרשו מספרד ונתפזרו היהודים בארצות שונות לא לבד בארצות מזרחיות כי אם גם בארץ אשכנז ופולין, ובזמן אשר רדו הנוצרים בבני ישראל בפרך ויענו אותם בענוי גוף ובענוי נפש, — על כן מן האפשרי הקרוב אל האמת, כי כמקרה אשר קרה עם שאר ספרים, קרה גם כן עם הספר הזה, דהיינו יד זרים שלטו בו, והחפיאו עליו דברים אשר מעולם לא עלו על לב הקדמונים, ורק למען מצוא חן הדברים האלה בעיני הקורא, שמו אותם בפי הראשונים, כמו התנא או האמורא הידוע אמר אותם. וכן העירו על זאת החכם קאנדיא בספרו נובלות חכמה, והרב מו"הרר יעקב עמדן

בספרו מטפחת ספרים, ואדונינו רמ״במן בהקדמתו
אור לנתיבה ובאגרות שוכות אשר כתב להרב מוהרר יע״בץ
הנזכר. (לא) — ובעבור זאת נמצאו בו מאמרים זרים
עד מאוד, ודרשות אשר עליהם ישרוק הקורא, כמו הדרש על
ה ב ב ל
המקרא

(לא) עוד המנהג הרע הזה לא תם בתוכינו, עוד ישנו
פה אתנו מחברי ספרים, וישימו הדברים הנאמרים
בהם, בפי אנשים ידועים אשר היו בשנים קדמוניות. והרעה
היוצאת מהמנהג הזה גדולה עד מאוד. כי המחברים האלה
אשר כל חפצם וכל ישעם רק בצוע בצע ולאסוף הון רב על
ידי ספריהם, לא ישימו לב על איכות ספרם לעורר לבב
הקורא על דבר טוב ואמת, כי אם מגמת פניהם על כמות
הספר, כי ברבות הדפים כן ירבה כסף מחירו. ובגלל
הדבר הזה מערבים בתוכו כל העולה על רוחם, כטוב כרע,
כאמת כשקר, רעיוני רוח ודברי הבל ואון. ומעתה הקונה
את הספר הזה, ובפרטות אם הוא אחד מהמון אשר יאמין
לכל דבר, ויקרא על פני הספר שהמחבר היה מאנשי שם
בימים הראשונים, מהתנאים או מהאמוראים, יאמין לכל
הנאמר בספר הזה מבלי בחור בטוב ומאוס ברע אשר בו,
ולהוציא יקר מזולל, כי איך יהין להעלות בקרבו ספק בדברי
התנא או האמורא הזה? הלא לעון נחשב לו! ועל ידי זאת
תלתחכה בקרבו דעות כוזבות ונפסדות, ומהם לא יפרד כל
ימי חייו. וכל זאת לא נהיתה אם המחבר הודיע את שמו.
ואין ספק אצלי, שאו לא היה המנהג הרע הזה מעולם בין
יושבי ארץ, דהיינו שתלטו זרים בספר קדמון, להעדיף על
דבריו או לגרוע מהם, וגם שהחליפו המחברים החדשים את
שמם, בשם איש קדמון, בוודאי כמה נפשות מישראל נצולו,
וכמה דברים טובים היו לנו ולבנינו עד עולם. —

המקרא (זכריה, ח', ד') ואיש משענתו בידו מרוב ימים. — וכמו זה יפלא בעיני המאמר: כגוונא דא אמרו מארי מתניתין, וימררו חייהם בעבודה קשה, בקושיא; בחומר, בקל וחומר; ובלבנים, בלבון הלכתא; ובכל עבודה בשדה, דא ברייתא; את כל עבודתם, דא משנה, אם תיובין בתיובתא וכו' (לב) — ואולי גם המאמר הזה מיד זרים נכתב. וכמו כן נמצאו בו דברים אחדים מחכמות וידיעות אחרות אשר אין דבר להם עם דתינו, ומורים באצבע כי לא מפי הקדמון יצאו. ולדוגמא אציג פה דבר אחד מידיעת הארץ (געאגראפי) המסכים מאוד בכל חלקיו עם דעת תוכנים האחרונים, עם דעת הנכונה המיוסדת על הבחינה והנסיון. וזה דבריו (לג: ובספרא דרב המנונא פרש יתיר. דהא כל ישובא מתגלגלא בעגולא ככדור, אלין לתתא ואלין לעילא (ולא כמחשבת אותן

(לב) זוהר פ' בראשית על פסוק ויקח ה' אלהים את האדם.

(לג) שם, פ' ויקרא על פסוק אם זבח שלמים קרבנו. — ולתועלת הקורא אציגה פה דבריו בלשון עברי. בספר רב המנונא הזקן מבואר יותר. כי הנה הארץ מתהפכת בעגול ככדור, אלה (מיושבי הארץ) למטה ואלה למעלה, ומראות יושבי הארץ שונות במקום מושבותם כפי שינוי האויר, ועומדים על מעמדם כשאר בני אדם (כונתו בוודאי להסיר שאלת הבל אשר שאלו איזה אנשים אם הארץ מתגלגלת או אם יש אנשים השוכנים תחת כפות רגלינו איך לא יפלו האנשים?) ועל כן נמצא בהארץ חושך במקום זה ואור במקום זה, לאנשים האלה הוא יום, ולאנשים האלה לילה, ויש מקום בארץ, אשר (כל השנה) יום, לבד זמן מועט, וכו', וסוד זה נמסר לבעלי חכמה וכו'.

אותן אנשים האומרים, כל המאמין שהארץ מתנועעה והשמש עומדת, כופר בתורת ה' שנאמר: שמש בגבעון דום, ונאמר והארץ לעולם עומדת —) וכל איכון בריין משוכין בחזווייהו משנוי דאוירא כפום כל אתר ואתר. (וכן הוא כי מראה בני האדם משונה מאוד כפי מקום מושבותם, יש אנשים ומראיהם מראה לבן כמו אנשי (אייראפא), ויש עם מראה שחור כמו הכושים (נעגער) ויש עם מראה נחושת, מראה קמון וכו'. גם טעמו טעם הגון, כי אף שיש עוד סבות אחרות לשינוי המראה, מכל מקום שינוי האויר הוא העיקר והסבה הקרובה בכולם) וקיימין בקיומייהו כשאר בני נשא. ועל דא אית אתר בישובא כד נהיר לאילין חשיך לאילין; לאילין יממא ולאילין ליליא, ואית אתר דכולהי יממא ולא אשתכח ביה ליליא בר בשעתא חדא זעירא (כוונתו על הקוטב בזמן שתהיה השמש בתכלית הקרוב לו. ולא ידעתי מדוע לא יאמר גם ואית אתר דכולהי ליליא וכו' דהיינו בהקוטב אשר ממולו?) והאי דאמר בספרא קדמאי (כוונתו על מה שנזכר למעלה מזה) ובספרא דאדם הראשון הכי הוא, דהכי כתיב אודך על כי נוראות נפליתי, נפלאים מעשיך, וכתיב מה רבו מעשיך ה'. ועל דא כולא שפיר. ורזא דא אתמסר למאריהון דחכמתא, ולא למפלגי תחומין בגין דאיהו רזא עמיקא דאורייתא. (לד) — והנה אף

שהדברים

(לד) ולא למפלגי תחומין. המפרשים פרשוהו ע"פי הפרדס: סוד זה נמסר לבעלי הקבלה ולא לבעלי התוכנים, כי הם אומרים שיש גבול לעולם, ומחלקים גבול העולם. והפירוש הזה איננו נכון, ונהפוך הוא, מאריהון דחכמתא כוונו לבעלי התוכנים, ומפלגי תחומין יקרא את

בעלי

שהדברים האלה נודעים ומפורסמים בזמנינו, ומאז לכל המתחיל ללמוד בידיעה הזאת; מכל מקום בשקיעת הזמן אשר בו נכתב הדבר הזה, מן האפשר שלא היו נודעים כל כך רק לאחד בעיר ושנים במשפחה, ועל כן קרא אותם בשם סוד עמוק של תורה, ואולי נוכל להקים מזה על אמרי רזא עמיקא דאורייתא הנזכרים בספר הזה. — סוף הדבר, הספר הזה כולל קודש וחול, דברים טובים ובלתי טובים, ולבלתי טובים יחשבו גם המאמרים המגשימים מאוד את הבורא ברוך הוא. כי אף אם נצדיק איזה מהאומרים האלה ונאמר שכונתם בהגשמה הזאת פעמים רבות, כי הם כונו לדבר אחר, והלבישו את הכונה הזאת בדברים כפלאים וזרים כאלה: או מפאת הרצון לבלתי יעבורו בה זרים ויחללוה, או מפאת ההכרח דחייבו מפני קוצר הלשון והשפה אשר בה דברו וכתבו, לא היו יכולים להוציא ציורי ורעיוני מופשטים ושכלים כאלה, מן שפתם הקוצה, ועל כן השתמשו בציורי חושים, מכל מקום עתה בזמנינו אשר חנן ה' אותנו בספרים רבים מחכמות וידיעות שונות המלאים כל טוב, ושפת הארצות גדלה והצליחה כל כך, עד איש לא ידינו לדבר ככל

אשר

בעלי הקבלה, כי אל אמרו, כמו שנכתב למעלה מזה, כגוונא דא שבעה ארצות לתתא כגוונא דאינון רקיעין דלעילא, אילין על אילין, ואילין על אילין, ובין כל ארעא וארעא רקיעא דמתפרש בין דא לדא, ואית ביניהו בריין משונין אילין מן אילין וכו' מנהון בתרי אנפין ומנהון בארבעה וכו'. וזה הוא מה שקרא אותם מפלגי תהומין, כי המה מחלקים הארץ לשבעה חלקים וכו'. ועל כן אמר בפתח דברו, ובספרא דרב המנונא סבא יתיר, כלומר מבואר יותר ממה שאמרו בעלי הקבלה האלה. —

אשר עם לבבינו בכל חכמה ומדע, ואם כן מה לנו וללחך הזה? מדוע לא נרגיל אותנו לנצור על דל שפתינו, לבלתי ישמע על פינו דברים זרים קשה? ועל פי הדברים האלה טוב לנו מאוד אם יעמול איש אחד אשר מלא אותו אלהים בחכמה ובתבונה, להוציא בספר הזה יקר מזולל, ולהבדיל בין קודש לחול, למען נקבל ממנו אך הטוב, ואת הרע לא נקבל; וצדקה תהיה לו מאת ה', כי הרים מכשול מדרך עמו. — כזאת חשבתי למשפט להודיע בענין הזה מטעם הכמום' עמדי, ועתה אשוב אליך ואל אגרתך להשיבך עוד על דבריך בחתימת אגרתך.

וכה דבריך: „ועל אשר התרגזתם למצוא עון, כרגשת „פועלי און, הרעשתם ארץ, פרצתם פרץ, הזעקתם „את איש יהודה בזעקתכם, ונאקת חלל נאקתכם, מעיר „מתים, להלין המתים, דמיתם להבין ולהורות, בדברי „נורות, העתרתם דבריכם, ופיכם ישף עוניכם, לא „אשיב על דברי פתיותכם, ועל דברי פחזותכם, כי כבר את „כל יקר ראתה עינינו קונטרס יקר הערך שחבר חכם מחכמי „זמנינו, ושם מבאר היטיב צדקת מנהגי ישראל באורך, לו „ראיתם אותו בא בלבבכם מורך, כי שם גלה ערוותכם, „וחסרון ידיעתכם, לא אזכיר מדבריו כי אם אחד מני אלף „יען הזכרתם דבר זה בדבריכם ושניתם באולתיכם, לחשוב „דברי מס' שמחות למשנה, והוא דברי נורות בידכם כי לא „נקרא בשם משנה כ"א מה שחבר רבינו הקדוש בששה סדרי „משנה, וזולת חבור המשנה, כגון ספרא וספרי ותוספתא „מס' כלה ומס' שמחות ושאר מסכתות לא נקרא כ"א בשם „ברייתא שנשנו חוץ לבה"מ. וממקום שהבאתם ראיה שם „מבואר היפוך מדבריכם, שאמר בעל המאמר יוצאין ופוקדין „על הקברות ואין בו משום דרכי האמורי, הנה לא אמר

„בדרך

,,כדרך חיוב חייב אדם לילך ולפקוד על הקברות ולהיות
,,שמה כל שלשת הימים לילה ויום, שמא עדיין חי הוא ויעור
,,משנתו ויבקש מהעומדים עליו להשיב את נפשו במאכל
,,ובמשתה, לא אשמעינן שמותר לפקוד שאין זה מדרכי
,,האמורי שדורשין אל המתים, הואיל ואירע פעם אחת ושתים
,,שלא שהו אף מעט אחר מיתתו כמ"ש הרמ"בם פ"ד מ"ה
,,שמחות וחי אח"כ, אנו חוששין שמא לא שהו ג"כ עם זה
,,ואפשר שיחיה, אבל אחר ג' ימים יש בו מדרכי האמורי,
,,ולדברי פתיותכם לא פקידה לפרקים צריכין אלא שמירה
,,ביום ובלילה (לה). ועוד איך מותר ליתן ספק חי בבור
,,שהוא מקום קר וחושך ונחשים ועקרבים, ואין ריוח והצלה
,,לפניו לזקוף ראשו ואיבריו, והפוקדים אינם מתמידין שם
,,לילה ויום, שאסור ללון בבה"ק (סנהדרין דמ"ה) הביאו
,,הרמ"בם וי"ד סי' קע"ה ושמא ירצה לקום בלילה, ויבקש
,,מאכל להשיב נפשו והנה העולם חשך בעדו ואין איש מאנשי
,,ביתו עומד עליו להקימו ולהשיב רוחו ונשמתו אז יאסוף
,,ומרוב פחד ובהלה חבלי מות יאחזוהו, ולמה קאמר הש"ס
,,מ"ק דכ"ב על כל המתים כולן המדחה מטתו (ממהר לקברו)
,,הרי זה משובח, וכ"כ הרמ"בם פ"ד מ"ה שמחות כל המעמץ
,,עיניו עם יציאת הנפש ה"ז שופך דמים, לא ישהה מעט
,,שמא נתעלף כו', אין משהין את המת אלא מדחה מטתו
,,מיד

(לה) הגע בעצמך, כי לפי דבריך לא צריכים לשהותו כי אם זמן מועט מפני חשש שמא נתעלף, ואם לא יחיה בזמן מועט הזה הרי הוא כמת לכל דבר, ואם כן מדוע אמרו פוקדין שלשת ימים? הלא די לפקוד חצי שעה? הא לך כל הפוסל במומו פוסל.

,,מיד ע"כל. (לו) ואו חיישינן שמא יתעלף ג' ימים למה
,,כתב שימתין מעט הרי צריך ג' ימים, ואי איירי לאחר ג'
,,ימים למה ימתין מעט כבר המתין ג' ימים, ולמה הזהירונו
,,הש"ס והרמ"בם על התעמצות עיניו עם יציאת הנפש שאינו
,,כ"א חיי שעה ולא הזהירונו מלתתו בכוך במקום קר ונחשים
,,ועקרבים, במקום שצריך לחמם גופו בכרים וכסתות אחרי
,,שחום הטבעי שבו הוא בתכלית החולשה וצריך שמירה יתירה
,,איך מורידהו חיים שאולה, ונגרם מיתתו שלא ע"כ אחרי
,,ששהו מעט אחרי מיתתו וודאי מת הוא, ומעשה דמס'
,,שמחות היה שלא המתינו כלל. והרי הש"ס והר"מבם ז"ל
,,ראו וידעו מס' שמחות הנ"ל ולא נתנו לו שיעור כמה מן
,,הזמן יהיה בין מיתה לקבורה, ולמה האריכו בדיני מוקצה
,,ושבועה דרבנן ומגילה ונר חנוכה שכולן מדרבנן ולא בארו
,,לנו דין זה (לז) שהוא הצלת נפשות שהתורה חסה אפי' על נפש
,,הרשע

(לו) מדוע הצגת רק פתח הדבר ולא סופו? הלא נאמר באר היטיב במס' מ"ק וכן הביאו הרמ"בם: המדחה מטתו על אביו ועל אמו הרי זה מגונה. ומזה תראה, אם יקרא דשכבי הוא, נוכל להשהותו, וכל המשהה הרי זה משובח.

(לז) שאלה גדולה שאלת! אך הגד נא לי אחרי שחנך ה' אלהים לשאול שאלות עמוקות כזאת מדוע לא תשאל גם כן: למה לא הזהירונו הש"ס והרמ"בם ז"ל על דבר ההנהגה עם החולה כל זמן אשר הוא על ערש דוי? למה לא הודיעונו מה לעשות בו, אם נאכלהו מאכלים חמים או קרים, אם טוב לו דברים המקיאים או המשלשלים? כי החולה גם כן צריך שמירה יתירה, ואם לא נשגיח עליו, הלא נגרם מיתתו,

„הרשע ואמרה והצילו העדה, ומכ"ש על נפש הצדיק הלזה „שלא כורידוהו חיים שאולה; והיא מצוה שכל גופי התורה „תלוין בה. והרי הזהירונו על חיי שעה אפי' ומכ"ש על חיי „העולם, אע"כ שאין מקום לחוש לזה כלל אחרי שהוא מעט „וכל המדחה מטתו הרי זה משובח ואין לנו לזוז מדברי „תורתינו ז"ל וכל הפורש מדבריהם פורש מן החיים ע"כד „הקונטרס שחבר החכם הנ"ל, ולא הזכרתי מדבריו כ"א „כטפה מן הים כי הצריך לסתור בלבד טעם ואמת כל „ראיותכם, והביא ראיות הרבה כנגד דעתכם הכפמדה, דרשו „אחר הספר הזה כי תמצאוהו בק' ברלין אצל (לה) " " " יחידי סגולה המאמינים בתורת ה' וקראו בו כי כל דבריו אמת וצדק וכו'. כה דבריך. ——

לא מחכמה עשית להעתיק רק כטפה מן הים מהקונטרס אשר נמצא אצל יחידי סגולה. כי הלא אתה אמרת למעלה: „לו ראיתם אותו בא בלבבכם מורך", ואם כן יפה עשית אם הנגת כל דבריו והבאתני עד נכבי זה הים הגדול ורחב ידים, כי אז הבאת מורך בקרבי, ואירא לפתוח עוד שפתי נגדך; ועתה לקחת מן הים רק טפה אחת, טפה זו

מיתתו, ואם כן למה האריכו בדיני מוקצה ושבות ומגלה וכר חנוכה, ולא באר לנו מה נעשה לאחינו או לאחותנו ביום חלים? ראה הדרכתיך במעגלי המשה לקיים מה שנאמר: ושאינו יודע לשאול את פתח לו.

(לח) פה כמוקו איזה תיבות בהאגרת, וכפי הנראה היו כוכרים שמות יחידי סגולה הללה. ולא ידעתי למה העלים שם האנשים אשר אצלם נמצא הספר היקר הזה, אדרבה הלא חובה עליו לפרסם הדבר ברבים, לזכות בו כל מי שירצה?

טפה זו מה תהא עליה ? המפניה אסתר ואפוד ? הלא בכתי מאז כן עתה, ויש לאל ידי להשיב על השגותך והשגות איש חכם שלך. ואולם אחרי שכל הדברים הנאמרים בענין הלנת המתים, הן אותן הנדפסים במאסף והן אותן הנדפסים בספרים אחרים, כולם מפי אחרים יצאו ולא ממני, כי אני לא כתבתי מעולם שום דבר על הענין הזה (זולת דבר קטן בהערה להמיוחס הנ"ל) לא בשפת עבר ולא בשפת אשכנז, על כן לא אתעבר על ריב לא לי, להשיב על דברי חלומותיך וזעקת החכם שלך. לך התרפס לפני המחברים היקרים ההם אשר קטנם עבה ממתניך, אולי ירצוך להורות לך ולהבינך דבריהם הנאמרים באמת וצדק. — ואולם אחרי שבא לידי הענין הזה, אחוה דעי גם אני בקצרה להמליץ בעד הלנת מתים, ואביא לזה שני טעמים. הטעם הראשון : אף אם אודה לדבריך שיש הפרש גדול בין הבונין בימים הראשונים ובין הבתים אשר בהם אנחנו רוצים ללון המתים, ורחוקים המה מאוד ; גם יהיה כדבריך שהבונין היו מקום צר וחושך בלי מקום לפשוט ידים ורגלים, והיו מלאים נחשים ועקרבים וכל שרץ השורץ על הארץ, הלא בעל כרחך גם אתה מודה לי שדין ערוך בש"ס ובפוסקים שמותר להלין את המת לכבודו, וכן אמרו: הלינו לכבודו אינו עובר עליו. כי מה שאמרו כל המלין את מתו עובר בלא תעשה היינו אם מלינו לבזותו דומיא דתלוי. ואם כן מה תזעקו על אחינו בני ישראל הרוצים לשהות את מיתיהם ותרגיזו קולכם נגדם ? הלא המה אומרים שנעשה זאת רק ליקרא דשכבי ; ובאמת אין כבוד גדול מזה, כי ע"י שמלינים את המת, מודיעים לכל שיקר בעיניהם המותה של האיש הזה, ונפשם גרמה לתאבה להשיב רוחו עוד אליו ולהתהלך בתוכם. הלא גם המה אמרו המדקדים מטתו על אביו ואמו הרי זה מגונה, הרי לפניך כי הדחוי הוא בזיון למת, והמשהה הרי הוא מכבדו. — והשני: אי יהבינן

לך

לך כל טעותיך ונאמר שאמת ונכון הוא שהתלמודים לא התירו כלל להשהות כי אם קבור יקבר ביום ההוא, הלא יש לך לדעת את הטורח והיגיעה אשר עמלו וטרחו רבני ארץ קרובים לזמנינו (זכרם להם אלהים לטובה) לשנות את טעם ובאור איזה מהאסורים והחומרות הערוכים בתלמוד ובדברי הראשונים, רק להקל ממנו, בעונינו! המשא אשר יכבידו האסורים האלה עלינו, בצוק העתים האלה ובגלות המר הזה; ולא שקטו ולא נחו עד שמצאו מקום לפרש דברי הראשונים באופן שדבריהם בימים ההם, מסכימים למעשינו בזמן הזה. כי כאשר ראו בעין שכלם שהחומרות והאסורים האלה כמשא כבד יכבדו על שכם ישראל, ויהיו בעיניהם כגזירה אשר רוב הצבור אין יכולים לעמוד בה, ועל כן נמנו וגמרו להקל אותם בדרך אשר ייטב בעיני אלהים ואנשים, ועשו מה שעשו. ולדוגמא אציגה לך הנה רק שני דברים. הנה תורתינו הקדושה הזהירה מאוד בכלל בלי שום תנאי, חוץ ופרט, את איש יהודי לבלתי קחת מאחיו ריבית. ואמרה באר היטיב: ולאחיך לא תשיך, את כספך לא תתן לו בנשך וכמוהם רבים; וכן הזהירו מאוד חכמינו בעלי התלמוד על הדבר הזה פעמים רבות. והרמ"בם (בהלכות מלוה ולוה, פרק, ד', הלכה ב') כתב בפירוש: הא למדת שהמלוה בריבית עובר על ששה לאוין לא תהיה לו כנושה, את כספך לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תתן אכלך, אל תקח מאתו נשך ותרבית, לא תשימון עליו נשך, ולפני עור לא תתן מכשול; והלוה עובר בשנים וכו'. ובכל זאת התחזקו האחרונים למצוא מקום להתגדר בו למען הקל מעט מהאסור הזה, כי ראו אם יונח הדבר הזה כפי פשוטו, ירכן העם תחת משאו מבלתי לכת קוממיות, אחרי שבלעדי ההתר, לא יהיה ח"ו עוד כנעני וסוחר בבני ישראל! —— והשני: הלא נודע כמה וכמה דפים בש"ס מלאים מענין חמץ שעבר עליו הפסח, ומה מאוד

האריכו בעלי תלמוד לפלפל בענין הגדול הזה ; ובכל זאת התחכמו האחרונים ברוקב בינתם ובשכלם הזך , להתיר באופן מה חמץ שעבר עליו הפסח, דהיינו על ידי שטר מכירה , רק למען הציל ממון של ישראל (וידעתי כי בעיר גדולה לאלפים מליאה חכמים וסופרים, התירו הא"בד עם בית דינו פעם אחת בשנת בצורת , על ידי תחבולה הזאת לא לבד תערובות חמץ וכלי חרס , כי אם גם ככרות הלחם —) ואם כן הדבר בענינים הנוגעים רק בממון , ונאסרים על פי לאוין רבים , אף כי בנדון דידן הנאסר רק מחמת לאו הבא מכלל עשה, ונוגע בנפש האדם ! וכי יש לך בר דעת שממונו חביב עליו מגופו ? הלא כל אשר לאיש יתן בעד נפשו ! ומה מאוד נקל למצוא מקום התר לענין הזה , מבלי שצריכים אנחנו לחכמה גדולה ולתבונה יתירה , כמו שהיו מן הצורך בשני דברים האלה שהבאתי לדוגמא. כי מה יזיק ומה יגרע לרבני ארץ, אם יאמרו כדבר הזה : „אחרי שנודע „ומפורסם כי חכמת הרפואה בכל חלקיה גברה ועתקה מאוד „בזמנינו , ורבת נודעה בה עתה על פי הבחינה והנסיון , „מה שלא ידעו אבותינו ואבות אבותינו ; ואחרי שכל רופאים „מומחים ומפורסמים פה אחד שצריך שמירה יתירה ופקידה „מאוד לבלתי המיר מיתה בעלוף , והודו בפרהסיא כי אין „להם סימן מובהק להבדיל בין מיתה לעלוף רק סימני „העפוש לבדם ; ואחרי שרבים מאחינו בני ישראל הטובים „וישרים בלבותם , מבקשים מאתנו לתת להם רשיון להלין „את מיתיהם כפי דעת הרופאים : על כן חשבנו למשפט „שהענין הזה יחשב בכלל גזירה אשר רוב הצבור אין יכול „לעמוד בה , וגזרנו אומר מכאן ולהבא הרשות נתונה לכל „איש ואיש ללין את מתו כפי מחשבת ודעת הרופא . ומה „שהחמירו רבותינו הקדושים לאמור המלין את מתו עובר בלא „תעשה, היינו את מתו וודאי , ולא ספק מת , כמו שפרשו

„הרבנים

„הרבנים האחרים מאמר רבותינו הקדושים בענין חמץ שעבר „עליו הפסח, שכונתם היינו בלא שטר מכירה, אבל בשטר „מכירה לית לן בה". —

שים ידך על לבך, אשאלך שאלה אחת, וענה אם תצדק! הלא הוגד לך ושמעת כי חז"ל אמרו מי שנפלה עליו מפולת בודקין עד החוטם. (לט) ואם אין חיות בחוטמו

שאינו

(לט) במסכת יומא פרק יום הכפורים. עד היכן הוא בודק? (עד היכן הוא מפקח לדעת האמת, פר"שי) עד חוטמו ויש אומרים עד לבו. אמר רב פפא מחלוקת ממטה למעלה, אבל ממעלה למטה כיון דבדק ליה עד חוטמו שוב אינו צריך, דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. ואין ספק אצלי, לו ידעו רבותינו חכמי התלמוד, שעל פי הבחינה והנסיון אין סימן מובהק בבדיקת החוטם, חזרו מדבריהם האלה, והודו לכבוד האמת, כי רק למצוא האמת היתה מגמתם, ולא עמדו על דעתם בעת אשר ראו כי הרחיקו מן האמת, כי כן הודו לחכמי האומות בענין מזל קבוע וגלגל חוזר, ולא יתבוששו, ולא הקשו את ערפם לאמור לנו הצדקה; ולא דברו בגבוה אף, כמשפט איזה אנשים בתוכינו, לאמור: „רק בנו חשק ה' למלאות אותנו בחכמה בתבונה ובדעת, וזולתינו אפס ותוהו, ובאין נחשבו לו"! לא כן, כי — אם רבותינו חכמי התלמוד אהבו האמת במאוד, וקבלוה ממי שאמרה, ובטלו דעתם מפני דעת חכמי האומות בענינים הנוגעים בידיעות וחכמות חיצוניות זולת חכמת התורה, באמרם אל לבם: אחרי שרוב עסקינו ועקור למודנו רק

בתורת

שאינו מוציא רוח וודאי מת ניכיחוהו . ומעתה הלא תענה ; אם יקרה מקרה בלתי טוב כזה את בנך או בתך אשר אהבת, או

בתורת אלהית לבדה, ולמוד החכמות החנוכיות בעיניכו רק כטפל כפי מסת נרכינו להגיע על ידן לכונת תורת אלהית, ולעומת זה עקור למוד חכמי האמות רק בחכמות חנוכיות ובהם יהגו יומם ולילה , ועל כן לא יכבר מהם לרדת יותר לעומק הענין ולבוא עד תכליתו ; ובעבור זאת הודו לפעמים לדבריהם, וחזרו מדעת עצמם . ומה מאוד חם לבי בקרבי בשמעי תלונת איזה חכמי האמות בזמנינו, אשר לעגו לרבותינו בעלי התלמוד ומלעיבים בהם על דבר המאמר הזה, באמרם :
„הלא פעמים רבות יקרה המקרה בבני אדם שיתלשו כל כך „עד שיהיו בעינינו כפגר אשר אין בו רוח חיים, כמו הטובע „בנהר, או הנחלש מכח הקור וכדומה, ולא ישוב רוחם אליהם „רק אחרי עשות דברים רבים על פני כל הגוף, או בחלק „אחד ממנו (נום בייאשפיל, שטארקט רייבען, אויפ״ „לעגן פערשידנה לוגפלאסטער אן דיא פוססזאהלען אונד „דערגלייכן מעהר) ואם אתם תשמעו לקול בעלי התלמוד, „ותסמכו רק על בדיקת החוטם, הלא במרד ובזדון תשפכו „דם נקי בקרבכם !״ — ואולם לו שמו חכמי האומות המלעיגים האלה לבם להבדיל בין הימים ההם , ימי רבותינו חכמי התלמוד, ובין הזמן הזה , בוודאי לא פערו פיהם ולא שלחו לשונם לדבר קשות כנגד חז״ל. רבותינו אמרו הדין הזה בזמן ההוא אשר רבים וגדולים חקרי לב גם משאר אומות האמינו שסימן החיות רק בבדיקת החוטם לבדה, והיה הסימן הזה מפורסם למובהק בכל הארץ , ולכן מה תלינו אתם עליהם אם ברבות הימים אחר מותם נודע שהסימן

הזה

או אשת חיקך או ריעך אשר כנפשך, ובלכתם ברחוב העיר ביום שבת, יפול בית רעוע עליהם ויכה אותם מכף רגל ועד ראש. ובני ישראל העומדים ממולם ויראו המראה הנורא הזה ימהרו וירוצו לפקח את המפולת רק להוציא למרכב החוטם לבדו, והידים והרגלים וכל גופם יניחו תחת העצים האבנים והעפר, המשא הגדול הזה, כי ימהרו וישוטטו בחוצות אחרי כן ללקוט נוצות לדעת אם עוד נשמת רוח חיים באפיו, אם לא? כי עמי בנוצה ישאל, ותבן יגיד לו! מה תאמר נפשך? הייטב בעיניך המעשה הזה אשר יעשו להניח בנך או בתך, אשתך או ריעך תחת הגל הזה זמן מה עד כי ימצאו נוצה או תבן לנגוע את החוטם? הלא בקול גדול תקרא: אחי! אל תסורו מזה, שבו לכם פה! פנו!

הזה איננו מובהק? צאו נא וראו בדברי חכמיכם המפורסמים, וענו כי האם המה ידעו כל הנסתרות בהחכמות והידיעות? ומדוע תשימו רק חכמינו בעלי התלמוד כמטרא לחצי לשונכם? האמור אמרו חכמינו בעלי התלמוד שהמה אלהים לדעת כל אשר יהיה ויודע בארץ עד יום האחרון? אדרבא כגודל ענותנתם הקטינו והשפילו את עצמם במאוד מאוד, לא גבה לבם ולא רמו עיניהם להתהלל במתת שקר. ראו נא מה שאמרו בעלי תוספות (יומא פ"ה ע"א, בדבור המתחיל ולפקח אינו כן) אומר ר"י דהיינו טעמא דאין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב, משום, דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם, שלא יבול לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל. הרי לפניכם שח"זל הזהירו לבלתי לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל, ואם כן איפוא בוודאי חזרו מדבריהם אם עודם חיים וידעו כמונם שבדיקת החוטם אין סימן מובהק. שימו אתם המלעיגים! כבוד להאמת ותנו תודה כי פשעתם ונגדתם בכבוד חכמינו בעלי התלמוד.

פנו, סקלו, הרימו המכשול מעליהם! כי אולי בעודכם ונתמהמים לשוטט בחוצות יקלשו תחת משאם וימותו. והיה כי יענוכה לאמור: שבת היום לה', היום לא נוכל לעשות כדבר הזה, היום חובה עלינו ועל כל בית ישראל לנקות רק את החוטם, התחרים? הלא במר רוחך תביא עליהם קללה תחת ברכה, תשפוך חמתך עליהם, אף שידעת כמוך כמוהם כי האנשים האלה צדקו לתומם, כי המה עשו על פי המצוה אשר הוגד להם. — כן הדבר הזה בענין הלנת המתים; אחינו הרוצים ללין את מתיהם ידעו כמוך וככל בני גילך, את המאמר כל המלין את מתו עובר בלא תעשה, אך במר רוחם ובצרת נפשם מדאגה פן ירדו חיים בבור, צעקו: אל תמהרו לקבור את מתינו מלפנינו! חכו נא עד יודע כיום צאת נפשם, כי אם תמהרו לקבור פן ישוב אליהם רוחם ויחיו ליום צרה גדולה מאוד! —

עד מתי אחי, היושבים על מדין! עד מתי יהיה ריב ומדון בתוך בני ישראל, וחרב מלחמת מצוה (כי זה שמה אשר תקראו לה) תהיה איש באחיו? עד מתי תאטמו אזניכם לקול שועת בני עמינו הנזעקים אליכם בעד הלנת מתיהם? הלא ידעתם כי מרה תהיה באחרונה! ואם חכמינו ז"ל אמרו: מתוך שאדם בהול על מתו אי לא שרית ליה אתי לבזויי וכו', אף כי בדבר הזה, אשר הוא בהול יותר, ולכן אי לא שרית ליה " " זכרו מאמר חז"ל יצר תנוק ואשה תהיה השמאל דוחה וימין מקרבת! — אנא! לכבוד האלהים אשר התהלכו אבותינו לפניו, ולכבוד תורתינו, למען לא יחלק העם לחצי ויהיה ח"ו כשתי תורות, אל תשיבו פניהם ריקם, התאוששו ונוו כדברים האלה: (א) כל איש ואיש מבני ישראל אשר ירצה להשהות את מתו, הרשות בידו, ובתנאי זה שתהיה כונתו לעשות על ידי ההלנה כבוד למת,

ולא שיהיה רצונו ללכת בחוקת העמים. (ב) המנהג להלין
את המתים שלש ימים דווקא לא יהיה ולא יעמוד בתוכינו,
כי אם בכל פעם תהיה ההלנה על פי הרופא, וכפי אשר
ישית הרופא כן יקום, אם יום או יומים או שלשת ימים,
או גם שעה אחת, כי אך להרופא לבדו המשפט הזה ומפיו
אנו חיים. (ג) וכל איש אשר אין חפצו להלין את מתו,
באמרו שאין זה כבוד למת, או שהוא כנגד מאמר חז"ל או
מטעם אחר, תהיה גם כן הרשות בידו לקבור את מתו מלפניו
מיד בלי עכוב ואחור, כי אין אונס והכרח בדבר הזה כלל (מ)
זולתי

(מ) איניגע איינר געהרטן פריינדע זינד נוואר דער
איינונג, אבן זאללע דיא שפעטע בעערדיגונג
אונטר אונס אלגעמיין איינפיהרן, אונד קיינעס, אונ״
טער אירגענד איינעם פארוואנדע, ערלויבן זייאן טאד״
טען פריהער צו בגראבען אלס דיא לייט דיא דער ארצט
פעסט גזעצט האט. דא איך אבר היר קיינע אבהאנד״
לונג איבר הלנת מתים שרייבע, אונד דאהער דיזע
איינונג ניכט אין איהרם גאנצען אומפאנגע פערפאלגען
קאן; זא בגניגע איך מיך היר נור אן צו מערקן דאס,
אבשאן דיא אבזיכט דיזער פריינדע זעהר ליבעפאלל אונד
וואהלמיינענד איזט, זא דענקע, וויא איך גלויבע, ניע
איהרן צוועק בייא דען געגנרן דער שפעטען בעערדי״
גונג ערריכן ווערדן. דען איר דייכט, דאס דער יעני״
גע, וועלכר בייא זיינם לעבן פעסט אונד היילג גלויי״
בט, הלנת מתים זייא איינע קאפיטאל״זינדע, אונד
דאס ניכט וועג בלאזען איינר פעדער פאן דער נאזע,
זייא איין וואהרעס קענצייכן דעס טאדעס; דאס דיי״
זער אמן, זאגע איך, אים פאללע ער, נאכדעם אמן
איהן

זולתי אם האיש אשר ימות צוה קודם מותו בפירוש לבלתי הקבר בלי הלנה, כי אז מחויבים אנחנו להכריח את החיים לעשות ולמלאות בקשתו, כי מצוה לקיים דברי המת. (ד) ואמרי שאחינו אנשי הח"ק המתנדבים בעם לעשות חסד של אמת, מתעסקים עם המתים בלי תשלום גמול בעולם הזה, על כן תהיה הברירה בידם, להתעסק בעצמם עם המת הזה אחרי השהותו יום או יומים, או לקברו על ידי משרתים עושי רצונם; כמו שעשו אנשי הח"ק בעיר בערלין, אשר בתוכם אנשי אמת וצדק ויראי אלהים מרבים, ישלם להם הש׳ הטוב! — ואם כזאת תעשו איש על מקומו יבוא בשלום, אין פרץ ואין צווחה עוד ברחובותינו, ושלום על ישראל.

איהן פערזאגע דער גברייכליכן קענצייכן פיר טאד ערקלעהרט האטטע, ווירקליך ווידר צור בעזיננונג קאמע, גוויס פאר גראם, דאס ער זא אונגליקליך וואר געגען זיינן ווילן, אונד טראץ דעם סימן מובהק, ווידר אויף צו לעבן, זיינן קוים צוריק קעהרנדן גייסט, זא גלייך ווידר אויפגעבן ווירדע; אונד געזעצט אויך, דער צוריקקעהרנדע לעבענסגייסט ווערע צו שטאנדהאפט אום זיך פאן דעם גראם אויסטרייבן צו לאסן, זא וויר־דע דאך וואהרשיינליך דיזער ווידר אויפגעלעבטע מאן, איין זעהר טרויריגעס לעבן פיהרן, ווירדע זיך אימ־מער פארווירפע מאכן, דאס ער אין דאס רייך דער לעבענדיגן ווידר צוריקגעקעהרט זייא, אונד זיך נאך דעם עכטן טאד זעהנן; אונד זא איין עלענדס לעבן, ווירדן דאך יענע עדלע מענשנפריינדע קיינס איהרר איטברי־דער ווינשן! — מאן לאסע דאהער יעדעם זיינן ווילן, אונד זייע נור בדאכט דאס דיזער געהעריג אונד אהנע נעקערייען בפאלגט ווירד.

הנה מלאתי את שאלתך אשר שאלת מעמדי להעתיק כל דברי אגרתך במאסף, לא העדפתי עליהם ולא חסרתי מהם. ועתה מלא נא גם אתה את שאלתי אשר אנכי שואל מאתך היום. הלא היא: אם יש את נפשך עוד להשיג על דברי ולהודיע דעתך, וייטב בעיניך עוד לקללני ולחרפני בקללות נמרצות כאשר עשית באגרתך הנזכרת, אנא, חוס נא, חמול נא, רחם נא! על נפשי ומאודי, ואל תשלח לי עוד אגרתך אלי על ידי דואר. קלל, חרף, גדף אותי כאשר ייטב בעיניך; כתוב, שנה ושלש אגרות רבות המליאים השגות על דברי; שלח ופזר אותם בארבע כנפות הארץ ביד תשלח, אך הניחה לי וחמול על נפשי. ובשכר זה, אל שדי יברך אותך ויפרך וירבך והיית לאב המון גוים. תמו דברי עכל ל"ה קונה שמים וארץ. אהרן וואלפסזאהן.

(המשך מהערה הזאת בענין האורב במאסף הבא.)

מכתמים

יתרון אנשים

שְׁאָלוּנִי:

מַה יִּתְרוֹן אֲנָשִׁים מִנָּשִׁים?

הֲשִׁיבוֹתִים:

רֹאשׁ אַלֻּף*) לֹא עֲדֵי הַתְּיָשִׁים.

י — ל.

*) מענין ואאלפך חכמה.

על דרך אחר

שְׁאָלוּנִי:

בַּמֶּה יִבָּדְלוּ אֲנָשִׁים מִנָּשִׁים?

הֲשִׁיבוֹתִים:

יִתְרוֹן הָאֲנָשִׁים חֶסְרוֹן בַּנָּשִׁים.*)

י — ל.

*) ע"ד שאמרו רז"ל כל שמלמד בתו תורה וגו'.

איזט נאך דעם יודישן געזעטצע דאס איבער־
נאכטן דער טאדטן ווירקליך פערבאטן?
אין איינם שרייבען אן דען הערן פראפעסאר
לעווע אין ברעסלויא.

ווען איך איהנן, איין ווירדיגער פריינד! פיר איהר נור פראנלאמונג איינר פארזיכטיגרן בהאנד־לונג דער טאדטן הרויס געגעבנע יידיש־דייטשע זענד־שרייבן *) איינן דאנק עפנטליך אבשטאטטע; זא געשיהט עס, גלויבן זיא אירם אויף איין ווארט, אויס קיינר אנ־דערן אבזיכט, אלס אום איהנן פאר דען אויגן דעם לע־זענדן פובליקומס, דיא איינציגע לופרירנהייט איט דער איך עס גלעזן האבע צו בצייגן, אונד זיא זא וואהל וויא אנדרע ווירדיגע מענער, דורך איין ביטטן צו מעהר דערגלייכן אונטרנעהמונגן אויף צו מונטרן. איך זאגע יידיש־דייטש, דען אלס איין זאלכס האט איהר זענד־שרייבן אין איינן אויגן צווייפאכן ווערט. העטטן זיא אלס יידישר געלעהרטר [למדן] דאס זאגענאנטע ווייבער־דייטש פיר צו גמיין געהאלטן זיך זיינר צו בדיהנן, אונד דורכאויס דיא ראבינישע שפראכע אונד שריפט געוועהלט; זא וועהרע איהר צוועק וואהל ניכט גאנץ, דאך גרעסטענטייל פערפעהלט געוועזן. עס ווירדע איהרם ביכליין, וויא מאנכעם אנדרן אין יענר שפראכע אב־געפאסטן גוטן בוכע געגאנגן זיין, דאס עס נעמליך ביי דענן דיא עס איהרם ברופע נאך פערשטעהן זאלטן, אונד

*) שרייבן אן דיא ווירדיגן מיטגלידר זעמטליכר לעבליכן אונד וואהלטעהטיגן חברות גמילות חסדים א׳ ז׳ ו׳, ברלין בדפוס חברת חנוך נערים התק״נד לב״ע.

אונד צום טהייל אויך ווירקליך פֿערשטעהן, קיינן איינ״
גאנג פֿינדט; אונד פֿאן דענן דיא עס, ווען זיא עס פֿער״
שטיינהן, בהערציגן ווירדן, ניכֿט פֿערשטאנדן ווירד;
איהר צענדטרייבן ווירדע פֿאלגליך דאס צאהלרייכֿע פובּ״
ליקום דאס זיא איהם אויס עדלער אבזיכֿט, ווינשטן;
ניכֿט געהאבט האבען. העטטן זיא היערווידרום אלס דייט״
שער שריפֿטשטעללר, עס דורכֿאויס אין דייטשר שפראַ״
כֿע אונד שריפֿט העראויסגעגעבן; זא ווירדע עס איינע
ענטגעגענגעזעצטע צוועק״ווידריגקייט געהאבט האבן, איהר
פובּליקום ווירדע פֿיר איהר פֿארהאבן צו צאהלרייך
געווארדן; איהרע שריפֿט ווערע וויט בקאנטר ווארדן,
אלס זיא איהרם פֿארזאצע נאך העטטע ווערדן זאללן;
זיא ווערע, וויא מאן צו זאגן פֿפֿלעגט, ניכֿט אין דער
יהודים״שולע געבליבן; אונד זיא אויך אויסערהאלב דיזר
בקאנדט ווערדן צו לאסן, וואר דאך זיכֿרליך ניכֿט איהרע
אבזיכֿט. זיא בילליגן זא וועניג וויא איך, איינע צו אללג״
געמיינע בקאנטמאכֿונג, דער אונטר אונס הערשנדן
שטארר״זיננינגן בהאררליכֿקייט אויף פֿעריעהרטע פֿאר״
אורטהיילע. לייזר! ווערדן אונז שאן דענן צו פֿילע מיט
רעכֿט אונד אונרעכֿט פֿארגווארפֿן. גאר צו זעלטן פֿיהרן
אויפֿדעקונגן דיזר ארט, אויף דען וועג דער בעטרונג,
עפֿטר אבר געבן זיא דעם יהודים״פֿיינד (דערן עס,
אבגלייך אם ענדע דעס אכטצעהנטן יאהר הונדרטס,
נאך זעהר פֿילע גיבט) געלעגנהייט צום שפאט אונד צור
פֿראכֿטונג, אונד ענדליך פֿעללט דיא שולד דער דאראויס
פֿאלגנדן איבל אויף דען אונשולדיגן פֿעראנלאססער צוריק.
זיא האבן אלזא, איין ווירדיגר פֿריינד! איין מיטל גע״
וועהלט, דאס איהרם עדלן אונד מענשנפֿריינדליכֿן פֿאר״
האבן גאנץ ענטשפריכֿט. ווירד נון איהר שריפֿטכֿן, דעם

טראנקענס

טראנקענט דען זיא איהם געטעלט אונגאכטעט דענגאך
אונטר ניכט "יהודים בקאנט; זא קעאט עס איין גוטע
העגדע עס ווירד נור פאן געלעהרטען אונד קעננרן דער
יידישן ליטעראטור געלעזן, אונד דיזע זינד פאסט אללע
אויפגקלעהרטע, בידערע אונד וואהלוואללנדע
מעננר, דיא פיל צו פיל טאהטונג פיר אונס האבן, אלס
דאס זיא דיא פעריעהרטן ויטבררייכע דיא נאך הייט צו
טאגע אוים מאנגל אן עכטער קענטניס דורך שפיטצפינ"
דיגע בהויפטונגן פערטיידיגט ווערדן, ניכט ליבר מיט
ערנסט אונד ווירדע דורך גרינדע נור ווידרלעגן, אלס
לעכרליך צו מאכן זוכן זאללטן. זיא זינד, זא פילע מיר
דערן בקאנט געווארדן, מיאר גנייגט מיט דעם עדלרן
טהיילע אונזרר נאציאן געמיינשאפטליך צור פרבעסרונג
אונזרס צושטאנדס מיט צו ווירקן; אונד אין דער בע"
האנדלונג (א, דאס איך איינע טרויריגע וואהרהייט מיט
געשטעהן מוז!) ווייט פחרזיכטיגר אונזרם לייאונד
ביים גמיינן הויפן איהרעס פאלקעס ניכט נאך מעהר צו
שאדן, אלס זעלבסט פילע דער היידיגן זאגנאנטן ליטע"
ראטאן אונד פהילאזאפען אונזרר אייגן גלויבנסגנאסטן.
מעגן יענע מיאר אונזער טריפטן לעזן, פריפן אונד
עפנטליך באורטיילן, מיהר אורטייל מיזט אונס בלעהרונג,
אונד מיהר בייפאלל גיבט אונס ביים געהריגן טהייל
אונזרס פאלקעס מיאר גוויכט, אהנע וועלכט וויר
פירט אללגמיינע ניא גוטס ווירקן קעננן.

אלס וויר פאר עטווא פירצעהן יאהרן, דיא ניטצליכ"
קייט איינזאהן, איבר מאנכע מידעען, זיטטן,
גברייכע אונד געגנשטענדע דער ליטעראטור אונזרר
נאציאן, דען וועג דער פובליציסטע איינצושלאגן, אונד

צו דיזעם ענדע איינע פעריאָדישע שריפֿט *) איינלײ-
אונד אללין פֿיר יהודים פראָיעקטירטען: פֿאנדען וויר צו
אונזרעם ענטזעצען דיא עברישע שפראכֿע אללײן הינרייכ-
כֿנד. דאמאהלס קאנטען וויר נאך אויך לעזר רעכֿנן, וויל-
צו יענר צייט נאך יעדר אנגעהנדע יידישע ליטעראטוס
זיך איין פֿרדיהנסט דאראויס מאכֿטע עבריש צו פֿער-
שטעהן; דען עס לעבטע נאך אונטר אונס קיין מאן,
דעסן פֿילאזאפֿיע גאר ניכֿטס אנשטעטיגעס דארין פֿאנד,
אונגאכֿטעט זיינה פֿרטרוליכֿקייט מיט דעם אריסטא-
טעלעס אונד דעם פלאטא, דעננאך דיא ביבל מיט איהרן
קאמענטאטארן צו שטודירן; איין מאן דער מבגלייך ער-
יעדן עפֿנטליכֿן לעהרשטוהל דער וועלטוויזהייט מיט
עהרע בקליידעט האבן ווירדע, זיך דעננאך ניכֿט פֿיהל צו
גראָס הילטע, ביים זיינם פֿאלקע דען קליינלעהרר
(מקרא דרדקי) צו מאכן, אונד איהם דאס חומש צו
פֿרדייטשן. דיס וואר דיא, לײדר צו שנעלל פֿארײבר-
געגאנגענע, עפאכע, אין דער מאן נאך דיא אלט עברישע
אונד ראבינישע שפראכֿע אלס מיטל גברויכֿן קאנטע,
זיינם פֿאלקע מאנכֿע פֿיר איהן וויסטנשליך אינטע-
רעסאנטע וואהרהייט עפֿנטליך צו זאגן: אונזרע צייט-
שריפֿט פֿאנד אללנטהאלבן בפֿערדרער, אונד פֿרפֿעהל-
טע אויך איהרר צייט איהרן צוועק ניכֿט. מאנכֿר
יונגע מאן מאג עהרליך גנוג נאך הייטע צו גשטעהן,
דאס ער איהר ווענגסטנס דען אנפֿאנג זיינר בילדונג
צו פֿרדאנקן האבע. איך הערע מיט איהנן, זיינם מאנ-
נע

---

*) האמסף, דער אים יאהרע תקמ"ג דורך דען נחל
הבשור אנגקינדיגט ווארד.

נע דער פֿאָם אנפֿאנגע גלייך איין טעהטיגר מיטארביי־
טער אונד בפֿערדרער דערזעלבן וואר. זיא קעננן דען
פֿרעהליכן גוט, דען זיא אונס צו צייטן גוועהרטע,
זאָ האבן דיא אונאנגעהמליכקייטן דיא זיא אונס אין
אנדרן צייטן צו טאג מיט גסהייזט; זיא האבן, זיא שטייגן
אונד פֿאלן געזעהן, אונד שטעהן נאך אימר פֿעסט מיהר,
ווא מעגליך, ווידר אויף צו העלפֿן. א, דאס עס איהנן
גלינגע דען גוטן צוועק דאמיט צו ערריכן, דען זיך
איין יעדר וואהלגזינטר נאך דער געגנווערטיגן לאגע
אונזרס פֿאלקס דורכאויס דענקט. איך זאגע, נאך דער
געגנווערטיגן לאגע, דען, לידר! האט דער גייסט
אונזרר נאציאן, מיט דעם הינשיידן אונזרט פֿרעוויגסטן
לעהרערס, איינע מערקליכע גשטאלט אנגנאמן. בעזר
וואלע מיט אן דיא שטעלע דער עהעמאליגן אונוויסנ־
הייט גטרעטן; אין לערהייט לעסט זיך וואס היניין
בריגגן, אוים גלאסנהייט טיינט איבערפֿלוזט צו זיין, אונד
ווידרשטעהט — יעדאך, אן קיינר גוטן זאכע
פֿרצווייפֿלן, קיינע גענצליך אויפֿגעבן, מיט
איינע לעהרע, דיא וויר פֿאן אונזרם ווייזן מאפֿט גהערט
האבן, לאסן וויר איהר טרייא בלייבן, אונד שטאנדהאפֿט
פֿארטפֿאהרן דיא וואהרהייט לויט צו זאגן, זא לאנגע
וויר קעננן; לאסן וויר זוכן דען מאטן פֿאן נייעם אין
זיין אלטס רעכט איינצוזעטצן; לאסן איהן צום רעפֿער־
מאריום מאכן, ואמרין וויכטיגע, דיא יהודים אליין,
בטרעפֿנדע געגנשטענדע, אויף איינע דעם צייט־
גייסט אנגמעסנע ארט, אויפֿגשטעלט ווערדן קעננן;
דיא דייטשע שפראכע מיט יידישר שריפֿט זאלל צו גע־
מיינניצליגן זאכן, נאך דעם מוסטר איהרס זענדשריי־
בענס גבראויכט ווערדן אונד זיא זעהן, איין ווירדיגר
פֿריינד!

פריינד! איך בין דער ערשטע דער איהנן היראין נאכקאמט. געבן זיא דיזם אויפזאטצע איינן פלאץ אים אלמנך; זא זאללן פאן צייט צו צייט מעהר; דיא שאן לאנגע אין איינם פולטעליגן, אונד נור אויף געלעגנהייט ווארטן, נאכפאלגן. זאפיל נור פארלייפיג איבר דיא פארם, נאך וועלכר איך דעם אלמנך ווידר לעבן אונד נייעס אינטערעססע צו געבן ווינשע, אונד נון עטוואס נייעס איבר דיא שאן פיר ערשעפפט אנגזעהנע מאטעריא דער פריהן בעערדיגונג.

ענטשטעהן אונד פערגעהן, לעבן אונד שטערבן, זינד דיא אייערסטן מאקסימע דער עקזיסטענן אללר דינגע דער נאטור. וויר זעהן דען בוים אויסשלאגן, זיינע בליהטע זיך ביז צו איינם געוויסן גראדע ענטוויקלן אונד פערבליהען, דיא פרוכט אללמעהליך הערפאר קיימן, וואקסן, רייפן, אבפאללן, פערפוילן אדר פערטראקנן, אונד פערוועזן. וויר זעהן קיינע מאטעריע דרויף ווירקן, קיין טריב־ווערק דיזע ווירקונגן הערפאר בריגן, אונד איטן אלזא איינע אינרע קראפט, איינן נאטירליכן טריב צור בילדונג דיזר פרוכט, דער איהר פארם, געשטאלט, פארבע, געשמאק אונד גרוך גיבט, אנגנעהמן, אהנע זיא צו קעננן. דאס איי, דאס זיך אים אינרן דער העננע פאללקאממן געבילדעט, טרעננט זיך פאן דער מוטטר, וויר ענטפערנען עס פאן איהר, בוואהרן עס איינע צייט לאנג אויף, עס בלייבט שטילל ליגן, ווירד בוועגט, געריטעלט, ווירד אלס שפייזע פאן אונס גנאסן, אהנע נור צו אהנדן דאס איינע שפור פאן לעבן דארין ענטהאלטן זייא, אונד דאך צייגט אונס אונזר פערשטאנד אונד אונזרע ערפאהרונג, דאס דיזע גאנצע

לייט איבר איינע לעבנס־ קראפֿט אויף איינע אונס אונ־
בגרייפֿליכע ארט דאהין פֿרטלאסטן וואר. דען וויר
בריגגן דאס נעהמליכע איי נאך גרויאר לייט אונטר
איינע העננע, אדר איינע בריטמאשינע, אונר זיהע דא,
בינגען קורלם ערהאלטן וויר אין לעבענדיגס גשונדס
טהירכן, דאס זיך בוועגט, גניסט, וועקסט אונד ווידר
אייער לור פֿארט־ פפֿלאנלונג זיינס גשלעכטס ערלייגט.
וועלכס אויגע זיהט בוועגונג, וועלכר זין וויטרט לעבן
אין דער טוואכן לרברעכליכן שאאלע? — זיא זינד דא
דיזע קרעפֿטע, דאס איזט גוויס, אבר וויא? אונד
ווא? דורך וואס גבונדן? דורך וואס אויפֿגלעזט? —
דיס איזט נור דעם בקאנד, דער דיס לעבן נאך איינם
פֿאן איהם אללין בשטימטן געזעטלן גיבט, לו איינם
איהם אללין בקאנטן לוועק ערהעלט, אונד אין איינר
פֿאן איהם אללין ערקאנטן נאטווענדיגקייט ווידר אויפֿ־
העבט. וויר קעננן אונד זאללן היר פֿאן ניכטס מעהר
וויסן, אלס אונס נעהטיג אונר דיהנליך איזט, אונד דיס
האט דער ווייזע שעפפֿר אונזרר נאטור אונד אונזרס
וועזן פֿעטרליך אנפֿרטרויט. אונזרע גפֿיהלע פֿיהרן
אונס אויף דען וועג, דיזע קרעפֿטע אין אונס לו ער־
האלטן, אונזרע זיננע געבן אונס מיטל, וואדורך וויר
זיא ערהאלטן קעננן, אונד אונזרע פֿרנונפֿט לעהרט
אונס דיא פפֿליכט, דאס וויר זיא ערהאלטן זאללן.

ווערפֿן וויר איינן טפעהענדן בליק אויף דיא נאטור,
בטראכטן וויר דיא פֿרשידנען עפאכן, לום
בייאשפיל איינס מענשן, פֿאן זיינר גבורט אן ביס לו
זיינר פֿעלליגן פֿיזישן אויסבילדונג; זא נעהמן וויר דיא
פֿרענדרונגן דיא מיט איהם פֿארגאנגן, דורך דיא זיננע

ערשט

ערשט נאך איינם אערקליכן לייטרוים וואהר; גלייך
וואהל זינד וויר דורך אונזרן פֿרשטאנד איבערלייגט,
דאס דיזע פֿרענדרונגן אללמעהליך אין אונענדליך קליינן
פֿאלגן אויארוועהרנד פֿארטגאנגן זינד. וויר רעכנן דיא
לייט דער עקסיסטענן פֿאן דעם אויגנבליק זיינר גבוהרט,
דאס הייסט, פֿאן דעם אמאמענטע אן, דא ער לעבן,
בוועגונג, ליט אטהעם האלן אונד ד' ו', אייסרט, אונד
גלייכוואהל וויסן וויר גאנץ ערווידענט, דאס דיעזע לעב
בעגנטאנפֿאנג נור נאך אונזרן זיננן ברעכנט איזט; דאס
איינע לעבנסקראפֿט שאן אין דעם קיים גלעגן, דיא
זיין ענטשטעהן בפֿערדרט האט, אונד זיינע פֿארט-
דויאר בווירקן ווירד. — וויר ערקעננן דיא געטליכע
קראפֿט, שטויגן איהרע אללמאכט אין היילגם שואום
אן, אונד איסן אונזרע אונוויסנהייט געשטעהן, ווען
וויר אונס פֿראגן: ווען איזט איהר ווירקנדר אנפֿאנג?
וואו דער ערשטע פֿונ: איהרר בוועגונג? וויא דיא ערסטע
אייסרונג איהרר טעטיגקייט? — בשיידן טרעטן וויר
היר צוריק, וויל אים ערגייגן אונד הערפֿארבריגן אויך
אונזרע העכּסטע קונסט אונס ניכט העלפֿן קאן; אונד
דענאך זינד וויר, וויא וויר דיזע וואהל פֿרשטעהן
קעננן, פֿראכטן גנוג, דעם לעבנס ענדע וויסן צו
וואללן, דעסן אנפֿאנג וויר דאך גאנץ אונד גאר ניכט
קעננן? — וויא, דער אללגיטיגע זאללטע דען גאנג דער
נאטור בייא דער צרשטערונג זיינר געשעפֿע איינר
געזעטצן גאנדערט האבן, אלס בייא איהרר ענטשטעהונג;
אונד דארט דיא טריטטע בשליינגן, דיא היר ניכט
ערקבאר ווערדן? — וויר זאללן דארט, אונזרן זיפֿ-
צען, דיזן טריגליכן לייגן, טרויען, דא זיא אונס היר
זא גאנץ איהרן דיענסט פֿרזאגן? — וועלכע אנמאסונג!

וועלכע אונגערעכטיגקייט! — ניין, דיא נאטור געהט
ביים דער נאהטווענדיגן לערניכטונג דער דינגע, וויא
ביים איהרר הערפארברינגונג עבן דען אללמעהליכן
גאנג; טאד אונד לעבן גרענלן עבן זא נאהע אנאיי-
נאנדר, וויא דאזיין אונד ניכט זיין; דער העכסטע גראד
דער פיינסטן פאללקאממנהייט איזט דער אנפאנג דעס
היקגאנגעס לור אויפלעזונג. וועלכע זיננע אבר, וועל-
כע גפיהלע, וועלכם פֿרשטאנדע איזט עס געגעבן דיזן
אמאמענט וואהר לו נעהמן? קראנקהייט, היינפעללינ-
קייט אונד שוועכע, לאסן אונס וואהל אאנגל אן פאלל-
קאממנר ווירקונג דער לעבנסקראפֿט פֿראוהטן, ווא
איזט אבר דער אהלט, ווא דער פֿיינקער (דען שטרלא
טאן אוים גמאאן) דער זיך גטרויעט; דיא אאטטע,
דיא שטערקע אונד שוועכע דערזעלבן אנלוגעבן? דיא
קלייכסטע פֿורשטעללונג פֿאן דיזר אונס לור גאטטהייט
ערהעבנדן קראפֿט, פֿרזעלט דען שערפסטן מענשני-
פֿרשטאנד אין זיין באנגס שטוינן, אוים דעם איהן נור
דאס געטעגדניס זיינר שוועכע אונד זיינר אונוויסנהייט
ווידר הרויסציהן קאן. באבאכטן ווירר נור דיא לעלטן
אנטשטרענגונגן איינס שטערבנדן, איט וועלכר מאכט
ער גוויכגאס איט דעם טאדע ריגט, וויא ער בווע-
גונגן מייסטרט, וואלן דיא קונסט לענטגרשוועהרע
קרעפֿטה הייטן ווירדע; דיא קראפֿט שיינט לו זינקן,
דער קערפר אונטרליגט, ער איזט אונבוועגליך, אונזרע
זיננע נעהמן קיין פֿייבן דער לעבנס־קראפֿט מעהר אן
איהם וואהר; ווער זאגט אונס אבר דאס זיא נון געלנ-
ליך אויפגהאבן זייא? זאללטע זיא ניכט אים איננרן
פֿערשלאסן נאך פֿארטדויערן, פֿיללייכט דורך איינן
שטאס פֿאן דרויסן, פֿיללייכט דורך איין פֿארטזעטלנדס

בשטרעבן

בטטרעבן פאָן איינן ווידר רעגע ווערדן, אונד נאך ﭏני-
גע טעהטיג בﭏייבן קעננן ? — זא רעזאנירט דער
דענקענדע נאטורפאָרשר, דער אויף דיזעם וועגע זיי-
נע אונוויסנהייט צו איינעם האָהען גראדע דעם וויסנס
ערהעבט ; דיס בקענט דער בטיידנע הייﭏקונדיגר,
אונד ﭏעהרט אונס דאס דיא ﭏענטן איט דען זיינן וואהר-
גנאאנגען בוועגונגן עבן זא וועניג בוייז פיר דאס עני-
דע, אﭏס דיא ערסטן פיר דען אנפאנג דעס ﭏעבנס
זייא ; דאס דיזר בﭏאסע טטיﭏﭏטאנד נאך בייא וויטעם
ניכט גענונﭏיכע ענטוויכﭏונג דער ﭏעבנסקראפט פאר
אויסזעצנע, איטהין אונס דאדורך קיינע גוויסהייט פאן
איינעם ווירקﭏיכן טאדע געגעבן זייא. — אבר, וויא,
הערע איך פראגן, דיא נאטור, דיא זאן אﭏﭏעם זא איט-
טערﭏיך פיר אונס זארגט, אונד איט איינעם טטעטס
אפנען אויגע איבר אונס וואכט, דאס וויר נור דאס
אונס ניטﭏיכע אונד אנגנעהאע אויס איהרעם רייכע
גניסן, אונד דאס טעדﭏיכע אבגזאנדרט, אונד פאן
אונס ענטפערנט ווערדע, זאﭏﭏטע אונס היר אין איי-
נעם פאﭏﭏע דער אונזרם ﭏעבן אונד אונזרר גזונדהייט
גפעהרﭏיך ווערדן קעננטע, זא אונוויסנד גﭏאסן אונד
אונס ניכט גאפנבאהרט האבן, ווען עס ﭏייט איזט דיא
קערפר דער פרטטארבנען פאן אונס וועג צו טאפן,
דאאיט זיא אונס ניכט טעדﭏיך ווערדן? — יא וואהﭏ,
אנטווארטע איך, האט דיא וואהרנענדע נאטור אויך
היר וויא אﭏﭏנטהאﭏבן דאס איהריגע צו טוהן ניכט
פרפעהﭏט. זיא ﭏעסט דאס אערקאאﭏ דעס ווירקﭏיכן
טאדעס, דער געננﭏיכן אויפהעבונג דער ﭏעבנסקראפט,
דען טובטיﭏסטן אונזרר זיננע צו ערטט וואהרנעהאן.
דאס אונטריגﭏיכסטע צייכן דער געננﭏיכן צרטטעהרונג,

מיזט דיא פֿײלכיס. וואס לעבנסקראפֿט מיזט, קאן פֿײנ"
גים ניכֿט מײנטרעטן, אונד וואס דיזע זיך מײסרט, לעסט
זיך בהויפטן דאס יענע פֿרשוואונדן מיזט. · דער גאנצ"
מרט עהנליכֿע דאטער מײנעס מייעס, דער "אמ"
נאטע לאנג אהנע בוועגונג אונד אהנע מערקמאהל
אירגנד מײנר לעבנסשפור לאג, מיזט מיאאר נאך דער
שטאנד צו מײנס לעבענדיגן קיכליין, מיזט ער אבר פֿויל
געוואָרדן, זא ווירד וועדר נאטור נאך קונסט איהן מינס
לעבן צוריק רופֿן. דיא מײנטרעטנדע פֿײלכיס מיזט
אלזא דאס מײנציגע אונטריגליכֿע צײכֿן פֿיר דיא געננ"
ליכֿע צרשטערונג דער לעבנסקראפֿט, דיא איבריגן
אנגנאמאנען צײכֿן, לאסן אונס מיאר נאך אין אונגוויס"
הייט, יא זאגאר אין דער וואהרשײנליכֿקייט, דאס
דיא לעבנסקראפֿט נאך ניכֿט אויפֿגהאבן זײא; אונד
פֿרזוכֿע דיא אין אונזרר צייט מיט מעהררן קאדאו"
וערן אנגעשטעלט ווארדן *) איברלייגן אונס דאס דיזע
קראפֿט נאך לאנגע נאך דעם פֿעראײנטן אבשטער"
בען גרייצט אונד אין טהעטיגקייט געזעצט ווערדען
קאן.

דיזע אנגעשטעלטן בטראכֿטונגן אונד פֿרזוכֿע, זינד שאן
הינלענגליך צו צײגן וויא לײכֿטזינניג דער מענש איבר
דאס לעבן זײנער נעגסטן דען שטאב בריכֿט, אונד
איהן אויף דאס בלאסע צײגניס זײנר זיננע, אפֿט מיט
קאלטעס בלוטע אין דיא אונטרוועלט שיקט. הירצו
קאמען נאך מײנע מענגע ערפֿאהרונגן פֿאן טויערפֿאללן
בגעבנ"

*) S. Vom Metallreize einem neu entdeckten untrüglichen Prüfungsmittel des wahren Todes, von Carl Caspar Creve. Leipzig und Gera, 1796.

בגעבנהייטן, דאס מענשן דיא מאן פֿיר טאָד געהאלטן,
אם ראנדע דעס גראבעס, אדר אין דעם שאן פֿרנא״
געלטן זארגע ווידר ערוואכֿט זינד, דיא איך היר ניכֿט
ערצעהלן מאג, דאמיט מאן ניכֿט גלויבע, דאס איך
מוס איינר בהויפטונג גוויכֿט צו געבן, אויף דיא איינ״
בילדונגסקראפֿט צו ווירקן זוכֿע, דא איך דאך בלאס
צום גזונדן מענשנפֿערשטאנדע רעדע, אונד פֿערוויי״
זע דאהער איינע לעזר אויף דיא שריפֿטשטעללר פֿאן
דענן איך זיא האבע. *) פֿרנינפֿטיגע ערצטע אונד
נאטורפֿארשר האבן אלזא לויט ווידר דיא מיסברייכֿע
דער פֿריהן בעערדיגונג געשפראכֿן, אונד מעהררע,
וואָרונטר פֿארציגליך דער בריהמטע האפֿראט הופֿע״
לאנד, האבן מיטעל פֿארגשלאגן, וויא דיא לייכֿן ביז צו
איהרם גוויסן טאד, אהנע נאכֿטייל פֿיר דיא לעבענ״
דיגען איבר דער ערדע צו ערהאלטן, אונד וואס פֿיר
פֿרזוכֿע מיט איהנן צו מאכֿן, אום דיא פֿילייכֿט נאך
פֿרהאנדנע לעבנסקראפֿט צו רייצן, אונד ווידר אין
טעטיגקייט צו זעצן. עס ווערדן צו דיזעם ענדע אן
מעהררן ארטן לייכֿענהייזר אנגלעגט, אונד בורגמייסטר
אונד ערצטע וועטאייפֿרן מיט איינאנדר דיזעלבן נאך
דען בעסטן טהעאריען אויפֿס צוועקמעסיגסטע איינ״
צוריכֿטן.

אלס

---

*) S. Beweis der Möglichkeit daß Leute lebendig können begraben werden, u. s. w. von J. P. Brinkmann. 1772.
Pinceau memoires sur le danger des inhumations precipetées.
Marcus Herz, über die frühe Beerdigung der Juden, zweyte Auflage. Berlin 1788, welcher auf mehrere Schriften über diese Materie hinweist.
אויך דאס אבן אנגפֿיהרטע שרייבן פֿאן יואל ב״ר״י.

אלס איך פֿאר עטווא צוועלף יאהרן אין מעהררן דייטשן צייטשריפֿטן דיא קלאגן דער דייטשן געלעהרטן איבר דען מיסברויך דער פֿריהן בעערדיגונג לאז, . דורך זיא אויף שריפֿטשטעללר גווזן ווארד, דיא איבר דיזע מאטעריע אויספֿיהרליכר גשריבן , אונד שרעקליכע בייאשפּילע פֿאן צו פֿריה בגראבנן מענשן אויפֿגשטעללט האבן, פֿיהל־טע איך דאס שרעקליכע דיזס מיסברויכס אום זא מעהר, דא ווירי יהודים ניכט נור פֿריה זאנדרן גאר שלייניג אונזרע טאדטן בגראבן. יעצט טראטן אללע דיא בילדר דיזס שרעקליכן צושטאנדס מיינס מענשן, דער דאס אונגליק האט אים פֿרשלאסנן גראבע ווידר צו ערוואַ־כען פֿאר מיך; ערצעהלונגן, דיא איך אין מיינר יוגנד פֿאן ווידר אויפֿגוואכטן טאדטן דיא אין דער היגר פּלעט *) גלעגן, געהערט האטטע, וואורדן אין מיין געדעכטניס צוריק גרופֿן; איך ערקלעהרטע איר דיא מעגליכקייט דאס

מאן

---

*) דיזע רעדנסארט ווירד וואהל פֿילן פֿאן מיינען לעזרן בקאנט זיין. דיא יהודים פפֿלעגן פֿאן יע־מאנדן דער פֿיר טאד געהאלטן ווארד אונד ווידר ערוואכט איזט, צו זאגן, ער האבע אין דער היגר פּלעט גע־לעגן. דיס ווארט ערקלעהרע איך איר פֿאן דעם דייטשן היכבריטן, זא נענט מאן דען צושטאנד וואו דיא לע־בנסקראפֿט אים איגרן דעם קערפערס פֿרשלאסן איזט, אונד דורך רייבונג, אדר פֿרמעהרטע ווערמע פֿאן אויסן רעגע געמאכט ווירד, וויא צום בייאשפּיל דאס קיכליין דורך דיא מויהם פֿאן דער העננע מיטגטיילטן ווערמע זיך נאך אונד נאך ענטוויקלט, אונד זא לאנג עס פֿאן דער מוטטר געווערמט ווירד אים צושטאנדע דעס היכברי־טנס איזט.

אאן ביים אויפֿגראבן דער לייכן, אייניגע גפֿונדן דיא אומגקעהרט אים זארגע גלעגן, אונד זיך דאס פֿלייט פֿאם לייבע גריסן האטטן; ערצעהלונגן דיא איך זאנסט פֿיר פֿאבעלהאפֿטע מעהרכן האלטן וואלטע. איך שפראך דאריבער אים צירקל איינר פֿריינדע, אללע וואהרן דער מיינונג, דאס דיזר געגנשטאנד עפֿנטליך גריגט ווערדן מיסטע, אונד אלס דאמאהליגר הרויסגעבר דעם מאסף׳ס איבערנאהם איך עטוואס דאריבער צו שרייבן. דיא שוויריגקייטן, מיט דענן איך צו קעמפפֿן האבן ווירדע, וואהרן מיר ניכט פֿרעמד, איך קאנטע דען גייסט אונזרר נאציאן, אונד וואוסטע וואס בייא איהר דאס מנהג אבותינו *) פֿיר מאכט האט, אונד דיס אום זא מעהר

אין

---

*) איך קאן אונמעגליך דיזע געלעגנהייט פֿאראיבער געהן לאסן, אהנע מיינע מיינונג איבר דאס מנהג אבותינו צו אייסרן. וויר מיסן בדענקן, דאס ווען אין דער גמרא געזאגט ווירד, מנהג אבותינו בידינו, דיא רעדע פֿאן דען געברייכן יענר וויזען אונד שריפֿטגעלעהרטן מענכר צייט, דיא אונמיטטעלבאר אויס דער צייט דער בעסטן פֿרפֿאסונג דער יידישן נאציאן אויף זיא הערונטר גקאממן זינד; ווען וויר אבר אין אונזרן צייטן פֿאן מנהגים רעדן, זא קעננן זיא עבנטוועדר דיא געבורט איינס איטיגן טווערארישן קאפפֿס, אדר גאר נאכאהמונגן פֿרעמדר נאציאנען אונטער דענן וויר אים גלות געלעבט האבן זיין. אלס געברייכע דער פֿארפֿאהרן זאלן זיא, ווען זיא ניכט שעדליך זינד, פֿאן יעדם פֿרינצפֿטיגן מאננע, זיא מעגן איבריגענס אן אונד פֿיר זיך נאך זא גרינגפֿיגיג זיין, אונאנגטאסט

אין דיזעם פאללע, וואס דאס בלאזע איבערנאכטן דער טאד־
טען פיר גזונדווידריג גהאלטן ווירד. איך ענטווארף דא־
הער

גשטאטטעט בלייבן. זיא אבר פיר זא הייליג האלטן, דאס
צייט, אומשטענדע אונד בעסר וויסן, זעלבסט ווען וויר
איהרן טעגליכן איינפלוס אויף אונזר לעבן, זיטטן, אונד
צושטאנד איינזעהן, זיא ניכט אבשאפן קענן זאללן,
איזט איינס ערראכטענס זינגולארע הארטנעקיגקייט, אונד
הראבזעצונג דער וואהרן הייליגן גבריכע, דיא אין דער
אויגן דעס גמיינען מאננס אלז איהרע קראפט פרליהרן
מיטן, זובאלד ער דארין קעאט, דאס יענע, דיא איהם
עבן זא הייליג װארן, נור לעערע נאכאהמונג אלברנער
גרילזענפענגר זייען. עס איזט געוויס, דאס דיא צייט מאנ־
כע גבריכע פרעמדר נאציאנען, דיא אונזרע וואנדרנדן
פארפאהרן אין דען לענדרן, וואו זיא זיך עטוואס איינע
צייטלאנג פעסטגזעצט האטטן, אנגנאמן האבן, צו יידישן
גמאכט האט, אבוואהל זיא אורשפרינגליך דעם יודנטוהם
שנורשטראקס צו ווידר זיינד. איך וויל נור נאך בייאשפילן
דען מנהג כפרות אנפיהרן: דיזער האט וועדר אין תורה
שבכתב נאך תורה שבע"פ איינען גרונד. דיא מקובלים
הייסט עס, האבן איהן איינגפיהרט, אהנע דאס וויר
וויסן וועלכע מקובלים, אדר דורך וועלכע אויטאריטעט
איבערהויפט מקובלים עטוואס אלגמיין איינפיהרן קאנטן.
דיא גשיכטע זאגט אונס, דאס בייא דען גריכן, דעריעניגע
דער פאן איינר גפעהרליכן קראנקהייט גנעזן אונד דעם
טאדע ענטגאנגן וואר, איינען האהן צו שלאכטן פפלעג־
טע. וואהרשיינליך פאנדן דיא יהודים, דיא אונטר איהנן
לעבטן, איהרע וויזהייט טעלטן, אונד איהרע פיינען זיט־

טען

הער איין אנאניאעס טרייבן אן דיא רבנים אונזרר צייט, וואָרין איך פראבלעמאטיש דיזן איטברויך ריגטע, זיא אום צורעכט ווייזונג באט אונד ריקטע עס דען אין אמן חודש)

טען ליבטן, גפאללן אן מאנכם איהרר גברייכע, אונד נאה־מען זיא פאן איהנן אן. דיש ווירד פיר דעניעניגן אום זא וואהרשיינליכר, דער קענטניסע פאן דען קאבאליסטישן לעהרן האט, אונד זיא מיט דען פלאטאנישן פרגלייכן קאן. דיזר גברויך איזט נון מנהג ישראל, אונד מאנכר ווירדע דען, דער איהן פרנאכלעסיגט, פיר איינן אפיקורוס האל־טען. — אויך דאס הזכרת נשמות שיינט לעדיגליך דורך איינע נאכאהמונג ענטשטאנדן צו זיין. דען פירביטטע פיר דיא זעעלע איינס לענגסט פרשטארבנען טהון, אונד זיינע זעעלע גלייכזאם דער הולד דעס העררן עמפפעהלן, קאן נור ביי איינם פאלקע שטאט פינדן, דאס דיא לעהרע פאן דער עוויגן העללענשטראפע אנגנאממן האט; אבר ביי אונס, דא וויר אונס אונטר דען פרשטארבנען מליצי יושר צו האבן פרשפרעכן, אונד אויך זכות אבות פיל האלטן, איזט עס איין ווידרשפרוך. עס שיינט דאס דיזר גברויך דורך דיא ספרדים צו אונס גקאמ־מען. עס איזט אויך ניכט צו בצווייפלן, דאס פילע מנהגים אין דען קעפפן איטיגר קצינים, דיא אויך, וויא וויר צו זאגן פפלעגן, איין ביסכן שטודירן קאנטן, אונד זיך פיר דיא סוביעקטע פאן תורה וגדולה במקום אחד הילטן, איהרן אורשפרונג האבן. זיא ווארדן דאן פראע־גע איהרר הויזפעטרליכן אויטאריטעט אין איהרר פאמי־ליע איינגפיהרט, בייבהאלטן אונד פארט גפפלאנצט, זא דאס זיא אין דער דריטטן, פירטן גנעראציאן, איינר

ארט

(חודש אדר תק"מה) איין . נון הערטע מאן פאן אללן
זייטן ווידר דיזן אויפזאץ אלס ווידר איין פרברעכן , טאדלן,
אבר עס ערפאלגטע קיינע אנטוואורט . איך קאנטע וואהל
אים פאראויס פרמוהטן , דאס נימאנד פאן איהנן *) איך

איינע

מורט פאן טאנקליאן ערהילטן , אונד נאך אונד נאך מנהגים
ווארדן . דעם געמיינען מאנע ווערדן זיא ענדליך זא הייליג
וויא דיא עכטן געזעצע , אונד מאן קאן זיך דען נאכטייל פיר
דיזע דענקן ווען מאן אנפענגט יענע לעכרליך צו פינדן . דער
גייסט דער רעליגיאן מוס דאדורך נאך אונד נאך פרשוויני
דען , אונד פענגט מאן ענדליך אן דיא איבריג גבליבנע
לעררע טהאלע צו ערקעננען אונד פאן זיך צו ווערפן , זא
ליגט צו לעצט אללעס איברם הויפן . מאן ערצעהלט פאן
איינעם קצין דער צוגלייך למדן אונד מקובל צו זיין זיך איינ
בילדט , דאס ער ביים סדר של פסח זא פילע לעכרליכע
צערעמאניען מאכטע , אונד זא פילע נייגיריגע צושויער
הערבייא לאקקטע , ביס ער זיך ענדליך געטהיגט זאה ,
זיין הויז בוואכן צו לאסן , אום דען צולויף אבצוהאלטן .
נאך זיינעם טאדע , פאנד מאן זיינע הגדה , דערן רענדר
אללענטהאלבן בשריבן וואורן , וואורין אונטר אנדרן פאל
גענדעס געזאגט וואר : בכאן נוטל הב"ב את מראות
הצובאות שקורין שפיגל ורואה לתוכו ויאמר , הריני
מוכן ומזומן לקיים מצות חייב אדם לראות את עצמו :
אן איינר אנדרן שטעללע : בכאן נוטל הב"ב פסל אחר
ונורע לפניו ואומר הריני מוכן ומזומן לקיים מצות
מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו . אונד דערגלייכן מעהר .
אונטר יעדם שטאנד כך מקובלני מאא"ז זצ"ל — .

*) מאן ווירדע איך פיר איברטריבן בשיידן האלטן , ווען

מאן

איינע אנטוואָרט ווירדיגן ווערדע, אונד דעסוועגן וואר אויך איין טרייבן אנאנים, אבר דאס דיא איינע זא וויכטי״גע זאלכע ניכט איהרר אויפמערקזאמקייט ווערט האל״טען, אונד אלזאלכר פאן איהנן נאך זאגאר דאריבר זיינן ווין *) שפילן לאסן ווירד, דאס לאג אונטר איינר ערוואר״טונג. איטטלרווייזע רייזטע איך דורך ברלין אונד שפראך ביא דיזר געלעגנהייט איט אונזרם וויזן רבינו משה בן מנחם זכר צדיק לברכה, פיל איבר דיזע מאטעריע. ער אונטרטע איך איין, איינע אונטרזוכונג איבר דיזן גע״גענשטאנד פארט צו זעצן, אונד גאב איר צו דיזם בהוף איי״

ניגע

אאן גלויבן קענטע, דאס איך איך ניכט איינס בריפס פאן איינם רב ווירדיג אכטע. דאס איך קיינע אנטוואָרט ערוואַרטעטע, ליגט אין דער קענטניס דעס גייסטס אונ״זרער נאציאן, דערן געלעהרטע דיא טאלריגסטע ארטיג״קייט געגן יעדן אענשן, צו אנטוואָרטן, ווען אאן געפראגט ווירד, גאנץ פרקענען, אונד דיס אום זא אעהר, ווען דער פראגר ניכט איינאאל פרהייראטעט זאנדרן בחור איזט. איין שטאנד, דען אאן ביא יהודים וויט אונטר דען דעס געהערנטן אדר געפריגלטן שהעמאנס, צו זעטצן פפלעגט.

*) דא ביזא אונס איין באנאאט אדר זאגנאנטט גלייכע וועהטפע גאר אפט דיא שטעלע איינר פרינציפיגן ענטשיידנדן אנטוואָרט פרטריט, האט אאן זיך אויך איבר דיזן געגנשטאנד איט איינר פיר ווינציג געהאלטענן איי״טרונג איינט קב״ט הרוס געטראגן, דער נאכדעם ער דיא פראגן געהערט האטטע, געזאגט האבן זאל: וואס? אע בע״גראבט דיא צו פריה? איך זאג, אע בגראבט זיא צו שפעט.

ניגע בריפֿע דיא ער זעלבסט מיט צווייא רבנים דריבר גע״
וועקסעלט, מיט דער ערלויבניס זיא בקאנט צו מאכֿן, וועל״
כֿעס אויך געשעהן. (מאסף לחודש תמוז, אב ואלול
תקמ״ה.) פֿערהער ליס איך נאך אין טרייבן אין דען
אמסטן׳ מיינריקן, דאס איך ניכֿט אן דיא רבנים, זאנדרן אן
דיא געזעלשאַפֿט דער הרויסגעבר דעס אמסטן׳ס ריכֿטע״
טע. (דאזעלבסט, חודש תמוז.) אויך הירויף ערפֿאלג״
טע ניכֿטס, אונד וואהל אונס! דאס ניכֿטס ערפֿאלגטע;
דען וואס פֿאן דיזר זייטע צו ערוואַרטן וואר, לייגטע זיך
אין מיינעם טרייבן, וועלכֿט אין בריהאטר רב אויף בע״
פֿעהל מיינס האהען לאנדס "קאללעגי, אלס זיין גוטאַכֿטן
איבר דיזע מאטעריע האט אבגפֿאסטן איזן, אונד פֿאן
דעסן וועהרט מאן זיך איבר פֿיהרן קאן, ווען מאן זיך דיא
מיהע ניאמט עס אים מאסף חודש אב ואלול תק״מו,
וואו עס ווערטליך אבגעדרוקט איזט, נאך צו לעזן. נאכֿדעם
איך נון פֿריוואַיהטיג זא וואהל דיזעס טרייבן אלס דען אב״
געמאַכֿטן מענדלזאהניטן בריפֿוועקסל בלייכֿטעט אונד אין
מיינעם מנהאנג צום ערסטרן באורטהיילט האטטע, (עבן
דאזעלבסט) אונד איך פֿיר פֿעלליג איברלייגט היאלטע, דאס
אויף דיזם וועגע ווייטר ניכֿטס צו טהון זייע, פֿארדערטע
איך איינן ווירדיגן פֿריינד דען האפֿראהט הערץ אויף,
זיינע איינונג עפֿנטליך דאראיבר צו זאגן, דער עס אויך
אין דעם פֿאלגנדן יאהרע נאך טהאט. מאן קעננט דיזע
מעהקווירדיגע טריפֿט דיא שאן לום צווייטן מאהלע אויפֿ״
געלעגט איזט*) אונד איך געשטעהע דאס איך טטאלץ דרויף
בין איין ווערקכֿן פֿראנלאסט צו האבן, דאס דער געלעהר״
טע פֿערפֿאסר אונטר זיינן פֿירטרעפֿליכֿן טריפֿטן מיט צו

דען

*) Marcus Herz, an die Herausgeber des Sammlers u. s. w. des Sammlers vierten Jahrganges, erste Zugabe.

דען בעמטן לעהלט, עס ווארד פיל דאפאן אונד דאריבר געשפראכן, אונד זא גאר אינס עבהישע איברזעצט; אללן ערווארטעטע ענדליך איינע ווידרלעגונג, אבר פערגעבנס, אויך דיס בליב אהנע ווירקונג. *) דא עס פפליכט איינס

דיזו

---

*) איך קאן דיזע אים מאסף תקמ"ו דף ע"ח בעפינדליכע אנטווארט איינעס פאלניטן רב"ס ניכט אין בטראכטונג ציהן, וויל זיא איינגטליך גאר ניכטס ענטהעלט, אונד איינס ערהאבטענס נור דאמאהלס איינגריקט ווארדן, אום ניכט דען פארוואורף צו האבן, אלס ווערן זאכן איבר דיזן געגע" שטאנד אונגדרוקט ליגן געבליבן. עבן זא ווענינג געדענקע איך דער טריפטן איינינגר ערלטע, דיא פיללייכט דיא געגנ" הייט ניטלטן, אום איהר פערדארבן שפיל בייא דער יידישן געמיינדע דיא זיא בדיהנן, ווידר גוט אמכן צו וואלן, אונד דאהער איינע שלעכטע זאכע שלעכט פערטיידיגן. זיא זינד אין דער צווייטן אויפלאגע דער הערליכן שריפט נאך פערי" דיהנסט אבגעפערטיגט ווארדן. נאך ווענינגר אבר געדענקע איך איינר שפעטר היין ערשיהנענען שריפט, דערן פערי" פאסר זיך עהעדעם אין זיינן עברעטן שריפטן אלס דענ" קענדר קאפף איינינגע אכטונג ערווארבן האטטע, אונד זיך וואהרשיינליך ווען ער אויך יעצר באהן געבליבן ווערע, נאך דארין ערהאלטן האבן ווירדע. בווענ"גרינדע פאן דעגען אזן אים פובליקום פערטידענטליך שפריכט, העטי" טען איהן ניכט הינרייסן איטן, דאפאן אבצוגעהן, אונד אלס דייטשר שריפטשטעלר אויף צו טרעטן, דא ער הירצו קיין טאלענט האט, אונד וויס אנגל דעס זעלבן, זיינע צו" פלוכט צו ביהרוויטליגן אויספעללן אויף רעטפעקטאבלע אנגנר צו נעהאן געהעטיגט ווער, דיזע אויך זיין הערן איך

איין

דיזא האנדלונג אונד דאס בטראגן זיינר נעבנמענשן אימאר
נאך דער בעסרן זייטע צו בארטיילן, פינג איך אן נאך
רייפליכר איברלעגונג דאס שטילשווייגן דער רבנים צו
ענטשולדיגן. וואס קאנטן זיא, דיא זיך איברצייגט האלטן
דאס דיזא לענגרע אויפבוואהרונג דער טאדטן געזעצווידריג
זייא, קליגרס טוהן אלס שטילשווייגן? זיך מוין דאס געזעץ
זעלבסט ברופן, ווערע נור דאס ווידרהאהלן וואס איהרע
געגנר, דיא זיא פיר אונגלייביג הילטן, שאן אפט אנגפיהרט
האטטן; עטוואס נייעס געגן זיא, האטטן זיא ניכט פאר צו
ברינגן; זיא שוויגן דאהער שטיל אונד זיא טאהטן רעכט.
איך בילליגע עס ניכט נור, זאנדרן איך וויל זא גאר היר
איהרע שטעללע פערטרעטן אונד איהר ווארט פיהרן.
זיא האטטן פאלגנדס אונווידרשפרעכליכס פיר זיך: גע־
זעצט, דאס אונזרע פערנונפט אונס פעלליג פאן דער
שעדליכקייט דער פריהן בערדיגונג איברצייגט, זא קענ־
נען וויר אלס וואהרע אנהענגר דער תלמודיסטן לעהרן,
דעננאך אונזרע לייכען, ווען עס נור אירגנד אנגעהט, ניכט
איבר נאכט אונבגראבן לאסן, אהנע געגן איין פערבאט
דער רבנים, דאס זיך אויף תורה שבכתב שטיצט, צו
האנדלן; אדר מיט אנדרן ווארטן: דיא פערנונפט מוס היר
וויא אללנטהאלבן, דעם געטטליכן וויללן וועיכן. וועלכר
יהודי האט היר עטוואס איינצווענדן? אונד וואס קענטע
פאן

איין נאכטהייליגס ניכט זאגן. מאן קאן איהן ניכט טרעפנ־
דער בשטראפן אלס דיזע זיינע טריפט גאנץ אונגריגט צו
לאסן, אונד זיינע איינענע איברלעגונג ווירד איהן איברציי־
גען, דאס דיזע שטראפע אים גרונדע גווין פיר איהן זייע,
דאמיט דער וויט אין געגנליכע פערגעסנהייט גרא־
טע. —

פֿאָן זייטן דער רבנים גשעהן, דא זיא זיך פֿיר איברלייגט
האלטן, אוהנע פֿערלעצונג דעס געזעצס היראין ניכֿט נאכֿגע-
בען צו קעננען? אויך דער פֿילאזאף, וועןגלייך ער איהרע
גרינדע פֿיר אונשטאטטהאפֿט העלט, אונד זיך בלאס אויף
דיא פֿרנונפֿט שטיצט, אוט היר בשיידן צוריק טרעטן,
אונד זיך זיינר ענטשענפֿריינדליכֿן בדענקליכֿקייט וועגן
דאמיט ברוהיגן, דאס עס נאך דעם נאטירליכן געזעצע זא
אונד ניכֿט אנדרס זיין זאלל. היר איזט דיא גרענצליניע, וואו
דיא פֿילאזאפֿיע מיט דער טהעאלאגיע צו שטרייטן אויפֿ-
הערט, אונד אבגלייך זיא איהר ניכֿט צוגעבן קאן, דאך
נאכֿגעבן מוס.

היראיט ווערע נון דיא זאכֿע איין פֿיר אללעמאל אבגעטאהן
גוועזן, ווען ניכֿט יענעס רעליגיעזע געזעץ אין איינר אור-
אלטן שפראכֿע אבגפֿאסט ווערע, איבר וועלכֿע דיא וועני-
גסטן רבנים קאמפעטענטע ריכֿטר זינד, אונד זיכֿ״ט דא-
הער נאך פֿראגן לעסט: אב דען דער מאכֿטשפרוך אויף
דען זיא זיך ברופֿן, איברהויפט ריכֿטיג פֿערשטאנדן
זייע? — היר מוס נון דיא פֿילאזאפֿיע איינס מיטלטרע-
טען, אונד דיזע זעלבסטשטענדיגע וויסענשאפֿט, דיא זיך
ווערדר פֿאן אויטאריטעטן גביהטן, נאך דורך טובטיליטע-
טען פֿערלייטן לעסט, זאנדרן זעלבסט איינס אלטרטוהם
צוריק געהט, אום אללעס זעלבסט אנצושויען אונד צו אונ-
טרזוכֿן, מוס אללײן ענטשיידן. דיא שטעללע אים תלמוד
וועלכֿע דאס איברנאכֿטן דער טאדטן פֿערביהטן זאלל, לוי-
טעט אלזא: (סנהדרין מ"ו ע"ב) אמר ר' יוחנן משום
רשב"י מנין למלין את מתו שעובר בלא תעשה ת"ל
כי קבר תקברנו, מכאן למלין את מתו שעובר בלא
תעשה. מאן זיהט שאן היר איינגע שוויריגקייטן פֿיר

דיא

דיא געוועהנליכע ערקלעהרונג דיזר שטעללע. ערשטליך: ווען ר"י היר דאס איבערנאכטן פערביהטן וויל, ווארום פיהרט ער ניכט דאס פערבאט (לא תעשה) דער תורה, נעמליך לא תלין אן? צווייטענס: ווען ער'ס אויס גרינדן ליבר אויס דעם געבאט (עשה) נעמליך כי קבר תקברנו הערלייטן וואללטע, זא זאללטע ער דען זאטץ ביום ההוא, דער נור אללין פיר זיינע מיינונג בווייזן קאן, ניכט וועג לאסן, דען אויס קבר תקברנו אללין, איזט קיינעסוועגס ערוויזן דאס דאס בגראבן נאך אן דעמזעלבן טאגע גע-שעהן איסטע? — אים ילקוט אבר פינדע איך דיזע שטעל-לע אויס דער גמרא אנדרש אנגפיהרט: (מדרש ילקוט, פ' כי תצא) אמר ר' יוחנן מנין למלין את מתו שעובר בלא תעשה ת"ל לא תלין נבלתו, ומנין שעובר אף בעשה ת"ל כי קבר תקברנו.

אבוואהל נאך דיזר לעזארט דיא אביגע ערשטע פראגע וועגפעללט, זא פעהלט דאך אויך היר דער זאטץ ביום ההוא אויס וועלכעם אייגענטליך דאס געבאט נאך אן דעמ-זעלבן טאגע צו בעערדיגן ענטשטעהט. וויר וואללן דא-הער דיא שטעללע אין דער תורה קריטיש אונטערזוכן, אונד נאך דיזר דען מאמר דעם ר"י ערקלעהרן.

כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ, לא תלין נבלתו על העץ כי קבר תקברנו ביום ההוא, כי קללת אלהים תלוי וכו' (דברים כ"א)

היר איזט דיא רעדע פאן דער לייכע איינעס דורך הענקרס האנד געטעדטן מענשן, דיא ניכט לענגר אלס אם טאגע דער הינריכטונג אם האלזע האנגן בלייבן, אונד נאך פאר אבנד וועגגעשאפט ווערדן זאלל, ווייל איין געהענגטר איינע גרינגשעצונג גאטטעס איזט.

איזט עס איינמאל ניכט אנשטענדיג. איינען זייכנאם, דאס
הייסט: איינען ענטזעעלטען קערפער, עפענטליך צור שויא
אויסצובעהאלטען: זא איזטס גלייך פין, דענקט ר״י, אב עס
דער קערפער איינס פערברעכערס וועגן דורך דיא האנד
דעס הענקער געטעדטען, אדר דער איינס נאטירליכען טאָ־
דעס פערשטארבנען מענשען איזט. אין וויאפערן נון דיזע
אונאנגענעהמע שטאטהאפט אדר ניכט זייא, דירפען וויר ניכט
צו באורטיילען וואגן. עס גיבט בייא דען חכמי התלמוד
זא פילע שאלאטי׳ אונד פאלגרונגס״ארטען (אלס דא זינד שלש
עשרה מדות, דאן ווידר סמך, ראיה, זכר אונד ז׳ וו׳.)
דיא איהנען אללין אייגן זינד, אונד איינמאל אנגענאמן אויך
קיינן ווידרשפרוך לייהן. ווען אלזא לא תלין ניכט אייא
ברנאכטען, אונד תקברנו בגראבן (אין דיא ערדע
זענקן) הייסט, זא הייסט מלין אין דער מאמר דעס ר״י
עבנפאלס איבר נאכטען, מיט היין ווערע דער געברויך
אונזרע לייכן אם שטרבעטאגע צו פערשטארן, איין ראבי־
ביניטס געזעץ, דאס זיך אויף דיא תורה גרינדעט, אונד בלי־
בע דען הבנים ניכטס צו טוהן איבריג אלס עטווא דיא לע־
זעארטען (נוסחאות) אין דעם מאמר דעס ר״י צו בריכטי־
גען; דער געברויך אבר נאך איהרר ארט, געזעלקרעפטיג
אונד אונווידרשפרעכליך. אללין ווער זאגט אונס דאס
דעם זא איזט? ווער האט אונס דיא ווערטר זא פערי־
דייטעט? — אונזר פאלמישר מלמד, דיזר לעהרטע
אונס אין אונזרר יוגנד: לא ניט תלין דוא זאלסט איבר
נעכטיגן נבלתו זיין טעלם פלייט על אוף העץ דער גאל־
גען, כי נייארט קבר בגראבן תקברנו דוא זאלסט בגראבן
איהם; ניכט וואהר? אונד דיזע עקטעגעזע, דיא וויר
אויס דער שולע יענר אבגבראכטן ווייבר אונד ביהרטעני־
קער האבן, זאללן וויר אין פעללן וואו עס אויף לעבן אונד

טאג אנקאממט טרויען? דיזע שפראך״ אונד זיטטען״ פֿר״
דערבנדע עפידעמיע אללר דייטשן יהודים, זאלל אונס
ניכט נור אונזר גאנצס לעבן הינדורך, זאנדרן נאך אים טא״
דע פֿערפֿאלגן? ווירד זאללן וואהרנעהמן דאס דיא פֿאלשן
בגריפֿע, דיא וויר דורך איהרן אונטרריכט מיט דען ווער״
טען פֿערבינדן, אונס צו שטערליכן פֿארורטיילן פֿערלייי״
טען, אונד זיא ניכט צו בריכטיגן זוכן? איך וויל היר נור
איינע לעזר אויפֿמערקזאם מאכן וואס יוגנדליכע איינ״
דריקקע פֿרמעגן, וויא זיא, זעלבסט דען גאיבטעסטן
פֿרשטאנד, קליינינקייטן איברזעהן לאסן, פֿאן דענן זעהר
אפֿט אללעס אבהענגט. יאהרע לאנג האבן וויר איבר דען
געגנשטאנד דער פֿריהן בעערדיגונג גרעדעט, גשריבן
אונד גשטריטן, מהנע דאס אונס איינגפֿאללן ווערע צו
פֿראגן: אב דיזע רעדיקט לין אים עברישן דען ווירקליך
איבר נאכטן בדייטע? אונד נון ווערדע איך בווייזן,
דאס זיא עס ניכט בדייטעט. ווען אין דעם ווארטע לין
שאן דער בגריף פֿאן נאכטצייט לעגע, איטהין שאן אן אונד
פֿיר זיך דיא גרעננע דער דויער בשטיממט ווערע, נעמליך
ביז נאך פֿרלויף איינר נאכט אדר ביז צום מארגענדן זאננען״
אויפֿגאנגע, וואצו דען אללנטהאלבן וואו עס אים תנ"ך (בע״
זאנדערס אלס פֿערבאט) פֿארקאממט, איינע נעהרע
צייט״ בשטיממונג: דורך דען צוזאטץ ביום ההוא, בלילה
ההוא אונד עד בוקר? — מפֿפֿנבאהר בדייטעט אלזא לין
ניכטס אלס איין אונבשטיממטס זיין, פֿערבלייבן,
פֿערוויילן, אויפֿבוואהרן, אויפֿבהאלטן
אונד ג׳ ו׳; דאהער אללנטהאלבן, וואו עס נעהטיג איזט,
דער צוזאץ דער דויער צייט בשטיממט; אלין במדבר סלח
הייסט: איך וויל שטעטס אין דער וויטטע פֿערבליי״
בען; שטעטס איבר נאכטן ווערע אונזין. ווילינג

שם טרם יעבורו ויהי מקצה שלשת ימים ווירדע היי״
טען: זיא האבן דריא טאגע איבערנאכטעט,
ווען דער בגריף פאן איבערנאכטן אין דעם ווארטע
וילינו לעגע.*) עבן זא וועניג הייסט קבר בגראבן,
אין איינע גרובע לעגן. קברה האט מיט דעם
בגריפע בגראבן גאר ניכטס גמיין. ווען איך נון בייא״
שפיל אים עברישן זאגן וויל: עס האבע יעמאנד איינע
גרובע געגראבן, קאן איך ניכט ויקבור איש קבר זאגן;
דאס זענקהעכטע גראבן אין דיא ערדע הייסט אים עברי״
טען כרה, חפר אונד ד״ו. אונד דיא דאדורך ענטשטאנדי״
נע עפנונג הייסט בור, שוחה אונד ד״ו. דאס ווערבום
וועלכעס אים עברישן דיא פערפערטיגונג איינר גרופט
(קבר) אויסדרוקט, הייסט חצב, מיט דעם אויס דער
בויאקונסט ענטלעהן, אונד צייגט דאס דיא גרעבער דער
אלטן

*) וועהרנד דעם איך דיזע נידערשרייבע אונד דיא שטעללען
וואו לון אים תנ״ך פארקאממט נאכשלאגע, פינדע איך
דאס איין ווירדיגר פריינד, דער אינספעקטאר וואלפס״
זאהן אין זיינר איבערזעטצונג דער מגלת רות (ק׳ א׳ פ׳
טז) ובאשר תליני אלין אונד וואו דוא בלייבסט בלייבע
איך אויך, פערדייטשט האט. דיא ריכטיגע בדייטונג דיזעס
עברישן ווארטעס איזט אלזא דיזעם שפראכפארשער עבן
זא וועניג וויא מיר ענטגאנגן; נור גלויבע איך דאס דיא
בדייטונג בלייבן ניכט פאן דער בדייטונג איבערנאכ״
טען דעריווירט איזט, וויא ער אין זיינעם באור זאגט;
זאנדרן אומגקעהרט דיא בדייטונג איבערנאכטן איזט
פאן דעם בלייבן דעריווירט, וויא עס דען אויך דיא נא״
טור דער זאכע מיט זיך בריגגט, דאס מאן דא גוויס בלייבט
וואו מאן איבערנאכטעט.

אלזאן עטוואס מעהר אלס איינע מיט דעם שפאטען גמאכ״
טע עפֿנונג װארן. אין גאנז תנ״ך פֿינדעט מאן ניכט קבר
מיט דעם בגריף פֿאן גראבן פֿערבונדן, אויסגנאמן אין
דער איינציגן שטעללע הנה אנכי מת בקברי אשר כריתי
לי (בראשית נ׳ ה׳) אונד היר האט אונקלס, דעם מאן אין
ריכטיגקייט דער װארטערקלעהרונג טרויען קאן, דאס
כריתי מיט דאתקנית איבערזעצט; אויך דיא יש
מפרשים ביא דעם רד״ק אונד דער בראשית רבה ער״
קלעהרן דאס װארט דורך איין פראווינציאל״ דיאלעקט,
אונד זאגן: לשון קנין, אמר ר״ע כשהלכתי לכרכי הים
היו קורין למכירה כירה. קָבַר איזט אים עבריטן איי״
גנטליך ניכט אנדרש אלס דאס לאטייניטע Sepelire
װעגטאפֿן, אויסדען אויגן טאפֿן, אן אירגנד
איינן פֿערבארגנען ארט נידערלעגן, אונד קֶבֶר
דער בשטימטע ארט װא דאס װעגגטאפֿטע אויפֿבע״
װאהרט װירד, Sepulchrum. אים דייטשן װירד עס
פֿרייליך דורך גרופֿט, גראב, גראבמאל איבר״
זעצט, װייל דער דייטשע דאס װארט ניכט האט, דאס
דעם עבריטן זא וויא דאס לאטייניטע ענטשפריכט.
דיא ערקלעהרונג אונזרס טעקסטעס, מיט אלזא וויא
פֿאלגט:

,,װען יעמאנד איין פֿערברעכן בגאנגן װארויף דיא
,,טאדטעשטראפֿע געהערט, אונד ער װירד היגעריכטעט
,,אונד מן איין האלז געהענגט, זא זאלז זיין לייכנאם ניכט
,,יבר האלצע בלייבן, זאנדרן דו מוסט איהן דעסזעלבן טא״
,,געס (נור הוהע שטעדטע) װעגטאפֿן אונד ג׳ װ׳.“
נאך דער לערשטעראונג דעם בית שני האבן דיא יהודים
אונטר דען הײדניטן פֿעלקרן געלעבט, דיא בקאנטליך פֿי״
לע

זע זערעמאניען מיט דען זייכן איהרער פֿערשטארבנן מאכֿ״
טען , זיא מויסטטעזטן , באלזאמירטן , מונד מאנכֿע זא
גאר פֿערגעטטערטן , דיא חכמי התלמוד קאנטן גאר
זייכֿט פֿירכֿטן , דאס דיא יהודים דיזע פֿאמפעזע זיטטע ,
וויא מיאאר דער פֿאלז מיזט , פֿאן דער הערדענדן נאציאן
אננעהאן , אונד אום ענדע מיט דערזעלבן אין אבגעטטרייא
מויסאהרטן דירפֿטן . אום נון דיס צו פֿערהיטן אונד צוגלייך
דעם פֿערבאטע איינע רעליגיעזע רעכֿטסקראפֿט צו געבן ,
טטיטלטן זיא עס מוין' מיין פֿערבאט מין דער תורה . היר
מיזט דיא ריכֿטיגע מיברזעלונג דער ווארטע דעס ר' יוחנן
,,מין דער גמרא . ,,וואהער לערנן וויר דאס דעריעניגע ,
,,דער איינע לייכֿע מויפֿבוואהרט , געגן איין פֿערבאט מין
,,דער תורה האנדעלט ? דאהער : וויל עס אין דער תורה
,,הייסט , דוא זאלסט איהן בגראבן" (דאס הייסט אן איי״
נען מרט היגטוהן .)

נאך דער לעזעארט דעס מדרש הייסט זיא :

,,וואהער לערנן וויר דאס דעריעניגע וועלכֿר איינע לייכֿע
,,מויפֿבוואהרט , געגן איין פֿערבאט אין דער תורה האנ״
,,דעלט ? דאהער : וויל עס אין דער תורה הייסט , דוא
,,זאלסט ניכֿט מויפֿבוואהרן ; אונד וויא וויסן וויר , דאס ער
,,אויך (דורך דיא אויפֿבוואהרונג) געגן איין געבאט האנ״
דעלט ? דאהער : וויל עס הייסט , דוא זאלסט איהן
בגראבן ."

עס לייגט זיך היר אפֿנבאהר דאס זיא דאס בלאסע איבר״
נאכֿטן גאר ניכֿט פֿערביהטן וואלטן , דא אין דען ביידן לעזע״
ארטן " דער אייגענטליכֿן לייטבעשטיממונג ביום ההוא גאר
ניכֿט ערוועהנט וירד , אונד דאס דאס גאנצע הלנת מתים
ווריבר ביז יענט זא פֿיל אויפֿהעבנס געמאכֿט ווארדן ,
בלאס

בלאס אויס איינם אונפערשטענדנים הערריהרט, דאס
וויא איך דינקט, נאך דיזר גווים ריכטיגן ערקלעהרונג
גהאבן אייזט. — זאללטן אונזרע רבנים עטוואס היר
ווידר איינצווענדן וויסן, זא זינד זיא עס דער גוטן זאכע
שולדיג, איהרע איינוועגע עפענטליך צו זאגן. איך וויל היר
נור נאך ערקלעהרן, דאס איר אללע דיא שטעללן אין דער
גמרא וואס פאן לינה דיא רעדע אייזט, בקאנט זינד, אונד
דאס קיינע איינציגע געגן מיך אייזט, זאנדרן פילמעהר אל-
לע נאך מיינר ערקלעהרונג גנאאו צו זיין שיינן; דא עס
אבר אויסר דעם גביהטע איינס געגנשטאנדס אייזט מיך
אין דערגלייכן ווארטקלויבערייען איין צו לאסן, וויל איך דיא
לייט אבווארטן, וואו איר'ס זא נאהע גלעגט ווערדן ווירד,
מיך דארין איינצולאסן צו מיסן. — בים דאהין ביטטע איך איי-
נע עדלע גזעללשאפט דער פריינדע צו בער-
לין, דיא אים בגריף אייזט איין לייכנהויז אן צו לעגן, זיך
אין איהרם מענשנפריינדליכן פארהאבן ניכט שטעהרן צו
לאסן, אונד איינע זאכע איינס ווערק צו זעצן, דיא איהר,
וועלט אונד נאכוועלט צו פערדאנקן וויסן ווירד. — וויר
קעננען אונס פעלליג איבערצייגט האלטן, אויך ניכט אים
מינדסטן געגן דאס רעליגיעזע גזעץ אונזרר פעטר דאדורך
צו האנדלן; דיא ביז יעצט זא עמזיג פארטגזעצטע אונטר-
זוכונג צייגט גנוגזאם, דאס עס אום דער זאכע זעלבסט
ווילן, אונד ניכט, וויא איינגע רבנים בהויפטן, אום דאס
יידישע צערעמאניעל "געזעץ צו אונטרגראבן גשעהן זייא *)
אונד

---

*) אין דעם גוטאכטן איינס בריהמטן בית דין קאמן
איינגע שטעללן פאר, דיא דיזם גריכטע ניכט צור
עהרע גלאנגן. עס הייסט נעמליך דארין: ,,וואס אנבע-

אונד דיא איינריכֿטונג דעס הויזעס ווירד אויך זא גטראָפֿן ווערדן דאס פֿיר ניאאנד איין אנשטאס דארין זיין זאלל.

איך טליסטע דיזע קליינע אבהאנדלונג מיט אייניגן פֿראגן, דיא איין יעדר דער ברוף דאצו האט, עפֿנטליך אדר פריי" וואטים טריפֿטליך באנטווארטן מאג.

א) וואס הייסט גוסס? אונד ווי לעסט זיך דאס ווארט עטיאאלאגיש ערקלעהרן?

ב) אין דעם טור י"ד הייסט עס: דין חולה, ונוטה למות וגוסס, ומת, דא ווירד אלזא פֿאן פֿיר פעריאדן גשפראכֿן, ווי זינד דיזע צו בשטימן?

ג) אים

זאגט בגין הדבר של דברי הרופא, עיינו והזרנו על כל הצדדים ומצאנו שאין לחוש בשביל זה." איך מעכֿטע ווסן ווי דיזע מענגר, דיא ניכֿט דען אינדסטן בגריף פֿאן דען לעמענטן אירגנד איינר וויסענשאפֿט האבן, זא מבטפרעכֿנד אורטיילן אונד זאגן קעננען: ומצאנו שאין לחוש בשביל זה. איך האבע דיזרוועגן דיא פֿיזיטע בטראכֿטונג איבר לעבן אונד טאד, דיזם אויפֿזאץ פֿאראן גשיקט, דאמיט זיא זעהן מעגן ווי פֿיל בטיידנר דער ווירקליכֿע זאכֿקעננר איזט. פֿערנר זאגן זיא אין דעם גדאכֿטן: "ובאמת שהמעורר בדבר עצמו "מחשבתו נכרת מתוך מעשיו ונראה בעליל שאינו "חושש לגוף הענין באמת" ווערכֿם קאללעגיא, דאס בע" ריכֿטאיבר איינען דער מענטהייט זא אינטערעסאנטן גע" גענשטאנד מבטשטאטן זאלל, ווירדע עס וואהל איינפֿאללן, דער זאכֿע איינע זא געהעסיגע ווענדונג צו געבן, אום זיינע אונוויסענהייט דאהינטר צו פֿערבערגן?

ג) אים טור יורה דעה סי' של"ט היישט עס בשם מה"רם מרוטנבורק: מי שאמרו לו ראינו בנך או אחיך גוסס היום ג' ימים הוא בחזקת שמת וצריך להתאבל עליו. עס פֿרעגט זיך: ווארום ג' ימים? דא זיך דיזעס דאך אויף דאס אנגענאממענע רוב גוססין למיתה גרינדעט, אונד דיא וועניגסטען מענשען דרייא טאגע אין אגאניע ליגען, זא זאללטע דאס אבלות זא-גלייך, אונד ניכט ערסט נאך דרייא טאגען אנפֿאנגען?

אללן ווירד אויס דיזן צו זאממן געשטעללטן פֿראגן לייכט ערזעהן, דאס איך פֿיר איינן טייל זעהר צווייפֿלע דאס גוסס דען צושטאנד דער אגאניע בדייטע, אונד גרונד צו פֿערמוהטן האבע, עס בצייכנע פֿילמעהר דען צו-שטאנד דעס שיינטאדעס, אין וועלכם פֿיללייכט דיא אלטן יעדע לייכע אין דען ערסטן דרייא טאגן היעלטן, אונד דאהער אויך אין דיא שריפֿטן דער פוסקים מיס-פֿערשטענדניס איין געשליכן זיין מעגן. אינדעסן ווירדע איך דיזע אונטערזוכונג פֿיר יעצט צו ווייט פֿיהרן, אונד איך פֿערלאסע זיא אום זא מעהר דא איך איך פֿיר מיי-בערלייגט האלטע אויס דער קוועללע געשעפפֿט, אונד דעם לעזער ריין איינגעשענקט צו האבן.

ברלין בחודש שבט תקכ"ז.

איצק אייכל.

תולדת הזמן

(העתק קצר ממכתב שלוח אלינו מעיר אמסטרדאם יום ה' לחודש אלול התקנ"ו).

— — — הבו לה' אחי היקרים, אנשי חברת שוחרי הטוב והתושיה! הבו לה' כבוד ועוז! בשרו תהלתו בתוך קהל ועדת ישורון, בעל טוב אשר גמלנו כרוב רחמיו וכרוב חסדיו. כי העיר ה' את לבב ראשי ומחוקקי בני חורים, עם באטאוויען, בהתאספם יחד בוועד הגדול (נאטיאנאל פערזאמלונג) ביום ו"ו כ' לחודש מנחם לקרוא דרור לכל בני ישראל היושבים בכל גבולם, לפתוח מוסרי צוארים, להקימם מעפר ולהושיבם בתור האדם כאחד מהם, ולאמור לעם ישראל: ,,הנה, שנת גאולתכם באה! לא תהיו עוד חרפה בגוים, ולשנינה בין העמים, ובמקום אשר יקרא לכם לא — עם, יקרא לכם אחים אהובים. כי הדתות השונות עוד לא ירעו ועוד לא ישחיתו בכל גבולינו, רק משפט אחד לנו ולכם בארץ הזאת מעתה ועד עולם! — " כאשר עיניכם רואות בהעתק החוק אשר אשלח לכם בזה, ואשר הועתק מלשון האלאנדיש ללשון אשכנזי. *)
זכרה אלהים לטובה לראשים ומחוקקים האלה בכלל, ובפרט להאדון המהולל האהן אשר התאמץ מאוד להיטיב עמנו בענין

---

*) החוק הזה נכיג בסוף המחברת הזאת בלשון ובכתב אשכנזית. גם יבואו במאסף הבא, אגרות היהודים באמסטערדאם אשר שלחו לוועד הגדול על אודות הדבר הזה, ואגרת האדון החכם האהן, כולם מועתקים ללשון עברית לתועלת הקורא העברי.

כענין הזה; הריק ברכותיך עליהם, וכגמול ידם הטוב תן להם! גם על כל אחיכו, עם באטאוויען תביא ברכת טוב, פרץ וצוחה לא ישמע עוד ברחובותם, והיה מעשה הצדקה שלום מעתה ועד עולם. ואת שפתי לא אכלא מתת אלף תודות לאנשים הטובים וישרים בלבותם, אחי בעלי ברית אברם, הלא המה הגבירים, ה' ז, בראאעט; יצחק דע יאנגע אאירס; א' ז' אטער; ה' דע ה' דע זעאאן; יעקב זאפ ארטאס; קאראזוס אסטר על כל היגיעה אשר יגעו לטובת אחיהם עם ישראל, הרפו נפשם לדרוש טוב לעמם, חרפת חורפיהם נשאו, ומוסר כלימת המתקדשים שמעו, ובכל זאת על משמרתם עמדו ולא שקטו ולא נחו עד כי כלו את אשר החלו לעשות, לזכר עולם יהי שמם!“

בשורת ספרים חדשים.

א

כבר העירו רבים וכן שלומים מבני ישראל על אודת חנוך הלמוד הנהוג בתוכינו, והתאוו תאוה להקל אותו גם מעל שכם המלמדים גם מעל שכם תלמידיהם, כי כבד הוא מאוד, אחרי שאין בידינו ספר אחד בשפת עברי לחנך על פיהו נערי בני ישראל בלמוד השפה, טרם יבואו אל הקודש פנימה ללמוד תורת ה' אשר נתן לנו משה מחוקקנו. ובגלל הדברים האלה שמחנו מאוד כאשר עינינו ראו כי נדבה רוח איש יקר ודורש טוב לעמו, הלא הוא הרבני והמשכיל ר' פרץ בר"י בעער מורה בבית הלמוד אשר בעיר בידשאף במדינת בעהמן, לפנות הדרך ולסקל המסילה ולהרים מכשול מדרך חנוך הלמוד, על ידי ספרו תולדות ישראל אשר הוציא לאור, ושמחנו ולא התמהמהנו לבשר אותו בתוך עדת

ישורון, לזכות בו את הרבים. הספר הזה כולל כל הקורות אשר קרו לעם ה׳ מיום ברוא ה׳ אלהים את האדם עד שובם מגלות בבל ירושלימה, ככתב בלשון צחה ונקיה, ובקצור כאשר וראוי, כפי אשר יכלו נערים קטנים שאת בזכרונם; ומתורגם אשכנזית לתועלת התלמדים אשר לא למדו לשונם דבר צחות בשפת אשכנז. גם הציג המחבר בין כל פרק ופרק הערות מלאות דברי חן ומוסר השכל, לעורר לבב התלמדים ולאזן התלמידים על כל הכתוב בספר, לטוב להם כל הימים. ובסוף הספר כתב המחבר בשפה ברורה הנהגות טובות אשר יתנהגו בהם הנערים מדי יום ביומו למצוא חן בעיני אלהים ואנשים. מי יתן ויהיה הספר הזה ביד כל התלמדים לחנך בו את נעריהם בלמוד לשון עברי, כי אז חפץ ה׳ בידם יצליח. (מקחו 1 גולדן 10 קריינר).

ב

לפני ימים לא כבירים הוציא לאור הרבני היקר מו״ה ר׳ יהודא ליב מקראקויא, בעל המפרש אמונות ודעות לרבינו סעדיה גאון זצ״ל, ספר יקר ערך מאוד ונקרא בשם תלמוד לשון עברי. בספר הזה כלל המחבר היקר, יסודות לשון עברי בכלל ובפרט, הן בתנועות ובשמות והן בפעלים ובמלות; גם סמוך הלשון, וחבור המשפטים, והרכבת המאמרים, לא נעדרים בתוכו. ויתר שאת להמחבר הזה מכל אשר היו לפניו בזמנינו וקרוב לזמנינו, כי הוא צכה כל חלקי הדבור ויסודות הלשון על דרכי ההגיון, ולא קצר במקום שראוי להאריך, ולא האריך במקום שראוי לקצר, ועל כן חשבנו למשפט לפרסם הספר הזה ברבים להגדיל תורה ולהאדירה (מקחו 1 Rthlr. 16. Ggr.)

ג

תולדות נח אדר געשיכטע דער זינדפלוט, אין גווען געזנגן, נור ערבויאונג אונד אונ־

טערהאלטונג אן היליגן רוה״ אונד פעטטאגן הרויס״
געגעבן פאן בענדיט שאטלענדר, (פרייז 8 Ggr.)
„אויך האפע, זאגט דער הרויסגעבר אין זיינר פאר״
„רעדע, אום זא מעהר אויף דען בייפאלל איינר נאלי״
„אן רעכנן צו קעננן, דא אללע טהאטזאכן דיא היר פאן
„נח אונד דען זיינגן ערצעהלט ווירד (ווערדן) ניכט
„נור ניכט דען גרונדזעטצן אונזרר רעליגיאן ווידר״
„שפרעכן, זאנדרן פילמעהר איט דער היליגן שריפט,
„דען קאמענטארן אונד איברליפרונגן פאללקאמן איבר״
„איינטרעפן, וויא אויך דאס מעהרסטע אוים גאטט״
„זעליגן שריפטן אונד מדרשים ענטלעהנט איזט.“ ——

ד

הרבני היקר מוה״רר דוד פריזנהויזן מתושבי ק״ק פיורדא
אשר מתגורר כעת בעיר בערלין זכה לזכות הרבים
אשר לא כסו ללמוד חכמות וידיעות בלשונות העמים, על
ידי ספרו הנחמד כליל החשבון אשר הוציא לאור. בו מבאר
הרבני המחבר את ראשי יסודות מהחכמה אלגעברא,
והיסודות הראשונות אשר עליהן נשענת חכמת המדידה
להבין ולהשכיל מאמרים רבים בדברי חכמינו ז״ל המפוזרים
בתלמוד; וליתר הבאור בלוו בסוף הספר שלשה לוחות פתוחי
חותם עם צורות למודי המדידה. את הכל חקר ותקן בסדר
נאה ומהודר, ובלשון נקה וברורה, ישמח הקונה בהספר
הזה, כי השכיל המחבר מאוד לעשות. (מקחו על נייר יפה
1 Rthlr. 14 Ggr. ועל נייר פשוט 1 Rthlr. 6 Ggr.).

מנחת בקורים לכפר פני המבקר אשר בקורת אותה כפשו
להגיד לו יד בספר אסף ויקו לעשות ענבים ויעש
באושים, מאת הדאקטאר שענעמאן, תק״נו.
המחבר שפך כעס וחימה על מבקר ספר משלי אסף

להרב

להרב ר' איצק סטנאב במחברת השלישית לערך זה ודבר אתו קשות כאלו הוא אחד הרקים. והנה אם אמת נכון הדבר שמפי הרופא הנ"ל יצאו דברי נרגן כאלה הנרשמו, כי אמרנו רוח קנאה עברה אליו וקנא את אביו, וצדקה תחשב לו: אמנם איננו כן, כי אנחנו ידענו את האיש הזה ואת שיחו מיום בואו לעיר בערלין כנער לא אמון בו, ידענו שהוא איש נכבד ויקר, הן במדות הן בדעות, כי אזן וחקר ויגע הרבה בחכמות ולמודיות, ובפרט בחכמת הרפואה בודאי הגדיל והצליח ועשה פרי, אחרי שחכמי המדרש הגדול המכונה אוניווערזיטעט השימוהו למורה בהחכמה הזאת (כי ענין שם דאקטאר בלע"ז כענין שם מורה בל"ע). אולם בלשון וכתב עברית אין לו יד מכל וכל, כי לא נסה באלה, ואפילו שורה אחת קטנה איננו יודע לכתוב באותו הלשון ואף כי מחברת שלימה ובפרט בקור ספר גמור לברר הנאה מן הבלתי נאה והצאות מן העלגות. ולכן איננו כי אם ר' אס"ף בעצמו כתב כל המחברת הזאת אשר לפנינו, הן האגרות, הן המנחה, הן הבקור — אוליס, כלם מידו נגזרו, ותלה באילן גדול, בשם בנו המפורסם בשער בת רבים עיר דריזן. וכמו כן עשה במכתב שכנה בשם מכתב שמע שלמה שנדפס ג"כ בספר המאסף (בחודש טבת לשנת תקמ"ח) שכתב נגד איש ריבו בעל המחבר ספר מכלול הלשון, ותלה ג"כ בשם בנו הנ"ל (יעויין שם) ואנחנו יודעים והעדים כי בפנינו נכתב ובפנינו נחתם בבית עקד הספרים של ר
הנגידר"ד י. וזה הענין עצמו בספר משלי אסף שלא היה נמצא ר' דניאל יפה
בכתיבת יד מעולם, כי הוא חברו לעינינו וכמעט בכל יום כאשר כלה מלאכתו קרא לפנינו שנים או שלשה פרשיות או פסוקים להראות את תקפו ועוצם ידו בכתיבת הלשון, ולאמור שגם הוא יודע לחבר משלי חכמה ומוסר כאלו הנמצאים בספר משלי שלמה, ושירים ומזמורים כמו שנמצא בספר תהלים.

תהלים. וככל זאת הנה הוא ככלב שב על קיאו גם במחברת הזאת, ועדין לא שב מתעותו ויעז פניו לאמור (דף כ"ד ע"ב) „ואולי היה לו אסף ישן בכתיבת יד בלי באור" ובמקום אחר (דף ו"ין) „זאת היא פלאת, מאין ידע זה המבקר שלא היה זה הספר בכ"י מעולם וגו'". הנה זה העזה גדולה מאוד שהעיז האיש הזה בפניכו יודעי האמת הגמור, ומעשה שהיה כך היה, ובזה יתן מופת גדול לדברי המבקר שאין לו בלוך אחד מהמדה הגדולה אהבת האמת אשר היא יסוד כל המוסר. וגם לו יהי כדברו, שבנו חבר המחברת הזאת, היה לו לאמור לבנו, כתוב מה שתרצה, חרפס, גדפס, קללם, והך אותם על קדקדם, אך בענין החבור, שים ידך למו פיך ועבור עליו, כי באמת אני הכותב, ואם לא מפאת האמת תעשה זאת, עשה כא מפאת החכמה, כי לולי כן יתבוכי לשמנה, ונגלה כנגליתי כאחד הרקים ולא ירצו הקונים עוד לקנות את ספרי אשר אני מטפל בהם, למען החיות את נפשי ונפש אמך, וטפלי דתלי בי בק'ק מטכאב. (דף ו' ע"ב).

וגם זה לעד כי אהבת השקר גברה עליו באמרו (דף ד' ע"ב) „שאנשי החבורה (חברת שוחרי הטוב והתושיה) אשר כעת „הנם האנשים אשר היו מאז" הלא זה שקר נגלה לעין כל, כי אף במחברת הזאת ישנם דברים נכתבים מאיזה אנשים אשר היו ממיסדי החברה, ועודנה עומדת בתקפה כבתה אז כן כחה עתה באומר ודברים, ובמה ידע איפוא כי נתפרדה החבילה, אין זה כי אם רוח שקר פתתהו, רוח האורב, ועליו נאמר פתי יאמין לכל דבר. אבל באמת הוא ידע ואשם כדרכו לשקר, למען חנף יחניף לאיזה חכמי החבורה אשר בעיר בערלין, מבלתי פגוע בכבודם. ואפילו להרבנים אשר תמיד היה בעוכריהם ומלעיג עליהם בדברי ליצנות חנוף יחניף עתה, למען קחת את נקמתם מהמבקר שבא

על

על חטאותיו. והרעה הגדולה מזאת היא שלבעבור זאת
הוא הולך רכיל ושקר ענה באחיו לאמור (דף ט"ז) ,,שבוכת
,,המחקר ללעוג על דברי הנביאים ובדברי קדמונינו ובקש
,,לשלוח יד בדברי הזהר הקדוש, וזאת היא נפלאת על הרבנים
,,הגאונים אשר היו כחרשים, ולא ענו אותו דבר, כי אמנם
,,כן דרך הורסי התורה, היום אומר שמועה זו איננה נאה
,,ולמחר אומר שמועה זו איננה נאה; עד שיאבד הונו של
כל התורה כולה" —— השתוממנו על המראה הזה,
ולא ידענו אם נצחק עליו, או אם נצעק עליו וי! וי! אם
הסכלות עולה על הרשעה, או אם הרשעה עובר את הסכלות,
לאמור: שאם אמור יאמר איש, שמחבר ספר החדש משלי
אסף איננו יודע לדבר נכוחות הנה הוא בועט בדברי הנביאים
וכופר בתורה!! ומה יפה אמרו חכמינו ז"ל, אין אדם חוטא,
אלא אם כן נכנס בו רוח שטות. הלא הדבר הזה דומה מכל
וכל למחשבת אותן הסכלים הפוערים את פיהם נגד הדקדוק
לאמור: כך דרכו של יצר הרע, היום אומר לו למוד דקדוק,
ומחר אומר לך והפקר. ובפרט המדקדק הזה ר' אס"ף היה
להודות ולהלל שלא יראו עוד קשת ורומח באלפי ישראל, כי
בו יפגעו המורים בראשונה, לדעתם כי גם הוא ירוק רצות
ושוב פעם כה ופעם כה, כמעשה של התנשמת הנזכר במחברת
הראשונה לזה הכרך (נד צ') ולכן שתיקתו היתה עולה יפה
מדבורו, הלא אז חכם יחשב:

ועל ענין הבקור שהביא אחרי כן באיזה המכתבים במאסף,
הנה יש קצת שהדין עמו ובקצתם שגה, ומי יתן ויכתוב ספר
בקורת בענין הלשון על כל שירים ומליצות הנכתבים
והנדפסים מחדש. כי ידיו רב לו במלאכת הדקדוק, ובזה
יהיה מורה להועיל (אבל לא יכתוב עוד בענין חכמת האפטי"ק
והקאטאפטרי"ק, וחכמת הטבע ומה שאחר הטבע שאין

ידו משגת להם, וכמו כן בענין הפלוספיא, ושמות הפריא״רי והפוסט״ר יאהרי, הנמצאות כמעט בכל עבר ממכתביו, ובפרט אשר ידבר בענין המדות והמוסר, למה יאמרו כאלה אתה דורש ואין כאלה אתה מקיים) ואנחנו גם אנחנו על משמרתנו כעמוד לבקר כל ספר חדש הבא לעינינו אם טוב ואם רע, להגיד לאחינו מה פעל המחבר, אם זכה או לא זכה לעלות כתור המעלה, לא נשא פני איש ולא נהדר פני כל, כי המשפט לאלהים הוא, וכל אשר תשים האמת בפינו אותו נדבר, ולכן לא נירא ולא נחת מפני חרון אף המחברים החכמים בעיניהם אשר שננו לשונם כמו חצים, וחמת עכשוב תחת שפתימו, כי

אֱמֶת וּצְדָקָה עֵת יַחְדָּיו תְּרַבֵּצְנָה
אִוֶּלֶת וְעַוְלָתָה פִּיהָ תִּקְפָּצְנָה׃

דברי המאספים.

נאכריכט.

דיא נאכלעסיגקייט אונד זארגלאזיגקייט איניגער אונזרער העררן קאמיסיאנערס איזט לעדיגליך שולד דאראן, דאס וויר ניכט אונזרם פֿרשפרעכן געמעס דיא נאמן דער העררן אינטרעסענטן דיזר אונזרער צייטשריפֿט דורך דען דרוק בקאנט מאכן קעננן; זא וויא עס עבן דיזע זארגלאזיגקייט איזט, דער וויר דיסמאל איינן אנזעהנליכן פֿרלוסט ביי אונזרם אונטרנעהמן צו פֿרדאנקען האבן. דען אונגאכטעט וויר עס אונס ביי דער אנקינדיגונג אויסדריקליך פֿארבהאלטן, אונד דיזע בדינגונג

אויך

אויך אויף יעדם אומשלאגע דייטליך ווידר האהלט האבן,
דאס דיא אונטרשריפט יעדס סובסקריבענטן איהן אויף
איינן גאנצן באנד, דאס הייסט פיר צעהנטליכע 4 העפטע
פערבינדליך מאכט: זא האבן דענאך דיא קאמיסיאנערס זא
וועניג דארויף ריקזיכט גענאמן, דאס דיא אנצאהל דער
סובסקריבענטן פאן 150 ביז קוים 120 הערונטר־
געזונקן איזט, וואבייא דער דרוק דיזר צייטשריפט אהנע
דען פערלוסט דעם אונטרנעהמרס אונמעגליך בשטעהן
קאן; איין פערלוסט, דער נאך דאזו דיזמאל אום זא בע־
טרעכטליכר אויספאללן מוסטע, דא וויר שטאט דער
פערשפראכנן 24 באגן, דערן 27 געליפרט האבן. —
לעגע אונס דיא גוטע זאכע ניכט זא זעהר אם הערצן, זא
מיסטע אונס דיזס גוויס דאס גאנצע אונטרנעהמן אויף
איממער פערליידן. דא וויר אבר פאן דעם נוטצן איינר זאל־
כען צייטשריפט פיר אונזרע נאציאן אונס צו זעהר איבר־
צייגט האלטן; אינדעם עס איינר זייטס דער איינציגע וועג
איזט, בייא איינר גווישן קלאסע אונזרר ברידר דיא ליבע
צו וויסענשאפטן, אדר דאך וועניגסטענס, דיא ליבע צום
רעעלן וויסן אונד דענקן איבערהויפט, צו ערוועקן אונד צו
בפעסטיגן; זא וויא עס אנדרער זייטס אויך דער איינצי־
גע ארט איזט, וואו איבר גווישע פיר אונזרע נאציאן אינ־
טרעסאנטע געגנשטענדע, זא אונבפאנגן, אפפן אונד
פרייא גאורטיילט ווערדן קאן: זא פיהלן וויר אונס גדרונ־
גען, וועניגסטענס נאך איינן פערזוך צו מאכן, אונד צו
זעהן, אב וויר דיזעס ניצליכע ווערק ניכט אונטר פאלגנדן
בדינגונגן פארטזעצן קעננן.

1) יעדר קאמיסיאנער זענדט אונס ש פ ע ט ע ס ט ע נ ס
6 וואכן נאך עמפפאנג דעם געגנווערטיגן העפטס

איינע נאאענטזיטטע פאן דען הערן איינטרעטעני״
טען איין, דיא דען קינפטיגן מאסף איט האזטן וואזזן.

2) יעדר איינטרעטענט פערבינדט זיך, דורך זיינע אונ״
טרטריפט געגן דען קאאיסיאנער זיינס ארטס,
זעאטזיכע 4 העפטע, דיא לו זאאאן איינן באנד אויס
אאכן, פאן דעאזעזבן לור געהעריגן לייטאבלונעהאן.

3) אויך לאהזט יעדר איינטרעטענט בייא דער גדאכטן
אונטרטריפט לו גזייך דאס ערסטע העפט איט 2 1
גראטן פארא ויס, וואגעגן ער איינן פרענואע״
ראזיאנסטיין פאן דעם דארטיגן קאאיסיאנער ער״
העזט.

4) עבן זא בלאהזט ער ביים עאפפאנג דעס ערסטן
העפטס, דאס לווייטע; בייא דעטן עאפפאנג, דאס
דריטטע, אונד בייא דעם עאפפאנג דעס דריטטן,
דאס פירטע פאראויס. אויך אוס ער בייא דעם
עאפפאנג דעס פירטן יעדסאאז בטטיאאן, אב ער
דען פאזגנדן באנד פערנר איט האזטן וויזז, אדר
ניכט.

5) דער קאאיסיאנער זענדט אונס נעבסט דער סוב״
סקריבענטן״זיסטע, אויך אזסבאזד דאס פרענואע״
ראזיאנס״געזד פיר דאס ערסטע העפט איין, וואו״
געגן ער פאן אונס איינן טיין איבר דיא סאאאז״ זוא״
אא ערהעזט, וועזכן ער אונס נאך עאפפאנג דעס
העפטס ווידרום לורוק טיקט. איינן זאזכן טיין ער״
העזט ער אויך פאן אונס איבר דיא סאאאז״ זוואא
דעס לווייטן, דריטטן אונד פירטן העפטס, דען ער
אונס איאאר נאך עאפפאנג יעדס העפטס לורוק
זענדן אוס.

6) אוס אונס יעדר קאאיסיאנער פיר דיא אנלאהז דער

פאן

פֿאן איהם איינגשיקטן סובסקריבענטן אויף זעמט־
ליכֿע 4 העפֿטע גוט זיין, אונד אונס דיא זעלביגן בע־
ריכֿטיגן; דען איינציגן שטערבעפֿאלל אויסגנאמן,
דא ער דען דאדורך בווירקטן אויספֿאלל ניכֿט צו ער־
זעצן בריכֿט.

7) דאפֿיר בווילליגן וויר אבר דען קאמיסיאנערס שטאט
דער ביסהעריגן 10 פ"צ פראוויזיאן, פֿאן נון אן 15
פ"צ ביס צו 50 עקסעמפלארע; פֿאן 50 אן ביס
100 עקס' 20 פ"צ, אונד פֿאן 100 אן אונד דאריבר
25 פ"צ פראוויזיאן.

8) וויר ווערדן פֿערנר דיא העפֿטע יעדעסמאל, וויא
ביסהער, ביס בערלין, פ"פ אן דער אדר, לייפציג
אונד פראג פֿראנקא ליפֿרן. יעדע אנדרע קאסטן
אבר מיסן דיא קאמיסיאנערס, יעדר אן זיינם אר־
טע, זעלבסט טראגן, אונד קעננן אונס קיינע פֿער־
גיטיגונג דאפֿיר אנרעכֿנן. אויך מיסן זיא אונס ברי־
פֿע אונד געלדר, זא וויט עס טהונליך איזט, פאסט־
פֿרייא איינזענדן.

9) דא וויר איבריגענס בייא דיזם אונטרנעהמן קיינס־
וועגס אויף געלד־פֿרדיהנסט אויסגעהן, זא פֿער־
שפרעכֿן וויר אבראמאלס, זא באלד וויר 250 סוב־
סקריבענטן האבן, יעדס העפֿט צו 8 גראשן, אונד
זאללטע דיא אנצאהל ביס צו 350 שטייגן, יעדס
העפֿט צו 6 גראשן, אלזא דען גאנצן באנד צו 1 טהא־
לער, דען הערן אינטרעסענטן צו איברלאסן.

10) דיא נאמן דער סובסקריבענטן זאללן שון דעם
ערסטן העפֿטע פֿארגדרוקט ווערדן, אונד דיא־
ניגן, דיא זיך צווישן דער צייט איינפֿינדן, בייא יע־
דעסמאליגן העפֿט נאכֿגטראגן ווערדן.

שליסליך

שליסליך איזט פֿיעללייכט נאך נעהטיג צו ערינערן, דאס וויר נור אונגערן אונס געצוואונגן געזעהן האבן, אין דען לעצטען העפֿטן דיזס באנדס איינן גראסן רוים מיט שריפֿטן פֿאלעמישן איינהאלטס אנצופֿילן, וויא וואהל וויר מיט גרונד בהויפטן קעננן, דאס אויך דיא פֿאן זאלכם איינהאלטע זינד, דאס זיא פֿילע פֿיר אונזרע נאציאן ניצליכע געגנשטענדע ערערטרן אונד אין דאס געהעריגע ליכט זעצן. וויר ווערדן אבר ניכט דעסטא ווניגר אין דען קינפֿטיגן העפֿטן דאהין זעהן, אללעס צו דיזר רובריק געהעריגע, ווען אויך ניכט גאנץ צו פֿערוויזן, דאך ווניגסטנס שפּארזאמער אויפֿצונעהמן, אונד דען גרעסטן טייל דעס רוימעס מיט זאלכן געגנשטענדן אויסצופֿילן, דיא אונטר דען רובריקן: באור ספרי הקודש, תולדות המינים הטבעים, הזמן וגדולי ישראל אונד ג׳ וו׳ געהערן. —

ווען וויר נון אבר אונזרע צייט אונד איהרע — דאס איינציגע אפּפֿר, דאס וויר צום וואהל אונזרר נאציאן דארבריגן קעננן — גערן פֿערווענדן וואללן, אום דיזע שריפֿט ניצליך אונד צוועקמעסיג צו מאכן: זא ווערע עס דאך אין דער טהאט טרויריג, ווען וויר אונס אברמאלס אין אונזרן האפֿנונגן געטייששט פֿינדן; ווען אונטר אללן יידישן איינוואהנרן דייטשלאנדס זיך ניכט איינמאל 200 פערזאנן פֿינדן זאללטן, דיא עס איבר זיך ערהאלטן קענטן, יעהרליך צוויא טאלער נור [illegible] צו אפּפֿערן, אום איין אינסטיטוט צו ערהאלטן, וועלכם פֿיר דיא עכטע אויפֿקלעהרונג זא ניצליך איזט. - צוויא טאלער! וועלך איין גרינגס אפּפֿער צו איינר צייט, וואו מאן צווער אויף געלד פֿיללייכט מעהר גוויכט לעגט, אלס מאן דאראויף לעגן זאללטע, אבר דאך געגנווערטיג געניגט איזט, צור בפֿרידיגונג זינליכער פֿערגניגונגן וויט גרעסרע זוממן הינצוגעבן. איינע

זאלכע

זאלכע קעלטע געגן דען פארטהייל דעס גאנגן, קאן ניכטס אלס דיא ווירקונג דעם העכסטן גראדס דער זעלבסטזיכ־טיגקייט אונד דעס אייגננוצעס זיין; אונד אין וועלך אייגנם העסליכן ליכטע מיסטע אלסדאן דעריעניגע טייל אונזערע נאליאן ערשיינן, דער זיך איס בזילע דער עדלן אויפקלעה־רונג לו זיין ריהאט; דאך עבן דארום וואלן וויר אויך ניכט גערן גלויבן, דאס דיזע העסליכע אמראליטע קראנקהייט ווירקליך זא זעהר אונד זא אללגאיין אונטר אונס איינגריסן זייע; זאנדרן טאייכלן אונס ליבר מיט דער האפנונג, דאס אונזרע לייטטריפט פאן דעם בעסרן טהיילע דער נאליאן אונטרשטיטלט אונד אויפרעכט ערהאלטן ווערדן ווירד. דער ערפאלג אוס עס לייגן, אב וויר אונס לו פיל גע־טאייכלט האבן, אדר ניכט. —

דיא הערויסגעבר׃

לוח המכתבים